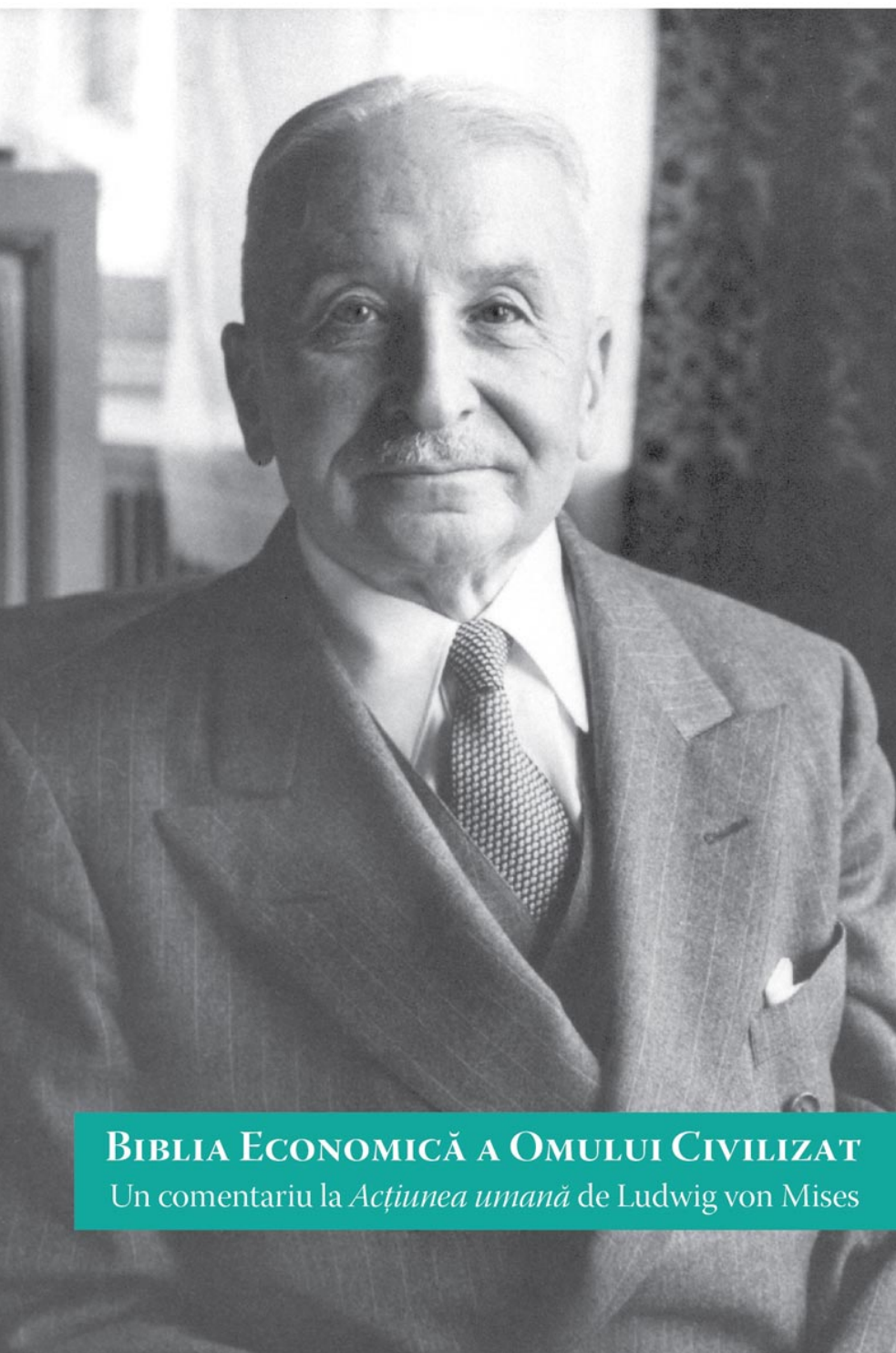

MIHAI-VLADIMIR TOPAN

BIBLIA ECONOMICĂ A OMULUI CIVILIZAT

Un comentariu la *Acțiunea umană* de Ludwig von Mises

BIBLIA ECONOMICĂ A OMULUI CIVILIZAT

Un comentariu la *Acțiunea umană* de Ludwig von Mises

BIBLIA ECONOMICĂ A OMULUI CIVILIZAT

Un comentariu la *Ațiunea umană* de Ludwig von Mises

Mihai-Vladimir Topan

MISES
ROMÂNIA

ISBN: 978-973-0-23865-5

© 2017 Institutul Ludwig von Mises România
București, Calea Călărașilor 161, et. 2, cam. 26

mises.ro

CUPRINS

1

INTRODUCERE

sau despre importanța tratatului de economie <i>Acțiunea umană</i> și a lui Ludwig von Mises.....	7
--	---

2

ACȚIUNEA UMANĂ

sau cristalizarea sistemului teoretic complet al științei economice	21
--	----

2.1 Contribuția fundamentală a lui Mises la teoria ba- nilor.....	26
--	----

2.1.1 „Teorema regresiei” sau misterul formării pu- terii de cumpărare a banilor	27
---	----

2.1.2 Non-neutralitatea banilor sau de ce unii câștigă și alții pierd când cantitatea de bani se modifică	31
--	----

2.1.3 Teoria parității puterii de cumpărare și teoria monetară a balanței de plăți. Sau despre cursul de schimb și irelevanța deficitului comercial	38
---	----

2.2 Teoria calculului economic sau de ce socialismul este imposibil.....	46
---	----

2.3 Teoria crizelor economice – crizele ca efect al ex- pansiunii creditului.....	55
--	----

2.3.1 De ce apar crizele economice ciclice?	56
---	----

2.3.2 Crizele economice ciclice: fenomen de piață sau consecință a intervenționismului guvernamental? ..	70
---	----

3

TĂIETURA PRAXEOLOGICĂ

sau perspectiva acțiunii umane.....	73
-------------------------------------	----

3.1 Drumul spre praxeologie	76
-----------------------------------	----

3.2 Premisele cooperării sociale.....	88
---------------------------------------	----

4

ȘTIINȚĂ CU METODĂ

sau despre discernământul metodologic	95
---	----

5

CÂTEVA FUNDĂTURI

... de folos.....	105
5.1 Între intervenția guvernamentală intervenționistă și cea ...non-intervenționistă.....	107
5.2 Piața – arena optimalității – conține totuși o sursă sistematică internă de ...suboptimalitate?	112
5.3 O apărare aproape deontologică a utilitarismului? ..	117
5.4 Ficțiunile indispensabile ale realismului?	123

6

CE FEL DE OM A FOST MISES?

de la reformator la istoric al declinului.....	131
--	-----

7

ÎNCHEIERE

sau scurt cuvânt despre traducerea în limba română și traducător.....	139
---	-----

1

INTRODUCERE

SAU DESPRE IMPORTANȚA TRATATULUI DE
ECONOMIE *ACȚIUNEA UMANĂ* ȘI A LUI
LUDWIG VON MISES

Ludwig von Mises este unul dintre acei economiști și autori în general a căror situație poate fi descrisă ca paradoxală. Pe de o parte, cine își ia răgazul de a-i consulta opera nu poate să nu constate soliditatea edificiului teoretico-istoric construit de el. Pe de alta, nu îl regăsim în panteonul *mainstream*-ului actual, ba mai mult, rezervele și nuanțele în ceea ce-l privește (atât pe el cât și opera sa) par să dea măsura respectabilității în arena academică și nu numai.

Așa încât, cu Mises, omul contemporan fie nu are o întâlnire – și includ aici și consultările superficiale din surse indirecte cerute ici colo pe la cursurile de doctrine sau istoria gândirii economice, precum și înghițirea pe nemestecate a teoriilor lui care poate duce la un facil atașament prin care cineva devine misesian așa cum e și microbist – fie dacă o are, aceasta devine un eveniment sau experiment crucial. Căci dacă Mises are dreptate, urmează aproape întotdeauna o re poziționare și o restructurare consistentă a gândirii, precum și o plasare implicită sau explicită în afara sau chiar împotriva curentului dominant (deocamdată, cel puțin). Iar dacă nu are dreptate, atunci perspectiva studentului care s-a aplecat asupra operei sale s-a întărit sem-

nificativ odată ce va fi rezistat unui set de provocări cum rar e dat să apară. Oricum am lua-o însă, Mises este din anumite puncte de vedere inevitabil – voit sau nevoit, explicit sau implicit – și asta pentru că ridică probleme și oferă răspunsuri prea importante pentru a fi onest ignorat. Iar pe cei care caută adevărul, întâlnirea cu Mises, oricare ar fi rezultatul ei, nu va putea decât să-i bucure.

Nu ne putem gândi la un experiment mai bun, mai sigur și mai ... scurt (dacă ni se permite să spunem așa despre o carte de circa nouă sute de pagini) pentru a testa cele de mai sus decât lectura cărții *Acțiunea umană. Un tratat de economie*. Traducerea cărții este disponibilă pe site-ul Institutului *Ludwig von Mises România* – mises.ro. Sinteză a gândirii misesiene și operă de maturitate, aceasta are câteva caracteristici care o fac un produs aparte¹, atipic în peisajul producției academice a secolului XX, mai ales dacă ne concentrăm pe perioada de după marea criză din 1929-1933.

Mai întâi *Acțiunea umană* este unul dintre ultimele tratate de economie în sensul clasic al cuvântului, vizând să ocupe locul intermediar între manualul ele-

¹ Pentru importanța și semnificația cărții în interiorul paradigmei austriece și în afara acesteia, a se vedea: Salerno, Joseph T., *The Place of Human Action in the Development of Modern Economic Thought*, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, Primăvara 1999, vol. 2, nr. 1, pp. 35-65; Jeffrey M. Herbener, Hans-Hermann Hoppe, Joseph T. Salerno, Jörg Guido Hülsmann și David Gordon, *Introduction to the Scholar's Edition*, introducere la Ludwig von Mises, *Human Action. A Treatise on Economics*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2008; sau partea substanțială a monografiei lui Jörg Guido Hülsmann, *Mises: The Last Knight of Liberalism*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2007, pp. 759-786, dedicată tratatului misesian.

mentar de popularizare și articolele științifice specializate. Se adresează omului care, deși poate că nu știe economie deloc, are totuși calitatea de a fi educat într-un spirit mai larg și de a sta pe picioarele proprii în termeni de gândire și educație, fiind așadar pregătit pentru a parcurge critic și a asimila tratamentul sistematic aplicat problemelor economice. Căci cartea în discuție până la urmă este și asta: un tratament sistematic al problemelor economice pornind de la conceptele fundamentale de acțiune umană, mijloc, scop, raritate etc., până la cele mai îndepărtate implicații de tipul inflației simple, crizelor economice sau așa-ziselor dezechilibre din balanțele de plăți. Și sistematică fiind, nu se va mărgini – precum pleiada de manuale de economie în tradiția *Economics*-ului lui Paul Samuelson – la o organizare cel mult didactică a ideilor, concomitent cu o dezorganizare epistemologică și teoretic-economică propriu-zisă deconcertante. În această carte cititorul nu prea poate fi invitat ca, dacă-i place sau dacă-l interesează o anumită temă, să sară direct la cutare capitol, sau parte, sau pagină. Explicațiile punctuale se leagă între ele într-un tot unitar, înțelegerea acestuia din urmă fiind abia baza solidă a înțelegerii temeinice a primelor. De asemenea, cititorul va fi ferit cu *Acțiunea umană* de situațiile străinii din diverse manuale moderne de economie în care i se va servi ici o explicație keynesiană, colo una monetaristă, bine aseasonate cu considerații marxiste, instituționaliste, behavioriste sau de teoria jocurilor – toate având între ele o compatibilitate cel puțin îndoielnică.

În al doilea rând, cititorul *Acțiunii umane* nu poate să nu fie izbit de primele circa două sute de pagini dedicate problemelor epistemologice. Departate de a fi

doar pedanterie sau test de duranță pentru virtualii discipoli (de tipul probelor la care se zice că erau supuși tinerii aspiranți la statului de călugări shaolin sau participanții la școala lui Pitagora care aveau obligația tăcerii în primul an), la Mises discuția epistemologică se cere cu stringență tocmai pentru a face inteligibil restul demersului din tratat. Mises nu s-a apucat de epistemologie deoarece și-ar fi propus să facă economie, dar luând-o așa mai pe departe, s-a rătăcit în acest domeniu și a uitat să mai dezvolte teoriile economice propriu-zise. Tocmai pentru că a obținut rezultate în domeniul teoriei economice și al interpretărilor istorico-economice, pe care nu le mai putea face pe deplin înțelese în contextul invaziei empirismului pozitivist și al exacerbării importanței teoriei echilibrului general de factură walrasiană, a ajuns Mises să se vadă nevoit a-și explicita și pune pe masă și metoda și a începe discuția de tot mai multe ori de aici. Astfel, privită în ansamblu, *Acțiunea umană* este remarcabilă și prin aceea că nu este nici – așa cum sugeram adineauri – tratat de metodă în care economia n-a mai apucat să intre, și nici tratat de economie fără metodă – ca multe produse grăbite ale mediului academic și educațional contemporan.

În al treilea rând, *Acțiunea umană* este complet lipsită de grafice, scheme și diagrame. Sceptic absolut în privința acestor elemente pirotehnice cu miză cel mult didactică, Mises a optat în cunoștință de cauză și cu maximă acribie pentru paradigma logico-verbală în virtutea imperativului autoimpus al realismului analizei. Conștient că simplificările, modelele, graficele și schematizările sfârșesc de cele mai multe ori prin a prinde viață ele însele, cercetătorul părăsind final-

mente realitatea pentru jonglerii cu mărgelile de sticlă în spații conceptuale mai ușor de împlânzit, el refuză chiar și simpla reprezentare marshalliană a cererii și ofertei prin arhicunoscutele „curbe”. Chiar și acest simplu fapt dă mărturie pentru ideea misesiană că în centrul analizei economice trebuie să stea acțiunea umană, fenomen deloc pretabil abstractizărilor impersonale și determinist-mecaniciste.

Cartea este, prin urmare, mai mult decât un simplu tratat de economie cu prolegomene metodologice cu tot. E și un produs cultural și retoric care vorbește despre o altă lume științifică și nu numai. De la titlurile și citatele în franceză, germană sau latină pe care Mises le lasă netraduse cu aerul că „vorba ceea, cine n-o fi știind ce înseamnă?” până la referințele pasagere care trădează un volum de muncă infernal din perspectiva comodității noastre de moderni – la Henri Cernuschi, Mihail Rostovțev, Luis Rougier sau Ettore Ciccoti pentru a lua repede câteva la întâmplare – *Acțiunea umană* îi descoperă cititorului nu doar statura culturală și intelectuală a autorului, ci și un model – iarăși, abia întrezărit de noi cei din epoca vitezei și a *ersatz*-urilor – de cititor. Citindu-l pe Mises poți redescoperi ce-ar însemna să scrii și să citești la modul serios. Dar totodată și cum ar trebui să arate o lume și o cultură în care aceste activități ar sta așezate pe făgașele lor (mai) firești.

În cele ce urmează, vom încerca să introducem cititorul în câteva mari teme misesiene, prezente firește, și-n *Acțiunea umană*. Pe undeva, procedând astfel, trădăm spiritul misesian, reticent cvasi-absolut la ideea de pre-mestecare a ideilor unui autor prin prefețe sau

studii introductive². Tragem nădejde însă că înțelegând înstrăinarea „oamenilor recentî” ai acestor vremuri de tot ce însemna știință, teorie sau economie în perioada zenitului carierei sale, autorul însuși ar îngădui și ier-ta o astfel de încercare. Și vom proceda în câțiva pași. Mai întâi vom evidenția faptul că tratatul vine ca o ex-plicitare a presupuzițiilor teoretice generale implicite în contribuțiile fundamentale (teoria monedei, impo-sibilitatea calculului economic în socialism sau teoria crizelor economice) care l-au consacrat. Apoi vom evidenția câteva caracteristici ale sistemului misesian general de teorie economică și economie politică în în-cercarea de a-i surprinde și sugera specificitatea. După o luare în discuție a câtorva... să le zicem „fundături” ale tratatului care nu sunt mai puțin de folos pentru cercetătorii în tradiția lui Mises, vom încheia cu câteva considerații, întâi despre Mises ca om și apoi despre traducerea disponibilă pe site-ul Institutului Ludwig von Mises România și traducător. Toate acestea, însă după o foarte scurtă încadrare a autorului și cărții din perspectiva istoriei gândirii economice.

Ludwig von Mises (1881-1973) a fost probabil cel mai important membru al școlii austriece de econo-mie, curent intelectual care își are originea în efortu-rile lui Carl Menger (1840-1921) și ale celor mai im-portanți succesori ai acestuia (deși nu studenți direcți), Friedrich von Wieser (1851-1926) și Eugen von Böhm-Bawerk (1851-1914). Născută pe de-o parte din *Princi-*

² A se vedea și prefețele extrem de scurte scrise de Mises, de pildă, la lucrări precum Percy L. Greaves, *Understanding the Dollar Crisis*, Western Islands, 1973, sau Israel M. Kirzner, *The Economic Point of View*, Van Nostrand, 1960.

piile de economie mengeriene³ și, pe de alta, din disputa cu privire la metodă⁴ pe care fondatorul (secondat și de adepți) a avut-o cu școala istorică germană de generația a doua, al cărei lider era Gustav Schmoller (1838-1917)⁵, școala austriacă de economie este parte a primei revoluții neoclasice din știința economică survenită în anii '70 ai secolului al nouăsprezecelea. Specificitatea acestei revoluții este dată de rezolvarea problemei valorii, care blocase practic economia clasică în fundătura teoriei obiective a valorii muncă (cu facilitarea derapajelor marxiste), prin subiectivismul marginalist. „Subiectivism” întrucât valoarea n-a mai fost conceptualizată ca inerentă bunurilor în sine ci ca plasare a satisfacției date de utilizarea unui bun într-o ierarhie de preferințe aparținând unui subiect; „marginalism” întrucât problema valorii nu mai este pusă în termeni de clase de bunuri („valoarea pâinii”) ci „la margine”, adică în termeni de unități precise, discrete,

³ Menger, Carl, *Principles of Economics*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2007; ediția germană originală *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*, Braumüller, Wien (Viena), 1871.

⁴ A se vedea lucrarea lui Menger intitulată *Investigations into the Method of the Social Sciences with Special Reference to Economics*, New York University Press, New York and London, 1985 [ed. originală 1883].

⁵ De altfel, conform lui Mises, *The Historical Setting of the Austrian School of Economics*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 1984, p. 19, titulatura de „școală austriacă” este în intenție persiflatoare la origini și e inițiativa lui Schmoller. Eugen Maria Schulak și Herbert Unterkfler, în *The Austrian School of Economics. A History of Its Ideas, Ambassadors, and Institutions*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2011, p. 28, apreciază că n-ar fi destule informații pentru a susține acest lucru.

de bunuri, la un anumit moment în timp și spațiu – valoarea unitară („prețul”) a unui stoc de astfel de unități omogene dintr-un bun fiind dată de satisfacția la care s-ar renunța dacă o astfel de unitate s-ar pierde sau distruge (de unde și ideea de „unitate marginală” și „utilitate marginală”). Specificitatea suplimentară a școlii austriece în interiorul acestei revoluții neoclasice, deși existentă de la bun început⁶, va deveni clară și rotundă, în opinia noastră⁷, abia odată cu *Acțiunea umană*. În speță, „austriecii” sunt adepții paradigmei logico-verbale în dauna matematizării și, în legătură cu aceasta, cauzal-realiști (anumite fenomene sunt cauzele altora care devin efecte) mai degrabă decât adepți ai conceptului de funcție (fenomenele se co-determină reciproc și simultan, reprezentarea prin grila cauze-efecte nefiind considerată adecvată).

De asemenea, și iarăși nu fără legătură cu cele de dinainte, sunt axați pe analiză calitativă, considerând inadecvată metoda cantitativă pentru teoria economică (de regăsit în reluarea aproape obsesivă la Mises a ideii că „în economie nu există constante cantitative”). Și nu în ultimul rând, tocmai pentru că văd fenomenele economico-sociale ca fiind complexe, marcate de acțiunea simultană a unei multitudini de factori sau cauze, austriecii consideră empirismul – înțeles în sensul pozitivismului empirist care s-ar vrea bazat pe experimente

⁶ Deși de obicei Menger este pus laolaltă cu Stanley Jevons și Leon Walras în categoria pionierilor teoriei utilității marginale, există voci care consideră suficient de clară diferența între primul, pe de o parte, și ceilalți doi, pe de alta. A se vedea William Jaffé, *Menger, Jevons and Walras De-homogenized*, Economic Inquiry, vol 14, nr. 4, pp. 511-524, decembrie, 1976.

⁷ Îl urmăresc aici pe Joseph T. Salerno, *The Place of Human Action in the Development of Modern Economic Thought*.

controlate din care poate apoi inductiv deriva teorii și legități economice – ca pe o fundătură, reținând – pentru teoria economică propriu-zisă – numai calea apriorismului. În virtutea acestuia, teoria economică este dezvoltată deductiv pornind de la câteva adevăruri simple și greu de contestat la modul serios (care devin axiome).

Ca urmare a unui anumit succes al paradigmei menteriene, se naște un veritabil curent, atât intern cât și internațional, căruia foarte puțin i-a lipsit să devină *mainstream*. În spațiul austriac, dincolo de cei doi corifei adjuncți dacă putem spune astfel – Böhm-Bawerk și Wieser – o pleiadă de economiști (de această dată elevi direcți ai lui Menger) aduc contribuții importante, mai mult sau mai puțin în spiritul școlii: Robert Mayer (1855-1914), Gustav Gross (1856-1935), Eugen Philippovich von Philippsberg (1858-1917), Viktor Mataja (1857-1934), Robert Zuckerkandl (1856-1926), Johann von Komorzynski (1843-1911) și alții.

Pe plan internațional viziunea menteriană marchează decisiv lucrările unei alte galerii de autori (majoritatea astăzi uitați) precum John Bates Clark (1847-1938), Frank A. Fetter (1863-1849), Herbert J. Davenport (1861-1931), Philip H. Wicksteed (1844-1927).

În mediul vienez, imediat după cumpăna secolelor, intră în scenă și alte personalități, între care Ludwig von Mises (1881-1973) și Joseph A. Schumpeter⁸ (1883-

⁸ Despre care trebuie spus că deși austriac ca naționalitate, nu a fost membru al școlii austriece, ci mai degrabă un walrsian asimilabil școlii de la Lausanne. De altfel toți cei menționați mai sus în text trebuie considerați ca aparținând școlii austriece *grosso modo*, neexcluzând diferențele și nuanțele, uneori chiar semnificative.

1950) sunt (astăzi) cei mai cunoscuți. Dar alături de Richard Reis (1866-1938), Hans Mayer (1879-1955), Richard von Strigl (1891-1942), aceștia fac trecerea către generația unor Friedrich A. Hayek (1899-1992), Fritz Machlup (1902-1983), Gottfried Haberler (1900-1995), Oskar Morgernstern (1902-1977), Paul Rosenstein-Rodan (1902-1985), Ewald Schams (1889-1949), Martha Stephanie Braun (1898-1990), Erich Schiff (1901-1992) sau Leo Illy (Schönfeld) (1888-1952), cei mai mulți dintre cei enumerați participând regulat la seminarul privat al lui Mises.

Retrospectiv, așa cum sugeram și mai sus, completarea programului mengerian se realizează abia prin opera misesiană, în speță prin tratatul *Acțiunea umană*. Menger și-a scris *Principiile* ca pe un prim volum general introductiv la o operă sistem mai cuprinzătoare dedicată tuturor problemelor economice – atât teoretice cât și aplicate sau de politică economică, cum se spune. Retragera timpurie a lui Menger de la catedră, moartea lui Böhm-Bawerk în 1914, deplasarea lui Wieser și mai ales a elevilor lui spre o sinteză (totuși imposibilă cu păstrarea specificului austriac mengerian) cu școala de la Lausanne, ascensiunea lui Irving Fisher și a lui Frank Knight în spațiul american și mai ales a lui John Maynard Keynes în cel britanic (și apoi global) concură către o situație în care la momentul 1940 prima ediție germană a tratatului lui Mises să aibă un ton și un profil surprinzătoare chiar și pentru colegi de școală ca Hayek, și deja cu totul atipice în peisajul academic economic mondial. În principal pe baza acestei lucrări – laolaltă, firește, cu întreaga operă misesiană – se va face legătura cu perioada postbelică și va fi posibilă renașterea ulterioară a școlii austriece,

de data aceasta în spațiul american. Prin primii doctoranzi din acest spațiu (ca Hans Sennholz (1922-2007), George Reisman (1937-), Israel Kirzner (1930-)) dar mai ales, în opinia noastră, prin opera și personalitatea lui Murray Rothbard (1926-1995), Mises și școala austriacă de factură misesiană de acum⁹, își va găsi canalul de exprimare și dezvoltare¹⁰. Și asta pentru că majoritatea celor asociați astăzi cu școala austriacă (și cu instituția care a contribuit și contribuie cel mai mult la menținerea vie a acestei tradiții – Institutul Ludwig von Mises din Auburn, statul Alabama, SUA) sunt mai mult sau mai puțin rothbardieni: Joseph T. Salerno, Walter Block, Jeffrey Herbener, Roger Garrison, Jörg Guido Hülsmann, Hans-Hermann Hoppe și alții¹¹.

⁹ Fără a minimaliza rolul și importanța lui Hayek, trebuie totuși să observăm că n-a creat în jurul său o școală și poate că acest lucru se leagă și de faptul că nu a scris niciodată un tratat sistematic de economie care să stea la baza acesteia.

¹⁰ Alți participanți importanți la seminarul lui Mises din New York au fost Louis Spadaro, Percy L. Greaves, Bettina Bien Greaves, Leonard Liggio sau Ralph Raico.

¹¹ Credem că nu forțăm nota dacă îl introducem aici și pe traducătorul *Acțiunii umane* în limba română, Dan Cristian Comănescu.

2

ACȚIUNEA UMANĂ

SAU CRISTALIZAREA SISTEMULUI TEORETIC
COMPLET AL ȘTIINȚEI ECONOMICE

In opera misesiană privită în ansamblul său există un *legato* care odată înțeles, îi dă o notă în plus de autenticitate și realism. Mises, cum însuși spune, n-a devenit economist (teoretician, mai ales) decât după lectura tratatului lui Carl Menger, *Principii de economie*, și cumva de nevoie. Aplecându-se, ca student în drept, asupra relațiilor agrare din Galiția cumpenei secolelor XIX-XX, a constatat că metoda istorică, în sensul istorismului german al Școlii istorice, a colectării „obiective” sau „neutre” a faptelor și/sau datelor e în mare măsură o fundătură, depinzând de niște invarianți teoretici și conceptuali pe care refuză să-i recunoască și pe care de cele mai multe ori sfârșește prin a-i adopta *ad-hoc*, necritic și eclectic. Deci teoria economică de bună calitate ca precondiție a studiului istoric economico-juridic de calitate.

Apoi, în încercarea de a asimila cât mai complet edificiul teoretic al științei economice în varianta școlii vieneze de factură subiectivist-marginalistă de până la el, Mises constată hiatus-ul dintre teoria valorii și teoria monetară. Cea din urmă era practic un domeniu aparte, neintegrat în teoria economică generală. Urmele acestui hiatus nevindecat încă se regăsesc în separarea micro-macro, ultima fiind, în varianta holis-

tă mainstream congenital legată de teoretizările precare ale monedei, divergente față de teoria economică generală (trecută la „micro”). Încercarea – destul de reușită, după părerea noastră – de a rezolva această spinoasă problemă a științei economice dă mobilul și cheia înțelegerii următorului pas al lui Mises, și anume, elaborarea *Teoriei banilor și a creditului*, de la publicarea căreia s-au împlinit de curând o sută de ani¹².

Mai departe, din eforturile integrării teoriei subiective a valorii cu teoria monetară, se naște problema calculului economic și ulterior teoria acțiunii umane calculate în termeni monetari. Și asta pentru că Mises sesizează rapid problemele insurmontabile ale așa-zisei „imputări” a valorii subiective dinspre bunurile de consum către factorii de producție care concură la producția lor (și, mai complicat, în interiorul structurii producției, dinspre factorii de ordin inferior, mai apropiați de consum, către cei de ordin superior, mai îndepărtați de consum), evidențiind prin aceasta caracterul indispensabil al prețurilor monetare și al calculelor în termeni monetari pentru aprecierea rațională (nu infailibilă) a oricărui proiect de o complexitate care trece dincolo de nivelul de subzistență. Și așa se naște tema calculului economic în socialism, temă misesiană recurentă, pusă pe tapet într-un articol din 1920 și dezvoltată ulterior în *Socialism* (1922) și *Human Action* (1949).

Tot din travaliul legat de problemele teoriei monetare va rezulta și probabil cea mai spectaculoasă con-

¹² Mises, Ludwig von, *The Theory of Money and Credit*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, New Haven, Yale University Press, 1953. Ediția germană originală a fost publicată sub titlul *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel*, Verlag von Duncker & Humblot, München und Leipzig, 1912.

tribuție misesiană: teoria crizelor. Elaborările din sfera conexă a teoriei activității bancare îi prilejuiesc lui Mises conceptualizarea a ceea ce el numește „mijloace fiduciare”, sau substitute monetare care nu au acoperire în monedă propriu-zisă. Și pe lângă efectele de tipul inflației simple ale creației de mijloace fiduciare, adică a unei revoluții generalizate în prețuri care vine și cu o redistribuire de avuție (revoluție eventual, dar nu necesarmente, sesizabilă și prin indici ai prețurilor) Mises decelează și un alt efect pe care – cum îi place lui să spună printr-o întorsătură caracteristică a frazei – este sarcina teoriei ciclurilor de afaceri să-l explice. Și anume, atunci când mijloacele fiduciare nou create intră în economie în sistemul bancar ele nu constituie doar o expansiune a masei monetare, ci, concomitent și din capul locului, și o expansiune a creditului, fapt cel mai adesea vizibil și printr-o reducere (care devine artificială) a ratelor dobânzii sub nivelele pe care le-ar avea altminteri. Acest fapt implică – în măsura în care nu e anticipat ca atare de către o masă critică a întreprinzătorilor privați – o distorsionare inter temporală a structurii producției care devine nesustenabilă prin aceea că angajează un volum nemodificat de resurse reale către proiecte mai ambițioase, relativ favorizate (iarăși, artificial) în noul context fiind cele pe termen mai lung sau, cum se mai spune în jargonul economic, mai intensive în capital. Angajarea acestei restructurări nesustenabile a structurii producției demarează faza de expansiune (*boom*); iar descoperirea ulterioară a erorilor investiționale făcute (care iau forma unui cluster de erori antreprenoriale, sau erori antreprenoriale în masă, sau crize generale) este punctul de criză care marchează debutul recesiunii (*bust*).

În cele ce urmează, vom trata mai pe îndelete fiecare dintre cele trei teme succint schițate mai sus, cu intenția de a semnală principalele contribuții misesiene.

2.1 CONTRIBUȚIA FUNDAMENTALĂ A LUI MISES LA TEORIA BANILOR

În teoria monedei, am dori să atragem atenția asupra a două chestiuni de nucleu dur și a două implicații mai puțin reținute în literatura de popularizare a operei misesiene: așa numita „teoremă a regresiei” și non-neutralitatea banilor și, respectiv, teoria cursului de schimb bazată pe paritatea puterii de cumpărare și, legată logic de aceasta, teoria monetară a balanței de plăți.

Până la Mises moneda mai fusese tratată și de alți autori ca fiind în primul rând un mijloc de schimb¹³ general acceptat, un bun selectat dintre cele deja schimbate în regim de barter în virtutea proprietăților monetare (divizibilitate, durabilitate, recognoscibilitate, fungibilitate, raritate relativă etc.) și care permite trecerea de la schimbul direct (barter sau troc) grevat de necesitatea dublei coincidențe a nevoilor¹⁴, la schimbul indirect. În cadru acestuia anumite bunuri sunt ce-

¹³ A se vedea, de pildă, W. Stanley Jevons, *Money and the Mechanism of Exchange*, New York, D. Appleton and Company, 1898.

¹⁴ În barter, cineva care are vin și dorește stofă trebuie să găsească pe altcineva care are stofă și caută vin. În general dificultățile aferente schimbului direct pot fi subsumate ideii de incertitudine. A se vedea Hoppe, Hans-Hermann, *Activitatea bancară, statele națiune și politica internațională. O reconstruc-*

rute nu pentru a fi utilizate în consum sau producție, ci pentru a fi ținute în vederea ușurării schimburilor viitoare, devenind astfel mijloace de efectuare a schimburilor. Iar atunci când un astfel de mijloc se bucură de o acceptare generală, el devine monedă. Dar încadrarea acestei perspective în teoria economică generală prin utilizarea aparatului analitic al cererii și ofertei ancorat în teoria utilității marginale a ridicat probleme mari economiștilor. Vom încerca, în cele ce urmează, să creionăm soluția misesiană la acestea.

2.1.1 „TEOREMA REGRESIEI” SAU MISTERUL FORMĂRII PUTERII DE CUMPĂRARE A BANILOR

Mises a reușit să taie nodul gordian al fracturii teoretice între teoria economică generală (cu coloana sa vertebrală, teoria valorii) și teoria monetară (până la el fie monografică, fie bazată pe una sau alta dintre versiunile teoriei cantitative a banilor) prin argumentul care s-a consacrat sub denumirea de „teorema regresiei”. Preluând o intuiție expusă de Carl Menger într-un eseu despre bani¹⁵, Mises reușește în final să aplice aparatul analitic al cererii și ofertei, ancorat în teoria subiectivă marginalistă a valorii, la bani. Punctul de poticnire al teoreticienilor de până la el – unii dintre ei colegi din școala austriacă, precum Wieser – a fost problema circularității logice în formularea conceptului putere de cumpărare („preț al banilor”) pe baza conceptelor de cerere și ofertă de bani. Adică: în

ție sociologică a ordinii economice actuale, disponibilă on-line la <http://mises.ro/246/>.

¹⁵ Menger, Carl, *On the Origins of Money*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2009, apărut prima dată în *Economic Journal* 2 (1892), pp. 239-255.

încercarea de a exprima prețul banilor sau puterea de cumpărare a unității monetare ca rezultată a cererii și ofertei, dacă pe partea de ofertă de bani situația nu e problematică – oferta de bani fiind stocul de unități monetare existent în economie – pe partea de cerere se constată că exprimarea unei cereri efective de bani de către o persoană este posibilă numai dacă respectiva persoană are o idee de putere de cumpărare a unității monetare (de reținut aici este și următorul aspect: utilizarea unui bun pe post de monedă, sau intermediar în schimb, presupune, din perspectiva teoriei valorii, că în exprimarea cererii pentru acel bun nu intră considerentele nemonetare în sine, ci considerentele legate de serviciile produse de acel bun de facilitare a schimburilor; or, aprecierea acestor servicii presupune o putere de cumpărare prealabilă). Altfel spus, pentru câte unități să exprime cerere de deținere? Or, dacă așa stau lucrurile, ne învârtim în cerc. Puterea de cumpărare a unității monetare depinde de cererea și oferta de bani, cererea de bani depinzând la rândul ei de puterea de cumpărare. Acest mod de-a pune problema a și rămas într-o anumită parte a literaturii de specialitate ca problema „cercului austriac” sau a circularității din teoria austriacă a banilor. Mises însă, găsește ieșirea. El punctează că puterea de cumpărare la un moment dat se formează pe baza cererii și ofertei de monedă de la acel moment, însă cererea de bani la acel moment depinde de puterea de cumpărare de la un moment anterior. Raționamentul nu mai e circular. Conține însă pericolul unui regres la infinit: puterea de cumpărare de azi, depinde via cererea de bani de azi, de puterea de cumpărare de ieri, care, la rândul ei via cererea de bani de ieri, depinde de puterea de cumpărare de alaltă-

ieri, și așa mai departe la infinit. Aici intervine a doua contribuție esențială a lui Mises în această discuție. Și anume, identificarea punctului terminus logic al acestui regres: ratele de schimb din barter ale bunului care joacă rol de monedă. Proprietatea foarte convenabilă a acestor rate de schimb din barter este aceea că formarea lor nu presupune mai mult decât teoria valorii non-monetare a bunurilor (via teorema fundamentală a schimbului – care descrie și explică scenariul standard al unui schimb în regim de barter; conform acesteia, dați fiind doi indivizi A și B, fiecare deținând în proprietate câte un bun economic, în sensul cel mai larg, a și, respectiv, b și cu ierarhia de preferințe de așa natură încât pentru A bunul b este mai valoros - satisface o nevoie mai importantă, mai urgentă sau mai sus plasată în ierarhia de preferințe - decât a, iar pentru B viceversa, atunci schimbul are loc și este reciproc avantajos), dar deschid perspectiva pentru mai mult de atât. Aceste rate sunt ipso facto *de schimb*, deci un corolar al existenței lor este că pot fi punct de plecare pentru exprimarea unei cereri *nu pentru consum, nici pentru producție, ci în vederea unor schimburi ulterioare* (și, deci, dobândirea de către anumite bunuri a valorii monetare, peste valoarea non-monetară pe care prin ipoteză o aveau). Apare astfel, perfect inteligibil și avantajos, schimbul indirect, piatra de temelie a teoriei monetare.

Cel puțin la fel de importante ca această descriere teoretică a formării monedei și puterii sale de cumpărare sunt consecințele sau implicațiile acesteia. Atât în contemporaneitatea primei formulări a acesteia

(1912), marcată de ideile lui Georg F. Knapp¹⁶ (1842-1926) expuse în principal în *The State Theory of Money* (1905), cât și astăzi, când sectorul producției monetare pare să fi rămas bastion intangibil al producției de stat centralizate – un soi de socialism monetar cu atât mai bizar cu cât ocupă nucleul dur al economiilor zise de piață, sau capitaliste. Astfel, dacă teorema regresiei ține, orice monedă trebuie să se fi selectat dintre bunurile economice schimbate anterior în regim de barter. Deci moneda este un bun economic ca toate celelalte, chiar dacă dobândește ulterior o diferențiere în cadrul categoriei bunurilor economice, nu mai puțin importantă. Apoi, rezultă că ea nu este, așa cum sugera Knapp, simplul instrument administrativ introdus de puterea etatică prin decret. Mai degrabă, pe linia lui Menger și Mises, moneda este produsul (și totodată una din condițiile ulterioare de posibilitate peste nivelul rudimentar de subzistență) pieței libere și diviziunii muncii. Mai mult, dacă interpretăm teorema regresiei în sensul cel mai tare epistemologic, ca un „dacă și numai dacă”, atunci rezultă că monedele actuale de pe mapamond, produse și gestionate de entități de stat (băncile centrale), n-au putut apărea istoric *decât* parazitând monede naturale, non-etatice, pe care finalmente le-au înlocuit¹⁷.

¹⁶ Georg F. Knapp, *Staatliches Theorie des Geldes*, München und Leipzig, Duncker & Humblot, 1905.

¹⁷ De altfel, legătura monedelor *fiat* actuale cu aurul, monedă marfă utilizată de umanitate încă din antichitate, a fost ruptă definitiv abia în deceniul opt al secolului XX, în SUA, sub Richard Nixon. A se vedea Rothbard, Murray N., *Ce le-a făcut Statul banilor noștri?*, Institutul Ludwig von Mises România, București, 2006, ultimul capitol intitulat *Prăbușirea monetară a occidentului*.

Acțiunea umană reține, în principal în capitolul VII (*Schimbul indirect*), versiunea cea mai finisată a acestei construcții teoretice misesiene.

2.1.2 NON-NEUTRALITATEA BANILOR SAU DE CE UNII CÂȘTIGĂ ȘI ALȚII PIERD CÂND CANTITATEA DE BANI SE MODIFICĂ

A doua temă importantă a teoriei monetare misesiene pe care am dori s-o introducem aici, și fără de care înțelegerea multor probleme din tratatul *Acțiunea Umană* nu prea mai este posibilă, este aceea a *non-neutralității banilor*. Aceasta este o consecință directă a manierei „micro” în care Mises tratează problemele monetare, pornind de la acțiunea individuală.

Mai întâi, ce-ar însemna *neutralitatea* banilor, concept față de care Mises nu ezită ori de câte ori are ocazia să exprime cele mai severe rezerve? Succint spus, este teoria monedei și a fenomenelor monetare (inclusiv prețurile monetare; în jargonul modern, mărimile „nominale”) ca simplu *văl* peste aspectele și magnitudinile fundamentale (*ipso facto* non-monetare; în jargonul modern, „reale”) din economie. Cu pedigree care merge înapoi în timp via John Stuart Mill cel puțin până la David Hume, non-neutralitatea este abordată și explicată de Mises în câteva moduri care se luminează reciproc.

Astfel, o primă formulare simplă și directă ar fi aceasta: o creștere a masei monetare nu face ca toate prețurile să crească în același timp și în aceeași măsură. Banii noi nu pot, prin natura lucrurilor penetra instantaneu și simultan toate portofelele indivizilor. Ei intră în economie prin anumite puncte (în buzunare-

le anumitor oameni, sau, mai tehnic spus, în deținerile monetare (*cash balances*) ale acestora - sistemul bancar, de pildă; sau minerii de aur, într-un regim monetar privat bazat pe aur) și-și fac simțită prezența sau își produc efectele treptat. De altfel, o modalitate foarte apropiată de cea de mai sus de a evidenția non-neutralitatea banilor este aceea de a puncta existența efectelor creșterii masei monetare numite în literatură Cantillon¹⁸ sau redistributive (Mises utilizează această ultimă terminologie). În esență, aceste efecte vizează o redistribuție de avuție în favoarea celor care intră primii în posesia noilor bani și în defavoarea ultimilor. Cei care primesc mai întâi noii bani se confruntă cu dețineri monetare sporite și cu o structură a prețurilor neschimbată față de trecutul recent. Constată că puterea lor de cumpărare a crescut. Pe măsură ce banii schimbă mâinile în procesul de piață, cei care-i dobândesc (și, în ultimă instanță, *dacă*-i mai dobândesc) constată că primesc bani noi (implicit „mai mulți”), însă structura prețurilor a fost deja reconfigurată (supusă unui proces de revoluție) cu prețuri crescute. De la un punct încolo avantajul banilor în plus e erodat complet de structura de prețuri crescute, ba chiar apar pierderi în termeni reali. Și, la capătul procesului de inserție a noilor bani în economie găsim perdantii, pe cei care, ca urmare a procesului, devin mai săraci.

¹⁸ După economistul de origine irlandeză Richard Cantillon (1680-1734) care a evidențiat aceste efecte în lucrarea sa *Essai sur la nature du commerce en général* (*Essay on the Nature of Trade in General*) publicată probabil în 1730. A se vedea Richard Cantillon, *An Essay on Economic Theory (An English Translation of Essai sur la Nature du Commerce en Général)*, editor Mark Thornton, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2010.

Această formulare a non-neutralității banilor are consecințe importante pe cel puțin două planuri: tehnic și politic. Mai întâi, tehnic, managementul monetar care vizează ideea de „stabilitate” se arată și pe această cale a avea limite severe. Obținerea stabilității prețurilor prin manipularea cantității de bani din economie presupune anticiparea impactului treptat al noilor bani: care prețuri vor crește primele și care ultimele? În ce ritm? Și cu cât? Și asta lăsând pentru moment la o parte limita cel puțin la fel de severă pe care o impune imposibilitatea gestionării *izolate* a impactului masei monetare mărite în structura prețurilor, impact care survine laolaltă cu o multitudine deconcertantă de alte influențe.

Ca excurs tehnic la acest punct, am dori să atragem atenția că non-neutralitatea de care vorbește Mises e una dintre cele mai tari, în sens epistemologic și teoretic. Adică sunt autori care acceptă că „pe termen scurt” banii nu sunt neutri (că pe termen scurt prețurile nu cresc toate odată și-n aceeași măsură), dar totuși, pe termen lung – termenul lung înțeles aici fie istoric-temporal (luni, ani, decenii), fie ca experiment mental (încotro ar lua-o structura prețurilor și unde s-ar așeza ea finalmente dacă am îngheța la un moment dat constelația datelor pieței, lăsând tendințele existente să se consume sau să se stabilizeze) – banii sunt neutri. Cu alte cuvinte, dacă ne-am uita la prețuri doar „pe termen lung” (doar o dată la doi ani; sau doar în echilibrul către care ar tinde o anumită situație de dezechilibru), atunci am descoperi că dublarea masei monetare duce la dublarea tuturor prețurilor, de pildă. Ei bine, pentru Mises, este foarte posibil și realist ca dublarea masei monetare să ducă la creșterea prețurilor (dacă le pri-

vim printr-o medie; cât de just este la rândul lui acest lucru, e altă poveste) cu 20, 50, 70, 100 sau 130 la sută (și istoric, și-n echilibru ca experiment mental). Totul depinde de preferințele și anticipările oamenilor. Cu alte cuvinte, privind din perspectiva celui care face managementul monetar – bancherul central, să spunem – și informat fiind de perspectiva misesiană, mă pot întreba: dacă prețurile tind să scadă cu 20% în următoarele șase luni (aceasta fiind ea însăși o anticipare, nu simplu fapt) eu cu ce creștere a masei monetare pot contracara acest așteptat fenomen? Lăsând la o parte întrebarea fundamentală dacă ar trebui cineva să facă o astfel de stabilizare sau nu, descoperim și imposibilitatea de a da un răspuns teoretic limpede la această întrebare. (Re)Descoperim astfel un lucru asupra căruia Mises nu obosește să atragă atenția de câte ori are ocazia: legile sau regularitățile pe care științele sociale le descoperă sunt calitative, sau de tendință, nu cantitative.

Pe partea politică, non-neutralitatea banilor așa cum a fost discutată mai sus, are iarăși implicații importante. Stabilizator sau nu, managementul masei monetare are cu siguranță efecte redistributive. Din spatele pompei monetare sau al robinetului cu bani, unii pot fi dezavantajați în beneficiul altora. Astfel, producția monetară are miză politică și poate fi utilizată (și este sistematic utilizată) în luptele politice. E suficient, ca antreprenor politic, să ai grijă ca grupurile pe care dorești să le servești să se afle în acele puncte în care banii intră în economie; iar grupurile ostile să se afle printre ultimii la rândul folosirii noilor bani. Putem, în concluzie, să ne dez-amăgim în mod realist cu Mises, de politica monetară care prea adesea este pre-

zentată cu aura tehnocrată a managementului apolitic mânat de deziderate de interes general precum stabilitatea, în timp ce dedesubt bolborosește un cazan plin ochi de fierberi politice. Mai mult, în dinamica perversă a competiției politice, e de așteptat ca un management monetar mai puțin intruziv să fie eliminat de cei care știu, pot și vor să utilizeze la maximum pârghia monetară ca instrument politic¹⁹.

Co-extensivă cu accepțiunea de mai sus a non-neutralității banilor este și o a doua care la Mises derivă din concepția lui asupra a ceea ce numește „ficțiunea economiei extinse bazate pe barter” (*the barter fiction*). Din postura de teoretician al calculului economic în termeni monetari – temă la care vom reveni puțin mai jos, Mises are o perspectivă aparte în istoria gândirii economice asupra acestui lucru. Și anume, dacă diviziunea extinsă a muncii, apariția monedei și formarea puterii de cumpărare a acesteia (și implicit a structurii prețurilor) și alocarea relativă a resurselor rare într-o structură coordonată antreprenorial prin calcul economic în termeni monetari (în sensul de non-haotică) a producției sunt doar fațete diferite ale aceluiași proces, atunci o economie extinsă bazată numai pe barter nu poate apărea și exista. Barterul complex e imposibil din aceleași motive din care socialismul e imposibil.

Consecința sau implicația principală a unei astfel de înțelegeri a lucrurilor ar fi aceea că e nejustificat să ne gândim că prețurile monetare dintr-o economie cu monedă la un moment dat nu sunt decât expresia monetară a matricei ratelor de schimb direct (de barter)

¹⁹ În genul ideii hayekiene de tipul „de ce ajung în frunte cei mai răi”. A se vedea Friedrich A. Hayek, *Drumul către servitute*, Editura Humanitas, București, 1993.

dintr-o economie „geamănă” bazată pe barter, cu toate coordonatele – în afara absenței monedei – identice. Cu alte cuvinte, dacă ne-am uita azi în fugă la niște prețuri și am raționa în maniera „o sticlă de apă plătită de 0,5 litri este 2 lei, iar o gogoasă 4 lei, deci o gogoasă costă două sticle de apă – și atâta ar fi costat dacă azi, în loc să utilizăm banii, am fi trăit la fel de bine în barter”, am vâna himere și am vorbi despre cai verzi pe pereți. Conform lui Mises, mai întâi în barter dezvoltarea ar fi sever limitată, neputând depăși nivelul gospodăriei primitive (iarăși, din motive ce vor fi explicate mai jos când vom aborda problema calculului economic în socialism). Deci cel mai probabil nici nu s-ar fi ajuns la „sticla” de plastic de 0,5l de apă (ca să nu mai vorbim de telefoane, calculatoare, mașini de spălat, automobile, avioane sau ecograf și toate produsele diviziunii extinse a muncii care caracterizează lumea modernă). Apoi, dacă de dragul discuției refacem exemplul gândind nivele de dezvoltare compatibile cu barterul, observația crucială a lui Mises e că introducerea monedei schimbă în așa măsură lucrurile încât rata de schimb apă/gogoasă din scenariul cu barter va fi diferită de cea echivalentă (de pseudo-barter, am putea spune deoa rece e o „echivalență” indirectă calculată via prețuri monetare) din scenariul cu monedă. În economia bazată (doar) pe barter, apa să se schimbe pe o jumătate de gogoasă, iar în cea cu monedă prețurile celor două bunuri să fie 2 lei, respectiv 6 lei (deci gogoasa să coste cât trei sticle de apă). Cu alte cuvinte, introducerea monedei schimbă lucrurile. Banii vin cu forța lor în arena economică (Mises vorbește adesea de *the driving force of money*, „forța motrice sui generis a banilor”).

Nu sunt doar element pasiv, sau „văl” – eventual chiar dispensabil.

Ramificațiile discuției de mai sus sunt multiple. Ne permitem să punctăm două: una cu miză tehnică și cealaltă cu miză culturală. Mai întâi, tehnic, devine suspectă procedura de tip Walras, care era, de fapt, a tuturor economiștilor clasici, prin care problemele economice (raritate, nevoi, ofertă, cerere, preț etc.) sunt discutate presupunând barterul, moneda fiind introdusă ulterior ca o complicație care nu schimbă cu nimic datele problemei și pe deasupra și în maniera „să zicem că unul dintre bunurile care se schimbă în barter îl numim monedă. Analiza devine așa și pe dincolo...”. Explicarea monedei și discuțiile monetare trebuie să facă de la bun început parte din corpusul teoriei economice generale.

Apoi, ne permitem și o digresiune cu miză culturală, mai ales la gândul (speranța, chiar) că poate vor citi *Acțiunea umană* și acest studiu nu numai economiștii. Nu pot să nu ne vină în minte idei de bon ton de tipul „urăsc banii”, „ce bună ar fi o lume fără bani”, „banii strică totul”, „banul dezbină”, „banu-i ochiul dracului”, „banu-i floarea iadului” ș.a.m.d. din care mai ales cei cu o anumită vocație culturală își fac adesea un titlu de glorie. E *cool*, e *hippie*, sau dacă nu e chiar sobru, profund și respectabil să „nu-ți pese de bani”. Dincolo de legitime temeri cu privire la forța de pervertire nu atât a banului în sine cât a ceea ce el uneori poate reprezenta (bogăția, sau mai bine zis pofta pătimașă după bogății), cele de mai sus derivă și dintr-o profundă neînțelegere a economiei ca știință în general, și a instituției monetare în particular. Simptomele aici pot fi, e drept, ale unor fenomene mai profunde, de tipul

ne-asimilării științei tinere – cum zice Mises – a economiei în cultura generală a umanității. Tinerii care ies de pe băncile liceului e foarte probabil să recite cu viteză respectabilă legea lui Arhimede, teorema lui Pitagora sau a celor trei perpendiculare, anii de domnie ai cutărui domnitor, data bătăliei cutare sau munții din lanțul alpino-carpato-himalayan. Nu au însă vreo idee coerentă despre economie, și cu atât mai puțin despre bani. Lucru curios, s-ar putea ca tocmai moneda sau banii (ca instituție și fenomen) să fie – în cadrele acestea ale lumii moderne bazate pe economii complexe și pe diviziunea extinsă a muncii – printre condițiile de posibilitate (*sine qua non*) ale tuturor lucrurilor bune pe care iubitorii de cultură, adevăr, frumos și bine le țin la mare stimă.

2.1.3 TEORIA PARITĂȚII PUTERII DE CUMPĂRARE ȘI TEORIA MONETARĂ A BALANȚEI DE PLĂȚI. SAU DESPRE CURSUL DE SCHIMB ȘI IRELEVANȚA DEFICITULUI COMERCIAL

Fără a fi destructurată, difuză sau talmeș-balmeș – ba din contră, *Acțiunea umană* este un ospăț intelectual (și nu numai) din care se pot înfrupta multe categorii de cititori. Au cu ce se servi și acei economiști specializați, pasionați de anumite probleme de nișă. În cele ce urmează vom încercă să evidențiem două astfel de contribuții (legate între ele) ale lui Ludwig von Mises: teoria care explică cursul de schimb între două monede pe baza parității puterii de cumpărare și teoria monetară a balanței de plăți. Firește, având în vedere locul unde plasăm această discuție, intriga acestor discuții tot în teoria monedei se află.

O problemă relevantă și în contemporaneitate și pe seama căreia s-a scurs multă cerneală (și s-au ocupat și mulți biți de informație) este cea a cursului de schimb între diferite monede. Cu toții am auzit de „cursul BNR” anunțat de cutare post de televiziune sau radio, sau afișat pe cutare site (începând cu al BNR, firește) cu informații economico-financiare cu care, nu-i așa, toată lumea trebuie să fie la curent. Toți am trecut pe lângă câte un ghișeu anunțat în „romgleza” deja obișnuită la noi ca „Exchange” și care afișează afară niște plăcuțe intimidante cu niște cifre pe care fie nu le înțelegem, fie – dacă le înțelegem – ne scandalizăm imediat (deși pe tăcute, să nu părem prea neavizați) întrebându-ne cum e cu puțință să afișezi deschis și la vedere, în nasul trecătorilor și al clientelei, că cumperi cu atât și vinzi cu mai mult, fără măcar să folosești formula de minimă acoperire „adaos comercial x%”. Și cu toții am auzit analiști pronunțându-se grav asupra efectelor deprecierei sau aprecierii cursului de schimb: în cazul primeia – conform unui cvasi-folclor economic pe atât de rezistent și răspândit pe cât de eronat – sunt stimulate exporturile, iar al celei de-a doua sunt stimulate importurile.

În cadrul teoriei monetare misesiene, după explicația naturii sau rostului banilor (ca mijloc generalizat de efectuare a schimburilor) și a formării puterii de cumpărare a unității monetare, se ridică în continuare ca problemă firească aceea a cursului de schimb între două monede care coexistă și circulă mai mult sau mai puțin în cadrul aceluiași spațiu (una dintre observațiile importante ale lui Mises în această problemă este că situația banilor care coexistă și circulă concomitent în același areal nu diferă – din perspectiva analizei cur-

sului de schimb – de aceea în care monedele ar circula cu precădere în areale diferite). Și aici Mises vine cu un răspuns în logica generală a teoriei economice. Observând că formarea puterii de cumpărare a unității monetare a unei anumite monede (sau valute, cum li se mai spune în contextul discuțiilor pe tema cursului de schimb) deja are ca presupuziție faptul că într-un anumit areal aceasta are *aceeași* putere de cumpărare (între niște limite date de costul de transport -cu alte cuvinte, puterea de cumpărare a unității monetare poate fi mai mare în Iași decât în Timișoara cel mult cu costul transferării banilor din Timișoara în Iași, altminteri va deveni rentabil să duci banii în Iași pentru a cumpăra mai avantajos produse acolo, procedură numită în jargonul economiștilor arbitraj), el punctează că același tip de mecanism va funcționa și în direcția reglării cursului de schimb între două monede către nivelul a ceea ce s-a consacrat în literatura de specialitate ca *paritatea puterii de cumpărare*²⁰. Dacă un curs de schimb RON/Euro este de 4 la 1, atunci cu 4 RON se va putea cumpăra cam același lucru ca și cu 1 Euro.

Prin urmare, așa cum structura de prețuri în general (reversul puterii de cumpărare) este înrădăcinată în

²⁰ Similar discuției de la nota anterioară, dacă pe fondul unui curs (la oficiile de schimb) RON/Euro de 4 la 1, de pildă, o pâine ar costa în zona Euro 1 Euro, dar în România 5 RON – și ignorând deocamdată costurile de transport – s-ar crea posibilități de arbitraj după cum urmează: 1 Euro convertit într-o pâine în Zona Euro, care exportată în România și vândută pe 5 RON ar permite achiziționarea a 1,2 Euro la casele de schimb valutar, ar facilita un câștig din arbitraj de 0,2 Euro. Posibilitatea acestui tip de arbitraj tinde să limiteze cursul de schimb într-o bandă de variație dată esențialmente de paritatea puterii de cumpărare, relaxată (transformată într-un interval) de costurile de transport.

ultimă instanță în preferințele generale ale consumatorilor și mișcările sau modificările din cadrul acesteia sunt, în mod normal, expresia modificării preferințelor, așa și cursul de schimb are fundamente naturale care-i permit o dinamică și un reglaj naturale, funcționale, în piața liberă, expresii, la rândul lor, ale preferințelor populației. Cursul nu are taine deosebite față de celelalte prețuri, și nici nu există motive mai întemeiate decât în alte cazuri (prețul cepei verzi, de pildă) pentru a fi fixat, manipulat, sau gestionat în vreun fel.

Speriați de simplitatea acestei teorii, de implicațiile sale de tip *laissez-faire*, dar și de anumite așa-zise curențe sau inadecvări ale acesteia (că există bunuri non-comercializabile – *nontradables* care nu pot face obiectul schimburilor internaționale -terenurile, de exemplu- și care, prin urmare, intră în puterea de cumpărare a unei monede, cea domestică, dar nu și în a alteia, valuta străină, astfel încât cursul de schimb poate fi ancorat cel mult într-o paritate parțială, trunchiată, a puterii de cumpărare; prin urmare și alte considerente trebuie să explice formarea cursului de schimb), mulți economiști s-au îndreptat mai degrabă către teoria care explică formarea cursului de schimb prin prisma conceptului de balanță de plăți²¹. „Starea” balanței de

²¹ Tablou contabil cuprinzător în care sunt înregistrate toate fluxurile de bunuri, servicii, bani, și capitaluri care intră sau ies în sau dintr-o țară într-o anumită perioadă, de regulă un an. Deși balanța de plăți s-a consacrat istoric la nivel național, conceptul este suficient de general. S-ar putea realiza balanțe locale, județene, provinciale, regionale sau continentale. De asemenea, s-ar putea realiza balanțe non-teritoriale, ale bărbăților dintr-o zonă, de pildă, sau ale roșcaților, în care s-ar contabiliza fluxurile respectivilor cu „străinătatea” sau restul populației (scăzând din volumul fluxurilor lor totale volumul fluxurilor dintre ei („fluxurile interne” ale grupului)). Tocmai

plăți determină cursul de schimb, idee înrudită cu cea conform căreia moneda (prin curs) exprimă „forța economică a unei națiuni” (idee esențialmente confuză). Balanța de plăți, veritabil vârf de lance al unui neo-mercantilism postbelic - reluare mai elaborată a temei balanței comerciale (soldul exporturi minus importuri) a mercantilismului clasic, face carieră ca problemă economică. De la manualul FMI cu privire la elaborarea lui, la acordurile de sub cupola Organizației Mondiale a Comerțului (OMC) care sunt construite cu vădită atenție pentru „dificultăți legate de balanța de plăți”, până la rapoartele băncilor centrale și ale institutelor de cercetare, balanța de plăți e cotate ca element fundamental de radiografiere a situației economice a unei țări, iar „deficitele externe” ca veritabilă sperietoare. Or, tocmai înțelegerea faptului că problema a apărut ca atare în principal pe linia explicării fundamentelor cursurilor de schimb – problemă de teorie monetară – ne-ar putea sluji drept început în mai buna apreciere a relevanței acesteia. Mai ales că este unul dintre ingredientele favorite ale retoricii panicarde maximale cu temeuri minimale.

Alături de alți câțiva autori²², Mises ar fi încadrabil la adepții teoriei monetare a balanței de plăți (*the mo-*

faptul că acest concept este atât de general, dar că nu este considerat relevant decât la nivel național (nimeni nu deplânge problemele din balanța de plăți a Vrancei, de pildă, sau a profesorilor universitari), ar trebui să ridice semne de întrebare cu privire la relevanța sa.

²² Michael A. Heilperin sau Fritz Machlup. A se vedea și lucrarea lui Joseph T. Salerno, *Money: Sound and Unsound*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2010, în special capitolul 6, *Ludwig von Mises and the Monetary Approach to the Balance of Payments: Comment on Yeager*, pp. 167-179.

netary theory of the balance of payments). Specificitatea acestei viziuni e că, considerând cursul de schimb suficient de bine explicat de paritatea puterii de cumpărare, nu acordă nicio relevanță sau semnificație balanței de plăți în problema cursului și consideră că eventualele anomalii sau probleme vizibile simultan în balanța de plăți și pe piața valutară își au originea mai degrabă în politicile monetare nesănătoase (în speță inflaționiste sau expansioniste) ale țării respective. Cu alte cuvinte, contemplând o situație cu deficit comercial (deficit „din” balanța de plăți care descrie situația cu importuri mai mari în expresie monetară decât exporturile) și curs de schimb depreciat sau în depreciere, Mises nu va spune – cu adepții teoriei bazate pe balanță a cursului de schimb – că trebuie eliminat deficitul, eventual stimulând exporturile sau ridicând bariere comerciale în calea importurilor, pentru a „redresa” cursul. Mai degrabă va puncta sursele inflaționiste ale ambelor fenomene pledând pentru stoparea politicii monetare nepotrivate.

Dar motivul pentru care am optat să facem – chiar și așa, foarte sumar – această discuție, este acela de a evidenția că poziția lui Mises derivă, în ultimă instanță din teoria sa monetară cu implicațiile sale dintre care cea mai importantă este cea a calculului economic ce va fi discutată la punctul următor. Dacă moneda este indispensabilă pentru o economie modernă complexă și dacă indivizii nu se pot descurca în angrenajul acestei economii decât ghidați de calculele economice în termeni monetari – iarăși, a se vedea mai jos punctul următor – atunci din capul locului acțiunea umană este planificată și judecată în termeni monetari. Ce înseamnă asta? Că e cu totul nefiresc să ne imaginăm

un bucureștean operând în maniera următoare: fără să stea pe gânduri, achiziționează bunuri și servicii, pe de-o parte, vânzând forță de muncă pe de alta, pentru ca abia la finalul perioadelor relevante din perspectiva lui să-și pună problema a ceea ce-a făcut în termeni de „balanță a plăților”. Iar dacă printre furnizorii și clienții/angajatorii săi se află și străini, să apară inclusiv problema necesarului de „valută” (tot ca problemă pusă în termeni de balanță de plăți, de această dată cu „străinătatea”) care să „determine” cursul de schimb al leului (în raport cu respectiva valută)²³.

Cu alte cuvinte, ar spune Mises, dacă un patron de restaurant – care, pentru comoditatea discuției, să presupunem că e chiar maestrul bucătar, ba-i face plăcere chiar să servească la masă – constată că un client care a servit o masă copioasă nu poate plăti, nu va spune că „are probleme cu balanța de plăți” decât dacă vrea să se exprime eufemistic, metaforic, sau oricum să scape esențialul situației. De fapt a comis o eroare antreprenorială, care la rândul ei poate avea ca substrat o eroare antreprenorială a clientului, sau, mai trist, o fraudă intenționată a acestuia. De asemenea, nici clientul neplătitor nu ne-ar informa prea mult dacă s-ar referi despre sine că „și el are probleme cu balanța de plăți”.

²³ Ca observație tehnică: cei care susțin că cursul de schimb se formează după cum dictează starea balanței de plăți ar trebui, pentru consecvență, să considere că și puterea de cumpărare a unei monede, independent de cursul de schimb, se formează tot pe considerente de tip „balanță de plăți”, doar că ar fi vorba în acest caz de „balanțele” zilnice obișnuite ale indivizilor. Accentuăm că aceasta nu înseamnă a spune că problemele cursului și/sau puterii de cumpărare a unității monetare sunt îngemănate sau apar în contextul fluxurilor comerciale interne și internaționale radiografabile și prin balanțe de plăți, ci că *sunt determinate* sau *cauzate* ca atare de starea balanței de plăți.

Iarăși, alternativele firești sunt eroarea antreprenorială (credea că mai are 50 RON în portofel, dar tocmai își cumpărase o carte de ei, și a uitat acest lucru), sau dorința de a fraudă.

Pentru Mises, ca teoretician monetar al balanței de plăți, *oamenii planifică de la bun început în termeni monetari*, așa încât ex-ante, problemele zise de balanță de plăți pot surveni numai sub forma veniturilor insuficiente (dar atunci, în mod normal omul nu „comandă” lucrurile pe care n-are bani să le plătească, și, accentuăm, neputința de a comanda un anumit bun nu va fi percepută ca „problemă în balanța de plăți” ci ca venit insuficient, problemă de rezolvat căutând surse adiționale de venit; în termeni mai prozaici este vorba de sărăcie); iar ex-post, ca eroare antreprenorială sau fraudă.

Relevanța discuției de mai sus în viața practică de zi cu zi ar fi nici mai mult nici mai puțin decât că mult vânturatele în discuții probleme din balanța de plăți („deficitele externe”, „deficitul comercial” etc.) sunt *false probleme*. Fie cu totul, și atunci ceea ce se întâmplă (luând aparența deficitelor) nu e decât rezultanta opțiunilor libere ale indivizilor care într-o perioadă sau alta vor să achiziționeze sau să vândă mai mult dintr-o sau într-o direcție sau alta. Fie, dacă indică probleme, o fac *ca simptome*, și atunci trimit la politica monetară defectuoasă (în speță inflaționistă sau expansivă).

2.2 TEORIA CALCULULUI ECONOMIC SAU DE CE SOCIALISMUL ESTE IMPOSIBIL

Contribuția care cred că ar avea darul de a-l introduce pe cititor cel mai repede în maniera misesiană de a pune problemele este cea a calculului economic²⁴. Tema aceasta – eminentamente misesiană, întrucât până la Mises nimeni n-a formulat adecvat și ridicat cu acuitatea necesară problema²⁵ – este surprinzătoare din cel puțin două motive: întâi, are implicații fundamentale atât la nivelul mai general al opțiunilor cu privire la sistemul economic de adoptat cât și la nivelul mai specific al politicilor economice de implementat pe fundalul acestor opțiuni sistemice; apoi, parcurgerea manualelor de economie *mainstream* nu-i va facilita cititorului nici un fel de întâlnire cu această temă.

În contextul în care publicase deja un tratat de monedă²⁶, pe de o parte, și, de asemenea, în care era de bon ton să fii socialist, sau de stânga, sau „progresist” –

²⁴ O bună și cuprinzătoare introducere este Rothbard, Murray N., *The End of Socialism and the Calculation Debate Revisited*, culeasă recent în volumul *Economic Controversies* al aceluiași, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2011, pp. 827-857.

²⁵ Un posibil candidat la rolul de precursor este, conform lui Hayek, N. G. Pierson. Vezi articolul ultimului, *The Problem of Value in the Socialist Society*, capitol în F.A. Hayek (ed.) *Collectivist Economic Planning*, Routledge & Kegan Paul, London, 1935, publicat inițial în jurnalul olandez *De Economist*, în 1902.

²⁶ Precum și o analiză, în general subestimată, a problemelor economice, sociale și politice în contextul primului război mondial. A se vedea Mises, *Nation, State, and Economy*, New York University Press, New York, 1983. Pentru originalul în germană, *Nation, Staat und Wirtschaft. Beiträge zur Politik und*

vorbim de decadele doi și trei ale secolului douăzeci – Mises lansează o adevărată bombă în 1920 la una dintre conferințele *Nationalökonomische Gesellschaft* al cărei membru era. Contribuția va fi ulterior publicată sub forma articolului din 1920 intitulat *Wirtschaftrechnung im sozialistischen Gemeinwesen*²⁷. Mises susține nici mai mult nici mai puțin decât că socialismul ca sistem economic este viciat de o problemă care-i este în ultimă instanță fatală: imposibilitatea calculului economic în termeni monetari.

Mai specific, pornind de la definiția general acceptată a socialismului ca acel sistem economic în care mijloacele sau factorii de producție sunt în proprietatea statului (deci proprietate comună; opusul proprietății private), operaționalizarea în fapt a dictonului propagandistic revoluționar al „expropriării expropriatorilor”, Mises decelează un lanț de implicații cu deznodământ drastic: absența proprietății private asupra mijloacelor de producție (terenuri, clădiri, mijloace de transport, unelte, resurse naturale, semifabricate etc.) implică absența piețelor pentru astfel de bunuri economice, ele fiind alocate în bloc de către proprietarul unic – statul – prin intermediul planificării centralizate. Ne-existând piețe pentru factori de producție (adică schimburi între proprietari de astfel de bunuri și proprietari de monedă), nu vor exista nici prețuri mo-

Geschichte der Zeit, Manzsche Verlags und Universitäts-Buchhandlung, Vienna & Leipzig, 1919.

²⁷ Publicat în „Archiv für Sozialwissenschaften”, vol. 47, 1920. Tradus în engleză ca *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*; în română, *Calculul economic în societatea socialistă*. A se vedea Mises, Ludwig von, *Birocrația și imposibilitatea planificării raționale în regim socialist*, Institutul Ludwig von Mises România, București, 2006.

netare pentru aceștia. Or, în termeni economici, prețurile monetare ale factorilor de producție sunt tocmai costurile de producție. Așadar, cele anterioare revin la a spune că în socialism nu există o expresie monetară a costurilor de producție. Și chiar dacă regimul socialist păstrează piețele pentru bunurile de consum – produse cu ajutorul factorilor de producție în discuție – având, prin urmare, o expresie monetară a încasărilor, din combinarea celor două (nicio expresie monetară a costurilor și o expresie monetară a încasărilor) rezultă imposibilitatea de a da o expresie monetară rezultatului, sau profitului (în sensul cel mai larg; firește că sunt avute în vedere și pierderile ca posibil rezultat). Absența posibilității de a da o expresie monetară profiturilor și pierderilor (atât istoric înregistrare, cât și celor anticipate) este echivalentă cu imposibilitatea de a face o selecție rațională (non-arbitrară) *din punct de vedere economic* între posibilitățile (nenumărate) de a aloca resursele. Sau, mai pretențios și mai tehnic spus, absența expresiei monetare a profiturilor și pierderilor implică imposibilitatea selectării raționale a proiectelor alternative de investire a resurselor rare. Ce vrea să spună Mises mai pe românește – și ajung aici la consecințele drastice menționate mai sus – e că în socialism resursele vor fi alocate din punct de vedere economic la întâmplare, arbitrar, fără criterii - bineînțeles că în contextul lipsei criteriilor economice vidul este ocupat rapid de alte criterii, proiectele vizează prestigiul megaloman sau alocarea resurselor în favoarea/defavoarea diverselor grupuri de interese: nomenclatura de partid, membrii familiilor dictatorilor sau oligarhilor aflați la cârma statului, clasa muncitoare etc. Or, un astfel de sistem nu poate fi viabil ca regim economic

și e condamnat să sfârșească în sărăcirea generalizată a populației - situație ilustrată azi de exemple mai evident triste, precum Coreea de Nord, sau mai tragic-comice, precum Venezuela cu penuriile sale recente de hârtie igienică. Planificatorii centrali navighează – cum îi place aceluiași Mises să spună – pe oceanul posibilităților de producție fără busola calculului economic. Sunt de fapt în derivă.

Poate merită amintit aici faptul că înainte de ridicarea problemei calculului economic, argumentul principal împotriva proiectelor de tip socialist era cel așa-numit al stimulentei (*incentives*), sau motivațional. Conform acestuia, programul socialist care avansa idealul egalității – asta atunci când nu avansa proiecte mai năstrușnice și mai utopice de tipul „de la fiecare după posibilități, fiecăruia după nevoi” – era grevat de probleme foarte greu (dacă nu imposibil) de surmontat. Dacă, de pildă, membrii comunității socialiste vor primi aceeași remunerație (în spiritul egalității), cine va presta muncile neplăcute, degradante sau pur și simplu dificile (întrebarea clasică era „who will take out the garbage”?). Sau, altfel, cine se va strădui să producă mai mult pe unitatea de timp, sau să inoveze? Sau, încă altfel, cine va rezista ispitei ca în contextul remunerației date să minimizeze efortul depus descoperind desfătările delăsării și chiulului după dictonul „tipul trece leafa merge”? Însă cea mai generală formulare a acestei probleme credem că e cea conform căreia programele socialiste sunt condamnate să rupă legătura sau conexiunea economică firească între efort și rezultat așa cum există ea în economia de piață - problema nefiind numaidecât remunerarea egală – căci economiile socialiste au operat și cu scheme de salarizare inegală –

ci tocmai lipsa de legătură principial-economică între remunerare și efort. Altfel spus, oamenii nu mai sunt motivați adecvat, remunerația lor ne mai având legătură strânsă cu eforturile lor. Acest haos motivațional va face ca alocarea resurselor să fie suboptimală relativ la alocarea alternativă posibilă în regim de economie de piață, de la un punct încolo chiar vizibil și deranjant risipitoare și sărăcitoare. Or, în acest context, Mises vine și punctează că mai există o problemă chiar mai gravă a socialismului, anume cea a imposibilității calculului economic în termeni monetari. Reținând și că în încercarea lor de a răspunde provocării stimulentei, socialiștii – în frunte cu Marx – au vorbit despre realizarea „omului nou” pentru care munca pentru comunitatea socialistă va fi o desfătare în sine („omul nou” fiind astfel un personaj gândit și pe linia aceasta a evitării problemei stimulentei), argumentul lui Mises revine la a spune că și cu „oameni noi” socialismul tot nu este viabil ca sistem economic ci este condamnat a fi un haos planificat în derivă mai rapidă sau mai lentă, dar certă, către nivelele rudimentare și primitive de dezvoltare economică.

Din acest punct discuția are multe ramificații ce-ar putea fi urmate: dacă are atâtea probleme și dacă alocă resursele haotic, cum de-a rezistat socialismul peste șaptezeci de ani în Rusia și mai rezistă pe alocuri și azi? Au răspuns în vreun fel adepții socialismului la provocarea ridicată de Mises, și dacă da, sunt acele soluții oferite valabile? A răspuns Mises la rândul lui? De asemenea, ce relevanță are problema calculului economic în intervenționism? Vom răspunde succint la prima și la ultima din cele ridicate, lăsându-i cititorului plăcerea să exploreze pe cont propriu bogatul filon al

literaturii de specialitate aferent temei calculului economic²⁸.

Forța deplină a argumentului misesian poate fi înțeleasă numai dacă ne imaginăm un sistem socialist global, la scară planetară, fără nici un rest de economie de piață pe nicăieri. Abia atunci haosul calculațional s-ar instala repede și cu toată forța, deși e imposibil de

²⁸ Pentru început, firește, partea din *Acțiunea Umană* dedicată problemei imposibilității calculului economic în socialism, și anume capitolele XXV (*Construcția imaginară a unei societăți socialiste*) și XXVI (*Imposibilitatea calculului economic în socialism*) care laolaltă formează partea a cincea (*Cooperarea socială fără piață*). La care se adaugă partea a treia (*Calculul economic*) unde problemele sunt atinse din perspectiva mai generală a importanței acțiunii umane calculate în termeni monetari. Apoi dincolo de articolul original al lui Mises, a se vedea Hayek, *Collectivist economic planning* menționată și mai sus; Rothbard, partea dedicată calculului economic din *Economic Controversies*, de asemenea menționată mai sus; Salerno, Joseph T., *Postscript: Why a Socialist Economy is "Impossible"*, postfață la Mises, *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2012[1990] (în română *De ce este „imposibilă” o economie socialistă*, parte a volumului *Birocrația și imposibilitatea planificării raționale în regim socialist* menționat mai sus); Hülsmann, Jörg Guido, *Knowledge, Judgment and the Use of Property*, *Review of Austrian Economics*, vol. 10, nr. 1, 1997, pp.23-48; Hoppe, Hans-Hermann, *Socialism: A Property or Knowledge Problem?*, *The Review of Austrian Economics*, vol. 9, nr. 1, 1996, pp. 143-149; Herbener, Jeffrey M., *Calculation and the Question of Arithmetic*, *The Review of Austrian Economics*, vol. 9, nr. 1, 1996, pp. 151-162. Ultimele patru materiale indicate punctează și așa-numita dez-omogenizare a lui Mises de Hayek în problema calculului economic în socialism de care nu ne-am ocupat ca atare în prezentul studiu introductiv. Pentru o perspectivă din tabăra socialistă a se vedea Lippincott, Benjamin E. (ed.), *On the Economic Theory of Socialism*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1956.

precizat dacă penuriile și sărăcia vor fi vizibile în săptămâni, luni sau ani de zile. Or, economiile socialiste reale care au existat și există s-au îndepărtat sub cel puțin două aspecte de „model”.

Mai întâi nu au constituit nicidecum un socialism global, și au putut utiliza – existând dovezi ample și clare că au utilizat, ba chiar că au fost nevoite să utilizeze – prețurile pieței mondiale pentru planificarea centralizată (pentru cârpirea pe ici pe acolo a alocării, căci utilizarea prețurilor mondiale n-a rezolvat nici măcar în mare măsură, necum complet, problema absenței prețurilor monetare relevante pentru factorii de producție). Este notorie remarca unui consilier al lui Gorbaciov la o întâlnire cu omologi din Europa de vest într-un context mai relaxat, care spunea, nu fără o anumită candoare, că ei, rușii, și-ar dori ca toată lumea să devină socialistă cu excepția Noii Zeelande²⁹, care să rămână economie de piață. Privirilor nedumerite și întrebătoare ale celorlalți le-a răspuns cu aceeași candoare că prețurile din respectiva regiune ar fi folosite pentru planul centralizat global.

Apoi, în al doilea rând, este iarăși deja bine documentat faptul că economiile sovietice sau din lagărul socialist au fost – chiar și cele mai „ortodoxe” – mai degrabă sisteme de intervenționism sever, existând fie oaze de economie privată oficial permise, sau, mai ales, piețe negre de mare amploare. Acestea au fost, la o privire mai atentă, unul din stâlpii rezistenței acestor sisteme pentru o perioadă atât de îndelungată.

²⁹ Sau Elveția, în alte relatări. Vezi Brucan, Silviu, *Socialism at the Crossroads*, Praeger, New York, 1987, p. 11, care o prezintă pur și simplu ca pe o glumă care circula în spațiul sovietic.

Dar nu este nevoie de realizarea completă a dezi-deratului socialist pentru ca problema calculului economic să-și facă simțit impactul. Unul din posibilele învățăminte ale acestei discuții – evidențiat mai cu forță de Rothbard, discipolul lui, decât de Mises însuși – este cel conform căruia orice îndepărtare (prin intervenție guvernamentală) de la sistemul de piață liberă atrage după sine o falsificare a calculelor economice în termeni monetari și crearea – acolo unde apare intervenția și-n zonele conexe – unor veritabile insule de haos calculațional³⁰. Altfel spus, decidenții de politică economică de oricând și de pretutindeni nu pot ignora că prin orice măsură intervenționistă (fixare de preț, reglementare, subvenție, taxă vamală, prohibiție, managementul masei monetare, achiziție publică etc.) pun în mișcare astfel de consecințe.

În încheierea acestei discuții asupra contribuției misesiene pe tema calculului economic, ar fi important de punctat că se poate observa – cum nu obosește niciodată să observe și să puncteze Dan Cristian Comănescu, traducătorul în limba română a *Acțiunii umane* – importanța pe care i-o acordă Mises din locul ocupat în structura *Acțiunii umane*. Dacă discuția despre socialism – căreia ar părea să i se subsumeze problema calculului – o face în capitolele XXV (*Construcția imaginară a unei societăți socialiste*) și XXVI (*Imposibilitatea calculului economic în socialism*) care împreună formează partea a cincea a cărții, tema calculului în general este introdusă mult mai devreme, în partea a treia a cărții. Dincolo de faptul că îi acordă o

³⁰ A se vedea Rothbard, Murray N., *Man, Economy, and State with Power and Market (Scholar's Edition)*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2009, pp. 952 și urm.

întreagă parte (chiar dacă de dimensiuni mai reduse ca întindere) de sine stătătoare, autorul o și plasează imediat după părțile introductive (ample și acestea) dar înainte de a intra în substanța analizei economice, sugerându-se prin aceasta că este o condiție a înțelegerii întregului edificiu al teoriei economice și nu doar a disputei sistemice punctuale între socialism și economia de piață. Posibilitatea acțiunii calculate în termeni monetari îi deschide omului un univers suplimentar în care este posibilă – și numai aici – diviziunea socială extinsă a muncii sau, altfel spus, economia modernă (*ipso facto* de piață) și complexă, bazată pe zeci de mii de stadii de producție, dar care nu este totuși haotică ci e structură ordonată. Iar metabolismul, dacă putem spune așa, care permite acestei structuri economice să se ordoneze și să se coordoneze – inițiind și extinzând proiectele viabile/profitabile de alocare a resurselor rare și reducând și evacuându-le pe cele risipitoare/neviabile și neprofitabile – are în centru tocmai calculului economic (al profiturilor și/sau pierderilor) în termeni monetari³¹.

³¹ Că problema calculului și a socialismului n-a fost pentru Mises doar prilej de contemplație scolastică de turn de fildeș poate fi indicat de mărturia lui conform căreia l-ar fi convins, în iarna 1918-1919 pe Otto Bauer să renunțe la implementarea programului socialist în Austria și Viena. A se vedea Mises, Ludwig von, *Memoirs*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2009, p. 14 și pp. 62-63.

2.3 TEORIA CRIZELOR ECONOMICE – CRIZELE CA EFECT AL EXPANSIUNII CREDITULUI

Dacă sarcina de bază pe care o teorie trebuie musai s-o rezolve ca să merite numele de teorie *economică* este explicarea prețurilor reale³², explicarea fenomenului modern și complex al crizelor economice ciclice s-ar califica pentru statului de perlă a coroanei oricărui edificiu teoretic economic. Dacă economia însăși a fost numită regina științelor sociale (*the queen of social sciences*), criza ar putea fi numită regina problemelor economice. Și dacă cititorul s-ar aștepta, obosit poate de atâtea contribuții „fundamentale”, ca măcar la acest punct să-l odihnim cu mărunțișuri, surpriza va fi mare. Nu numai că Mises are contribuții importante în studiul crizelor, dar abordarea lui este prima – și ultima, deocamdată – încercare reușită de a explica aceste fenomene cu instrumentarul teoretic al teoriei economice generale, și nu prin importuri mai mult sau mai puțin arbitrare sau *ad-hoc* de prin psihologie, biologie, fizică sau, poate mai rău, din astrologie. În cele ce urmează vom aborda două lucruri: nucleul propriu-zis al teoriei crizelor economice ciclice (sau teoria ciclurilor de afaceri, cum i se mai spune) și re poziționările (re-

³² Economia poate fi definită succint ca știința care evidențiază implicațiile rarității. Capătul foarte concret al rarității ca trăsătură fundamentală a lumii reale în care ne învârtim îl constituie fenomenul prețurilor de care ne lovim și folosim în activitatea noastră cotidiană și fără de care viața noastră parcă nici nu ar mai fi de conceput. Tocmai pentru că resursele sunt rare sunt dispuși oamenii să plătească prețuri pentru ele. Astfel, altă definiție succintă dar sugestivă a economiei ar fi știința care explică formarea prețurilor.

levante în sine) lui Mises cu privire la locul acesteia în teoria economică generală.

2.3.1 DE CE APAR CRIZELE ECONOMICE CICLICE?

Fenomenul crizelor economice³³ n-a fost niciodată o necunoscută totală sau o nebuloasă pentru om, cu atât mai mult cu cât până în secolul al XIX-lea oriunde pe glob recolta (sau recoltele) slabă echivala cu foamea mai mult sau mai puțin generalizată. Dar particularitatea acestor crize dintotdeauna cunoscute și experimentate era claritatea cauzelor care le produceau. Așadar, foamea, războaiele, inundațiile, cutremurele de pământ sau epidemiile de diverse molime erau tot atâtea cauze ale dificultăților economice generale. Asta până în secolele XVIII-XIX când apare (sau devine suficient de vizibil pentru prima dată) un nou tip de criză cu proprietăți mai ciudate: pare să lovească din senin, fără vreo cauză evidentă; de asemenea, pare să fie recurentă, sugerând un tipar ciclic de succesiune a

³³ O bună și scurtă introducere în problematica crizelor economice este Rothbard, Murray N., *Economic Depressions: Their Causes and Cure*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2009. De asemenea, Mises, Ludwig von, *Ciclul economic și expansiunea creditelor: consecințele economice ale banilor ieftini*, ultimul capitol în același, *Economia în șapte lecții. Gânduri pentru cei de azi și cei de mâine*, Institutul Ludwig von Mises România, București, 2010. Pentru un studiu deja clasic despre marea criză din perspectiva școlii austriece, a se vedea Rothbard, *America's Great Depression*, ediția a 5-a, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2000. Scrierile misesiene mai importante pe tema crizei au fost de curând grupate în *The Causes of the Economic Crisis. And Other Essays Before and After the Great Depression* (ed. Percy L. Greaves, Jr.), The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2006.

perioadelor de expansiune cu cele de contracție a activității economice; și tinde să fie generală („falimente/pierderi/erori antreprenoriale în masă”), lovind cumva toate sectoarele economiei fără vreun *pattern* evident de distribuție a erorilor/pierderilor/falimentelor (cu excepția unuia, pus în evidență de Mises și Hayek, de care vom vorbi imediat). Tocmai obscuritatea cauzelor i-a făcut pe mulți să ia fenomenul ca pe o fatalitate inerentă mecanismului economiei de piață moderne, născută din așa-numita revoluție industrială, ca un soi de preț de plătit pentru binefacerile acesteia, care trebuie luată „cu bune și cu rele”.

Ca membru al unei școli de gândire – cea austriacă – care acorda maximă atenție activității economice privită ca o *structură a producției* (structură inclusiv temporală sau inter-temporală, în care mijloacele de producție sunt plasate într-o anumită logică și sunt ordonate și clasificate, după apropierea sau depărtarea – iarăși, inclusiv inter-temporale – de pragul consumului, respectiv în bunuri de ordin inferior și superior³⁴) sau, ceea ce revine cam la același lucru, o *structură a capitalului* sau *a bunurilor de capital*, Mises este în măsură să observe că fenomenele ciclice moderne – aparent generale și nediscriminatorii – au totuși un impact diferențiat. În speță, sectoarele din amonte ale structurii de producție sunt relativ mai afectate decât cele din aval. Sau, altfel, atât expansiunea (*boom*-ul)

³⁴ Spre deosebire de curente de gândire – cum e școala timpurie de la Chicago prin lucrările unui Frank Knight; sau John Bates Clark – care văd activitatea economică mai ales ca pe un proces al cărui aspect de structurare, inclusiv temporală, este irelevant deoarece procesul este „sincronizat”, producția și consumul, inclusiv consumul așa numit intermediar (nu final) au loc „simultan”.

cât și contracția (*bust-ul*) afectează mai tare bunurile de ordin superior relativ la cele de ordin inferior. Și, firească, după același tipar se așază și falimentele în masă ale crizei.

Ca student al fenomenelor monetar-bancare, Mises a descoperit încă din perioada scrierii *Teoriei banilor și a creditului* (1912) că instituțiile financiar bancare așa cum erau (și sunt încă și astăzi) instituționalizate la vremea respectivă conțin premisele crizelor ciclice. Mai precis, organizarea producției monetare sub auspiciile monopolului băncilor centrale laolaltă cu privilegiul acordat sistemului bancar de a opera cu rezerve fracționare, este de natură să transforme anumite operațiuni aparent firești din sfera monetar bancară – vizând, în speță, managementul masei monetare, și care se credea că ar putea cauza cel mult o inflație simplă, vizibilă prin așa-numita creștere generalizată a prețurilor – într-un fenomen calitativ nou (mai complex decât inflația simplă) denumit de Mises expansiunea creditului. De precizat că, pentru autor, ideea de expansiune a creditului este percepută ca artificială, adică o expansiune peste limitele normale, firești sau naturale.

Probabil că cea mai bună modalitate de a evidenția ce anume înseamnă expansiunea creditului – așa cum sugerează Jesús Huerta de Soto – este comparația scenariului natural, cu credit „ne-expandat” cu cel în care fenomenul își face apariția³⁵. În esență, creditul natural este cel care are ca sursă exclusivă economisi-

³⁵ De Soto, Jesús Huerta, *Moneda, creditul bancar și ciclurile economice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2011. Mises utilizează binomul „credit marfă” (*commodity credit*) versus „credit de circulație” (*circulation credit*) pentru a sugera aceeași idee.

rea populației. Reținând împărțirea austriacă tripartită a venitului curent al indivizilor în consum, economisire și dețineri monetare pentru nevoi curente, partea de economisire s-ar constitui ca bazinul de resurse ce pot fi puse la dispoziția „celorlalți”³⁶ membri ai societății (în speță întreprinzătorii, dacă ignorăm pentru moment creditele de consum) prin intermediul pieței creditului. Cum economisirea înseamnă tocmai o abținere de la utilizarea prezentă în consum a unor resurse, rezultă implicit că aceste resurse sunt temporar eliberate pentru a putea fi folosite de altcineva. Și, deși a greși e omenește, nu există motive sistematice pentru a considera că cedarea temporară a unor resurse (creditarea) și utilizarea – iarăși temporară – a acestora de către alții (debitorii; care sunt și întreprinzători) în vederea unor procese productive profitabile care să se soldeze cu câștiguri suficient de mari încât să permită returnarea resurselor împrumutate (principalul) laolaltă cu prețul acestui împrumut (dobânda) și cu surplus suficient de remunerativ rămas la dispoziția întreprinzătorului debitor, să fie incompatibile. Astfel încât procesul de economisire legat via piața creditului de procesul investițional/productiv reprezintă o ipostazi-

³⁶ Spunem „celorlalți” deoarece asta ar fi marca plasării economisirii via sistemul bancar, locul de interes deoarece aici se creează premisele crizei. Bineînțeles că indivizii pot investi ei înșiși resursele pe care nici nu le consumă și nici nu le rețin în dețineri monetare pentru nevoi curente: în propria afacere, investind la bursă sau cumpărând produse ale companiilor de asigurare. La căile sau canalele de plasare a economisirii se referă în repetate rânduri Marius Spiridon în teza sa de doctorat *Ciclul în teoria economică modernă*, teză de doctorat, Institutul National de Cercetări Economice, 2005 (disponibilă on-line la <http://mises.ro/468/>).

ere a economiei care nu are de ce să sufere convulsiuni sistematice.

Traducând cele de mai sus printr-un exemplu prozaic, am putea spune că un individ C care câștigă lunar 2000 RON, consumă 1600 RON și are nevoie în medie de bani *cash* în portofel cam de 200 RON, constată astfel că se poate abține de la utilizări curente (deci poate „pune deoparte”, sau economisi) pentru 200 RON. Va face astfel un depozit³⁷ la bancă pe trei luni. Cu acei 200 RON el ar fi putut fi prezent pe piața merelor (ca parte a cererii pentru consum, bineînțeles) contribuind cu presiunea proprie la dinamica prețurilor de pe această piață. Or, odată ce economisește, nu mai e prezent pe piața merelor. Pe de altă parte, un întreprinzător X care are o fabrică de gem de mere, caută resurse pentru a-și finanța activitatea. Acesta va obține un credit de la bancă, accesând cei 200 RON economisiți de C pe care-i va folosi în activitatea sa – de pildă, între altele, achiziționarea de mere ca materie primă pentru gem. Practic, pe piața merelor, prezența lui C va fi înlocuită de cea a lui X. Am formulat deliberat exemplul în acest sens pentru a evidenția că în procesul natural de creditare proiectele celor implicați sunt compatibile unele cu altele (structura generală a activității economice rămânând coordonată) fără convulsiuni majore³⁸.

³⁷ Nu ne referim aici la o simplă „punere a banilor pe card” sau alimentarea cardului obișnuit care este de debit și care, economic vorbind, trebuie inclus la dețineri monetare pentru utilizări curente. Ne referim aici la un depozit dintre acelea mai speciale pe care la oferă băncile și care s-ar subsuma categoriei economice de depozit la termen (deși și acelea nu mai sunt ferme).

³⁸ Avem în vedere aici în principal mișcările prețurilor. Astfel, dacă C avea un obicei de a consuma lunar mere, așa încât achi-

În realitate lucrurile nu se întâmplă însă după scenariul schițat mai sus. Plasarea ca economisire a resurselor neconsumate în prezent este amestecată cu deținerea de monedă pentru nevoi curente. La nivelul sistemului bancar contemporan acest lucru se traduce prin absența distincției ferme între creditare și depozitare (privite din perspectiva clienței bancare). Adică nu se face separație netă între banii depuși de populație „la vedere”, considerați permanent – și fără rezerve altele decât cele tehnice (de tipul că nu merge momentan bancomatul) – la dispoziția deponentului/clientului, și banii depuși „la termen” sau cedați temporar băncii pentru a fi mai departe plasați către întreprinzătorii cu planuri de afaceri promițătoare. Altfel spus, nu e clar dacă clientela băncii creditează banca, sau doar o consideră depozitar. Legislația bancară, care este o legislație de tip special (neintrând sub auspiciile codului comercial sau ale celui civil, ca parte detaliată a legislației generale), permite – instituționalizează, am putea spune – această ambiguitate care în termeni tehnici poartă denumirea de „rezerve fracționare”. Denumire care derivă din faptul că nefiind obligată să distingă

ziția curentă ar fi avut, *caeteris paribus*, darul de a menține prețul merelor, decizia lui de economisire și absența sa de pe piața merelor ar pune în mișcare o tendință de scădere a prețului. Aceasta, la rândul ei ar fi contracarată, iarși *caeteris paribus* de o tendință de creștere a prețului merelor pusă în mișcare de intrarea pe piață a producătorului de gem. Cu alte cuvinte, impactul în prețuri este mai degrabă redus – ținând de factori precum cererile relative pentru dețineri monetare ale celor doi și alți factori cu care nu are rost la acest punct să complicăm discuția – contextul investițional și economic general fiind unul de stabilitate pe fondul de creștere (presupunând, de pildă, că întreprinzătorul chiar creează (și) cu ajutorul banilor în discuție afacerea respectivă).

clar resursele pe care trebuie să le țină permanent la dispoziția clientului, banca ține doar un minimum de rezerve (reglementate prin instrumentul ratei rezerve-
lor minime obligatorii a căror stabilire ține de compe-
tența băncilor centrale) pentru a acomoda retragerile
curente ale clienților – o fracție din sumă.

Consecința acestei ambiguități este tocmai apariția
fenomenului expansiunii creditului, în care la dispo-
ziția întreprinzătorilor pe piața creditului nu mai stau
doar economisirile reale ale populației, ci și un vo-
lum suplimentar de credit nou, în mod fundamental
fictiv, creat din senin, sau „din nimic”, cum nu obo-
sesc economiștii austrieci să puncteze. Mai concret,
dacă un profesor încasează salariul pe cardul său de
debit, de pildă, el va considera că are întreaga sumă
la dispoziție pentru a o cheltui. Însă banca nu pune
pur și simplu deoparte întreaga sumă pentru a o ține
la dispoziția lui. Reține rezerva minimă obligatorie,
să zicem 30%, restul sumei plasând-o mai departe în
împrumuturi acordate întreprinzătorilor, cărora li se
deschid conturi până la concurența „rezervelor în ex-
ces”, cum se spune în jargonul bancar, de 70% din sala-
riul profesorului. Firește că și întreprinzătorul creditat
de bancă va considera că are la dispoziție acești bani.
Așa încât pornind de la o sumă dată care intră-n sis-
temul bancar actual, apar câteva efecte concomitente,
fațete sau aspecte – de fapt – ale aceluiași fenomen al
expansiunii creditului: se creează masă monetară, sis-
temul bancar devenind ipso facto partener secundar al
băncii centrale în producția de bani; se creează credit
suplimentar, deoarece banii nou creați sunt plasați din
capul locului sub formă de credit (tocmai asta ar fi di-
ferența între inflația simplă – în care tot ce știm sigur e

că se creează masă monetară, ca-n scenariul elicopterului care ar împrăștia bani – și expansiunea creditului (formă mai complexă de inflație) în care știm sigur de la bun început că banii sunt plasați sub formă de credit); se creează iluzia unei duble disponibilități a unor resurse (partea de 70% din sumă), care intră simultan în calculele și planurile celor doi agenți (profesorul și întreprinzătorul), planuri și calcule care devin astfel, cel puțin parțial, mutual incompatibile (profesorul vizează un concediu în stațiunile de pe litoralul grec, să spunem, în timp ce întreprinzătorul plănuiește achiziționarea unor computere). Deci tocmai iluzia că există mai mult credit sau mai mult capital (implicit mai multă economisire) decât există de fapt tinde să plaseze economia pe o traiectorie nesustenabilă, fapt care mai devreme sau mai târziu devine necesarmente manifest sau vizibil.

Dacă ar fi să revenim la exemplul anterior cu consumatorul C de mere și cu întreprinzătorul X producător de gem, am putea ilustra cele discutate mai sus punctând că în situația cu expansiune a creditului C nu se abține, de fapt, de la consumul curent de mere (nu economisește), însă nebănuind acest lucru, X licitează cu resurse suplimentare (nou create ca din nimic, după cum am văzut) pentru mere ca materie primă. De această dată cei doi – și planurile lor – se „ciocnesc” pe piața merelor, amândoi având capacitatea nominală de a licita, dar fiind imposibil ca și în termeni reali să-și poată amândoi îndeplini obiectivele. Efectul acestei „întâlniri” de pe poziții competitive pe piața merelor este, caeteris paribus, creșterea prețului merelor, fapt de natură să-i facă pe cei doi să-și reconsidere planurile de consum, respectiv producție. C va constata că-și

permite să consume mai puțin, în timp ce X va realiza că proiectul său nu mai pare la fel de (la limită, deloc) profitabil ca înainte.

Ca discipol și continuator al lui Eugen von Böhm-Bawerk pe linia teoriei capitalului și dobânzii, Mises evidențiază fenomenul crizei și ca (sau poate mai ales ca) o distorsiune sau dis-coordonare *inter-temporală* a structurii producției. Economisirea fiind tocmai abținere de la consum prezent, implică o disponibilitate a celui care economisește de a consuma în viitor (structura temporală a preferințelor sale s-a modificat), disponibilitate care le indică întreprinzătorilor că proiectele cu bătaie mai lungă, cu un orizont temporal mai amplu, care înainte n-ar fi fost finanțabile la concurență cu cele pe termen mai scurt, acum devin relativ mai profitabile. Întreprinzătorii inițiază, prin urmare, o reaşezare, o *re-structurare* inter-temporală a structurii producției. Dacă restructurarea e ghidată și bazată numai pe bazinul economisirii reale a populației, atunci restructurarea nu este altceva decât adaptarea structurii productive la preferința relativă a populației de a consuma în prezent versus în viitor așa cum, de pildă, se reaşeză aceasta când gusturile se schimbă fără legătură cu elementul temporal (dinspre desktop-uri spre laptop-uri, sau dinspre bere tradițională înspre variantele cu gust de lămâie sau fructe). Nu există motive sistematice să considerăm că această reaşezare nu se poate face cu succes. Astfel, economia funcționează mai degrabă lin, iar posibilitatea de a angaja și duce la bun sfârșit proiecte mai ample, implicit mai capitalizate, echivalează cu dezvoltarea, sau cu creșterea economică. Amplificarea sau extinderea naturală a structurii de producție aduce cu sine fie produse noi, anterior

complet inaccesibile, fie cantități sporite de produse dintre cele deja cunoscute.

Dacă, însă, intervine expansiunea creditului care pune, în aparență, la dispoziția întreprinzătorilor resurse peste economisirea reală a populației, atunci întreprinzătorii inițiază re-structurarea inter-temporală a structurii de producție, dar fără să fi fost realmente „invitați” de consumatori să facă asta. Amplifică procesele productive mizând, pe de o parte, pe faptul că nu se vor întâlni cu consumatorii în prezent sau viitorul apropiat în piață pentru a se concura pentru resurse (juducând că aceștia, economisind, se abțin) și, pe de altă parte, că-i vor regăsi în viitorul puțin mai îndepărtat doritori, disponibili și solvabili în a exprima cerere pentru produsele finale ale procesului productiv relativ mai ambițios. Or, ambele aceste lucruri nu se întâmplă. Crizele economice capătă astfel și profilul caracteristic de *dis-coordonări inter-temporale ale structurii de producție*. Cum dis-coordonarea aceasta nu este evidentă imediat³⁹, restructurarea inoportună

³⁹ Dacă este, adică dacă întreprinzătorii realizează de la bun început că disponibilul de capital relativ mai ușor de accesat pe piață este de fapt fictiv, izvorând mai degrabă din mecanismele monetare decât din economisirea populației, atunci expansiunea creditului se transformă într-o inflației simplă. Întreprinzătorii nu se mai angajează în restructurarea inter-temporală a producției, ci doar în reajustarea (în sensul creșterii) prețurilor nominale (inclusiv dobânda) pentru a acomoda injecția de masă monetară. Fenomenul crizei nu mai apare. Cel care a punctat cel mai bine acest aspect este J. G. Hülsmann, membru contemporan marcant al școlii austriece cu contribuții importante și biograful la zi – cum am menționat chiar în debutul acestui studiu introductiv – al lui Mises. A se vedea Hülsmann, *Toward a General Theory of Error Cycles*, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, vol. 1, nr. 4, Iarna, 1998, pp. 1-23.

a structurii de producție capătă forma expansiunii sau *boom*-lui, iar atunci când realizarea faptului că procesele de producție mai ambițioase inițiate nu mai pot fi duse până la capăt (deloc, sau nu cu suficient profit) se acutizează, apare momentul de *criză*, urmat de o nouă restructurare – de data această corectivă – a producției care marchează etapa de *recesiune* sau *depresiune* și care de regulă este dureroasă în sensul că apar pierderi, falimente, șomaj, scădere economică și senzația generală că lucrurile merg rău.

Un element important în scenariile discutate mai sus – pe care îl introducem abia acum tocmai din dorința de a complica suficient de treptat problema – este rata dobânzii, prețul fundamental de pe piața creditului⁴⁰. Plasarea creditului expandat, suplimentar (dar esențialmente fictiv), pe canalul creditării se face acomodând-o cu o reducere a ratei dobânzii⁴¹. Astfel

⁴⁰ Și nu a banilor. Stăpânirea instrumentarului economic misionar facilitează evitarea confuziei larg răspândite – chiar și-n cercuri academice și profesionale respectabile – între bani și capital, cu eroarea conexă a considerării dobânzii ca preț al banilor. Astfel, banii sunt mijloc general acceptat de efectuare a schimburilor, iar capitalul – scurtând aici o amplă și încălțită dezbateră – resursele puse la dispoziție prin economisire care îl aduc pe întreprinzător mai aproape (inclusiv temporal) de finalizarea unui proiect decât ar fi fost altminteri; prețul banilor este puterea de cumpărare a unității monetare și se formează pe „piața banilor” care, corect concepută, trebuie înțeleasă larg ca incluzând întregul proces de schimbare a bunurilor pe bani (nu doar sistemul bancar, de pildă), iar dobânda este prețul capitalului.

⁴¹ Pe tiparul reducerii prețului care duce, *caeteris paribus*, la creșterea cantității cerute. Dacă, vânzător la piață fiind, mi se pare ca pe taraba mea zac cam multe mere, pot pune presiune pe piață incitând clienții potențiali să cumpere reducând puțin prețul. Bancă fiind, dacă mi se pare că am „rezerve în exces”

că în mod tipic, reducerea⁴² – care în condițiile menționate poate fi numită pe bună dreptate artificială – ratelor dobânzii este marca perioadelor de expansiune. Iar revenirea acestora la nivele normale ar marca faza contracției. Din punct de vedere al istoriei gândirii economice, Mises se exprimă aici și ca exponent al teoriei dobânzii bazată pe preferința de timp⁴³. Preferința de timp ar fi principiul conform căruia omul preferă o anumită satisfacție (furnizată de un bun), *caeteris paribus*, mai devreme mai degrabă decât mai târziu. Sau, altfel spus, satisfacțiile (sau bunurile) viitoare fac *discount* (sunt mai puțin valoroase) în raport cu satisfacțiile (sau bunurile) prezente de aceeași cantitate și calitate. Or, tocmai această discrepantă între evaluarea, *caeteris paribus*, a satisfacțiilor prezente versus cele viitoare, este sursa fundamentală a dobânzii ca fenomen al pieței. În lumina acestei viziuni, ratele dobânzii de pe piață (atunci când sunt realmente rezultate din jocul pieței, nu manipulate sub diverse forme) și dinamica acestora oferă semnale tocmai despre preferințele inter-temporale ale populației (în literatura

cam multe, pun presiune pe clientela potențială ispitind-o cu dobânzi mai mici. Astfel se explică coexistența expansiunii creditului cu dobânzile în scădere.

⁴² Reducerea poate fi efectivă sau contrafactuală, de pildă rămâne constantă când ar trebui să crească. Criza actuală, sau Marea Recesiune – cum a mai fost botezată – urmează primul scenariu, în timp ce exemplul clasic al tuturor manualelor de economie, Marea Criză din 1929-1933, îl urmează pe cel de-al doilea.

⁴³ Consacrată de autori (economiști) precum Eugen von Böhm-Bawerk, Irving Fisher, Frank A. Fetter și, nu în ultimul rând, Ludwig von Mises, firește. A se vedea Herbener, Jeffrey M. (ed.), *The Pure Time-Preference Theory of Interest*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2011.

școlii austriece dobânda ca fenomen fundamental mai este denumită uneori și „rata socială a preferinței de timp”). Sau, altfel spus, despre preferințele oamenilor de a consuma mai devreme sau mai târziu și mai ales, prețul la care sunt dispuși să amâne consumul sau să aștepte pentru a consuma (implicit prețurile la care nu sunt dispuși să facă asta). Prin urmare, a te angaja în expansiunea creditului a cărui plasare necesită modificarea artificială a ratei dobânzii echivalează cu a distorsiona semnalul prin care întreprinzătorii iau pulsul disponibilului de economisire (și a prețului accesării acestuia), și implicit a oportunității de a avea în vedere raportul real între dorințele populației de se bucura de bunuri în prezent versus viitor.

Ca teoretician al calculului economic, așadar, Mises e în măsură să „citească” fenomenul crizei și ca pe un haos calculațional. Prețul capitalurilor – dobânda – fiind falsificat, toate calculele economice pendinte de aceasta (și sunt multe, dacă nu chiar toate) sunt falsificate și ele, mai mult sau mai puțin, după caz. Proiecte care pe hârtie nu păreau profitabile, acum par a fi, și vor trece de pe hârtie în lumea reală. Proiecte reale care nu păreau rentabile, acum redevin aparent rentabile și în loc să fie reduse sau abandonate, sunt menținute sau chiar extinse. Contextul general, mai ales în faza de expansiune care, de reținut, este și una inflaționistă, este unul de creștere generală a prețurilor – dar suntem deja pregătiți cu Mises să adăugăm – nu toate în același timp și nu în aceeași măsură. Așa se face că balonul umflat de expansiunea creditului marcată de haos calculațional se sparge mai întâi *undeva anume*, într-un apendice – în imobiliare, pe piața valutară, pe bursă, în sectorul dot.com-urilor etc. – înainte de a in-

unda ca o peritonită întregul abdomen economic. O instanță izbitoare de falsificare a calculelor economice din criza recentă este aceea în care creșterea prețului caselor a dus în SUA la re-evaluări periodice (în sus) ale garanțiilor aferente creditelor ipotecare cu rezultatul bizar și aparent surprinzător de plăcut, că banca îi sugera debitorului că i-a crescut capacitatea de a lua credit și că i-ar acorda cu ușurință un credit suplimentar de nevoi personale, de pildă, pentru o frumoasă croazieră în Caraibe. Și, deși în aparență, excursiile în Caraibe picau din cer, în fond oamenii se angajau fără să bănuiască în ceea ce economiștii numesc *consum de capital*, adică acel comportament nu prea deștept și fericit din care când te dezmeticești constăți – și ca antreprenor și ca simplă persoană – că nu-ți mai permiți nivelul de producție sau de trai anterior, ci ai sărăcit.

Dacă ar fi să ducem până la capăt această legătură crize economice – haos calculațional, ar trebui să-l urmăm din nou pe Huerta de Soto⁴⁴, care consideră că într-o interpretare mai generală, teoria crizelor economice de factură austriacă este aplicarea argumentului imposibilității calculului economic în socialism la sectorul monetar bancar. Managementul centralizat al producției monetare îngemănat cu oaza ultrareglementată (contrar aparențelor și opiniilor larg împărtășite) a sectorului bancar unde se tranzacționează capitaluri duc la haos calculațional pe linia prețului banilor (puterea de cumpărare, pe seama eroziunii cauzate de inflație) și, cel puțin la fel de important, pe linia dobânzii, falsificată în contextul expansiunii creditului.

⁴⁴ A se vedea de Soto, *Moneda, creditul bancar...*, p. 646 și urm.

2.3.2 CRIZELE ECONOMICE CICLICE: FENOMEN DE PIAȚĂ SAU CONSECINȚĂ A INTERVENȚIONISMULUI GUVERNAMENTAL?

O particularitate a tratatului „Acțiunea umană” – care ilustrează căutările și strădaniile lui Mises în a se dumiri cu privire la fenomenul crizelor economice pe care l-a „mirosit” teoretic încă de la prima sa carte – este prezența de două ori a discuției pe crize. Firește, două expuneri diferite și cu mize oarecum diferite, dar totuși două expuneri ale acelorași fenomene. Mai întâi – și parcă mai abstract și axat pe fundamente – fenomenul e discutat în amplul capitol XX (*Dobânda, expansiunea creditului și ciclul de afaceri*) inclus în partea a patra a tratatului, cea mai amplă a cărții (*Catalactica sau economia societății de piață*). Apoi, discuția este reluată în partea a șasea (*Economia de piață obstrucționată*), la capitolul XXXI (*Manipularea banilor și a creditului*). Cu alte cuvinte, Mises include teoria crizei atât la teoria pieței libere, cât și la teoria intervenționismului. Pare a sugera că fenomenul incriminat se poate naște și spontan pe piața liberă, dar și ca urmare a intervenției guvernamentale. Există o evoluție în gândirea lui Mises în acest sens – evoluție care i-ar putea liniști pe cei care văd în el mai degrabă un ideolog obtuz al capitalismului care lansează sloganuri în sprijinul unui fundamentalism de piață și care s-a instalat repede în adevăruri definitive asupra cărora n-a revenit, și nici n-a avut de gând să revină, vreodată. Deși tinde să considere că cel mai probabil teoria crizei ține exclusiv de teoria intervenționismului în *Acțiunea umană* încă ezită (de altfel, teoria austriacă mai este numită și „teoria monetară a ciclurilor de afaceri” în

virtutea faptului că pentru anumiți autori – Hayek fiind printre cei mai celebri, răsplătit chiar cu premiul Nobel în 1974 – dincolo de posibilitatea ca intervenții guvernamentale de diferite facturi să creeze crize, particularitatea fenomenelor monetare la intersecția cu cele ale capitalului ar duce, chiar și pe o piață liberă la „îne căr i” ale motorului economic).

Dacă ar fi să încheiem această parte – poate prea întinsă deja – dedicată crizelor economice în nota în care am început-o – ca regină a problemelor economice – nu putem să nu observăm că pentru a da seama de fenomenul incriminat (criza) e nevoie de întregul instrumentar analitic al teoriei economice. Astfel, criza este eroare antreprenorială în masă (teoria activității antreprenoriale); este dis-coordonare inter-temporală a structurii de producție (teoria capitalului și a dobânzii); este expansiune artificială a creditului, eventual prin emisiunea de mijloace fiduciare (teoria banilor, substitutelor monetare și activității bancare); este haos calculațional (teoria calculului economic); este cauzată de intervenția guvernamentală (teoria intervenționismului și a sistemelor economice); etc. Economia, de altfel, are ca știință prostul obicei de a nu se lăsa știută sau învățată pe bucăți net separate. Legătura strânsă și interdependența tuturor fenomenelor economice între ele fac ca specializarea în cadrul „științelor economice” – acest plural însuși devine suspect – să fie mai degrabă marca unor carențe (un specialist în „Labor Economics” care nu înțelege via teoria generală a prețurilor natura salariilor, sau via teoria crizelor, diversele aspecte ale problemei șomajului, numai „specialist” nu e; Mises însuși sugerează de câteva ori că economistului îi este refuzată comoditatea specializării înguste).

3

TĂIETURA PRAXEOLOGICĂ

SAU PERSPECTIVA ACȚIUNII UMANE

Până în anii treizeci ai secolului XX Mises încă mai spera⁴⁵ că va putea recâștiga termenul de „sociologie” dedicat de Auguste Comte studiului fenomenelor sociale după calapodul științelor naturii (un fel de fizică sau mecanică socială, pozitivist-empiristă, experimentală, bazată pe cuantificarea relațiilor cantitative dintre magnitudinile sociale, și care viza tratarea indivizilor – materie primă pentru construirea științifică a societății – ca pe niște cărămizi în construcția unei clădiri) pentru întreprinderea sa, în esență teleologică, de a trata aceleași fenomene pornind de la specificitatea lor, și anume prezența elementului intențional uman (de care se poate și trebuie să se facă abstracție în studiul fenomenelor „externe” omului). Uzat de cursul nu tocmai favorabil – atât la nivel politic și societal, cât și științific – al evenimentelor, optează pentru termenul de „praxeologie” împrumutat de la A. Espinas după cum Mises însuși mărturisește în primele pagini ale cărții. Praxeologia,

⁴⁵ De pildă în *Epistemological Problems of Economics* încă utilizează termenul „sociologie” pentru știința generală a acțiunii umane care va deveni ulterior, în prima ediție (în germană, publicată în 1940) a *Acțiunii umane* „praxeologie”. A se vedea Mises, *Epistemological Problems of Economics*, ediția a 3-a, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2003[1933].

așadar, nu este altceva decât sociologia misesiană. În cele ce urmează vom schița sursa și liniile generale ale acestui sistem misesian, ilustrându-l apoi cu un exemplu, și anume cel al legii ricardiene a asocierii, cum îi spune Mises.

3.1 DRUMUL SPRE PRAXEOLOGIE

Una din marile slăbiciuni ale economiei clasice⁴⁶ era aceea că, deși înțelegea producția de bunuri ca dedicată în general nevoilor populației, fiind prin urmare ancorată în consum, n-a reușit să dea seama de fenomenul real al prețurilor monetare (esența și dinamica acestora) decât făcând uz de abstracțiunea sau modelul (sau ficțiunea) lui *homo oeconomicus*. Acesta ar reprezenta esențializarea extremă a omului în conduita sa care poate fi numită economică, spre deosebire de celelalte „părți” ale conduitei umane care sunt lăsate deoparte (de economist, cel puțin) ca non-economice. De altfel, această categorisire a acțiunilor umane în „economice” versus „non-economice” e o marcă a perioadei clasice. *Homo oeconomicus* însă nu pare un personaj prea agreabil. Abstractizat pornind de la modelul întreprinzătorului-capitalist, cel care părea să fie cauza proximală a fenomenului prețurilor prin presiunile sale din diverse piețe, fie ca parte a cererii, fie a ofertei (cu atât mai mult cu cât clasicii operau simultan și cu teoria conform căreia costul determină prețurile și cu teoria obiectivă a valorii - în speță, teoria valo-

⁴⁶ Grosso modo, de la Adam Smith (1723-1790) la John Stuart Mill (1806-1873).

rii muncă), modelul duce la extrem anumite trăsături ale acestuia. Se preocupă numai de profitul monetar și se preocupă de acesta permanent și cu o consecvență fără rezerve. Nu surprinzător, conceptul de interes propriu asociat acestei schematizări a sugerat repede ideea de egoism, pusă de mulți în centrul axiomaticei științei economice, alimentând o dată în plus ideea că economia este o „știință lugubră” (*dismal science*).

Prima revoluție neoclasică din știința economică (cea de a doua fiind așa-numita sinteză neoclasică de după Keynes, cea la care se referă îndeobște literatura de specialitate) – cea de la începutul anilor 1870, în cadrul căreia austriacul Carl Menger, britanicul Stanley Jevons și elvețianul Leon Walras descoperă independent și aproape simultan principiul utilității marginale care va marca despărțirea economiei moderne de teoria obiectivă a valorii (în speță, teoria valorii muncă), dar și, lucru mai puțin reținut, de teoria prețului determinat de cost – vine la pachet și cu posibilitatea de a integra, pentru prima dată, comportamentul întreprinzătorului producător și pe al consumatorului sub aceleași categorii conceptuale. Astfel, condensând practic întregul corp al științei economice într-o frază, la baza prețurilor monetare de pe piață care au aspect cardinal (putând fi utilizate, prin urmare, în calcule economice) stă fenomenul personal și subiectiv - în sensul de „pendinte de un subiect” (deci esențialmente ordinal) al preferinței – preferința pentru a mai degrabă decât pentru b. Unde a și b nu sunt clase de bunuri („pâine” versus „aur”) ci cantități concrete, limitate („unități marginale”) de bunuri. Lăsând la o parte toate discuțiile care s-ar putea face aici, să punctăm doar că Mises devine, treptat, foarte bine echipat teoretic

pentru a desăvârși unificarea economiei sub auspiciile aceluiași instrumentar conceptual. Conștientizează problemele economice și importanța teoriei economice via Carl Menger⁴⁷, fiind în mare măsură până la sfârșitul vieții un „mengerian”. Și integrează în acest sistem, cum am văzut mai sus, și teoria monetară.

Înțelegând că ipostazierea preferințelor subiective este manifestă în alegere (*choice*), că alegerea este coloana vertebrală a acțiunii umane (fiecare acțiune fiind implicit și o alegere de a face ceva mai degrabă decât altceva) și că existența acțiunii umane este un lucru cât se poate de indubitabil⁴⁸, Mises reconstruiește edificiul științei economice pornind de la constatarea de tip punct arhimedic conform căreia omul acționează (*man acts*). Explicitarea acesteia, evidențierea implicațiilor acesteia și a complicațiilor care derivă odată ce i se adaugă și ipoteze suplimentare (că munca este un efort marcat de dizutilitate, că există schimb, că există monedă, că există intervenție guvernamentală etc.) constituie însuși corpul științei economice. Astfel, faptul că omul acționează revine la a spune că acționează conștient, utilizând mijloace pentru atingerea unor scopuri vizate; sfera mijloacelor fiind mai restrânsă decât sfera scopurilor posibil de urmărit, acțiunea umană se desfășoară în condiții de raritate; implicit anumite

⁴⁷ Spune în memoriile sale că lectura *Principiilor economiei* a lui Menger a făcut din el un economist. A se vedea Mises, *Memoirs*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2009, p. 25.

⁴⁸ De altfel Mises face în câteva rânduri, în maniera lui Aristotel, observația că însăși încercarea de a nega existența acțiunii umane n-ar fi decât o acțiune, ceea ce ridică conceptul la rang de axiomă. Argumente similare produc și autori care se revendică de la Mises, precum Rothbard sau Hoppe.

scopuri rămân neîndeplinite, scopurile sau nevoile însele fiind ierarhizate (sau, altfel spus, preferințele indivizilor – care se vor manifesta în acțiune ca alegeri – iau forma unor ierarhii în care nevoile, obiectivele sau scopurile se așază în ordinea importanței – „urgenței”, mai zice Mises câteodată – pentru agent); alegerea, sau atingerea unor obiective „cu prețul” renunțării la altele (sau amânării acestora) sugerează imediat ideea de cost al acțiunii, care este din capul locului și „cost de oportunitate”; ideea de acțiune costisitoare atrage după sine problema câștigului derivat din acțiune sau a lipsei acestuia, cu dubla pereche de categorii succes-eroare și profit-pierdere; în acest context acțiunea apare și ca proces productiv, desfășurat în timp (care devine la rândul lui resursă rară ce trebuie economisită) și supus inexorabil incertitudinii viitorului; ideea că acțiunea implică schimbarea unei stări de lucruri percepută ca mai puțin satisfăcătoare cu o alta percepută ca mai satisfăcătoare ne invită s-o privim ca pe ceea ce Mises numește „schimb autist” (*autistic exchange*), sau, oarecum metaforic, schimbul omului cu natura; de la schimbul autist trecerea către schimbul interpersonal este iarăși, imediată, chiar dacă mai întâi pe linia schimbului direct, sau barter-ului, și abia ulterior pe linia schimbului indirect care facilitează apoi introducerea instrumentului monetar; și așa mai departe până la cartografierea conceptuală a tuturor fenomenelor zise economice ale economiei moderne: firme, corporații, bănci, burse de valori, piață, concurență, prețuri de toate felurile care sunt în același timp și sursă de venit, curs de schimb, crize și toate celelalte. Mises arată astfel că știința economică în sens restrâns (sau catalactica, teoria schimburilor, cum pe urmele

lui Whately îi spune el) nu este decât o parte – chiar dacă, pentru a folosi iarăși o frază misesiană specifică, „partea până acum cea mai elaborată” – a sistemului mai larg al praxeologiei care ar include toate științele acțiunii umane.

Abordarea aceasta sistematică îi permite lui Mises să arunce în aer distincția clasică între acțiuni economice și acțiuni non-economice, reținând că orice acțiune umană are aspecte sau fațete economice⁴⁹. Acest lucru conferă economiei ca știință un grad de generalitate și o importanță mai mari decât se credea înainte. Astfel, dacă Mises are dreptate, nu numai acțiunile unui Bill Gates sau Steve Jobs sunt economice, ci și cele ale unei societăți de binefacere sau ale unei mănăstiri. Teoria economică poate descrie la fel de bine – neavând la fel de multe de spus, poate – comportamentul speculatorilor de pe Wall Street ca și pe cel al călugărilor de la Muntele Athos. De asemenea, ipoteza egoismului îngust întruchipat de *homo oeconomicus* poate fi înțeleasă ca o condiție suficientă, dar nu necesară pentru explicarea prețurilor, axioma interesului propriu (*self interest*) putându-și regăsi, și pe linie economică, generalitatea care-i stă în spate de fapt. Și sfântul are un interes propriu, doar că acest interes propriu conține efectiv în el ca parte integrantă strădania pentru binele celorlalți, care face sistem cu posibilitatea mântuirii, a dobândirii harului și a vieții veșnice. Și comportamen-

⁴⁹ Chiar dacă anumite fenomene îndeobște considerate economice sunt contingente și depind de existența anumitor instituții (fenomenele monetare, de pildă, care depind de existența monedei ca presupuziție de bază; dar din faptul că nu toate fenomenele ce țin de acțiunea umană sunt monetare sau cu aspecte monetare, nu rezultă că nu toate aceleași fenomene au aspecte economice).

tul său, câtă vreme nu luăm în calcul eventualitatea minunilor, trebuie să țină seama de legile economice, la fel ca de celelalte legi ale naturii⁵⁰.

De asemenea, dacă aspectele economice apar necesarmente din capul locului oriunde există sau oricând apare acțiunea umană, rezultă că nu pot fi acceptate filozofiile istoriei – explicite sau mascate – conform cărora teoriile economice au doar validitate condiționată istoric, că au existat vremuri pe care teoria economică nu este echipată să le descrie și că, de ce nu, vor mai exista în viitor astfel de perioade cu organizări sociale peste putința de înțelegere a economiștilor.

Nu în ultimul rând, perspectiva praxeologică permite o mult mai bună delimitare a problemei economice de alte probleme, nu mai puțin importante, dar totuși diferite. De pildă, de problema psihologică. Este foarte ușor de pierdut perspectiva, atunci când vorbim de individ, subiectivism, preferințe, utilitate, ba chiar „profit psihic” (sugerat fiind, de fapt, câștigul care nu îmbracă forma monetară, sau nemonetar), și de a considera că economia este, până la urmă, o formă de psihologie. Însă economia începe, cum spune Mises, acolo unde psihologia se termină. Nu-și propune să studieze

⁵⁰ Călugării unei mănăstiri care are ca ascultare și gestionarea unui spital pentru săraci, de pildă, nu se vor afla în cea mai favorabilă postură dacă, pe de o parte cred că economia e lucru necurat sau știință drăcească, iar pe de alta vor căuta să se aprovizioneze cu cele mai bune medicamente la prețurile cele mai mici. Un exemplu grăitor care arată forța nebănuită a categoriile economice de a descrie toate acțiunile umane este tratarea de către sfântul Serafim de Sarov a scopului vieții creștine în termeni de „maximizare a harului”, lupta pentru mântuire devenind astfel veritabil „negoț duhovnicesc”. A se vedea Sfântul Serafim de Sarov, *Scopul vieții creștine*, Editura Egumenița, București, 2011.

fenomenele mentale care dau naștere preferințelor, ci le ia pe acestea din urmă ca date, ca punct de pornire. Și citirea unei situații date prin cele două chei – psihologică și economică – poate să difere simțitor. Cu alte cuvinte, dacă cineva este nevoit într-o situație dificilă să-și vândă casa de urgență la un preț mai mic de cât ar putea obține în condiții normale pentru a scăpa de datorii, semnând contractul de vânzare în hohote de plâns, ceea ce pentru psiholog poate fi o traumă, pentru economist este un schimb reciproc avantajos (cea mai bună opțiune la acel moment)⁵¹.

De asemenea, pe linie economico-praxeologică putem înțelege veșnica disensiune mocnită între ingineri (agenții optimului tehnologic) și economiști (agenții optimului economic, sau ai chiverniselii). Primii vor susține, de pildă, că un calculator dotat cu sistem de operare Linux este „mult mai bun, mai stabil, mai puțin vulnerabil la viruși” și nu vor înțelege predilecția populației pentru cele dotate cu sistem Windows („mult mai slab, instabil și vulnerabil la viruși”) – și implicit nici rentabilitatea relativ mai mare a vânzării sistemului Windows. Treaba devine în ochii lor suspectă și

⁵¹ Ne vine în minte exemplul lui Silviu Brucan care este dezamăgit de capitalism (devenind ulterior copt pentru stalinism) atunci când, în contextul mării crize din 1929-1933 tatăl său trece printr-un faliment (fraudulos, se pare) care-l forțează să lichideze din proprietăți (inclusiv casa) în condiții dezavantajoase. A se vedea Brucan, Silviu, *O biografie între două revoluții: de la capitalism la socialism și retur*, Editura Nemira, București, 1998. Ironia amară a situației e că, privită cu discernământul economic adecvat, situația depune mărturie pentru un cumpărător al casei Brucan cât se poate de onorabil: pe lângă prețul de vânzare, acesta pune la dispoziția familiei Brucan un apartament într-un imobil al său și îl și angajează pe tată în virtutea expertizei cunoscute a acestuia cu privire la stofe.

trebuie să aibă legătură fie cu chestiuni neserioase gen publicitate, tehnici de vânzare – care devin *ipso facto* tehnici de manipulare – fie cu chestiuni mai sumbre, de genul conspirațiilor. Răspunsul economiștilor apare, astfel, de neînțeles, sau deconcertant: e mai ieftin. Înțelegând aici că e mai ieftin ținând seama de toate costurile relevante, nu doar de cele bănești directe – care culmea, favorizează tot Linux, care e *open source*, deci gratis – adică complexitatea sistemului, ușurința în utilizare și implicit timpul de învățare etc. Momentul unde economia se desparte de tehnologie este cel în care punctează că există situații în care este optim din punct de vedere economic să utilizezi un bun precar (sub-optimal, relativ sau chiar absolut) din punct de vedere tehnologic.

Un rezultat interesant și important al perspectivei praxeologice misesiene este și acela că facilitează abordarea realistă a raționalității umane ca ceea ce este ea mereu și nu ca ceea ce ar fi bine să fie sau este uneori. Adică Mises vede acțiunea umană ca fiind eminamente rațională tocmai prin efortul implicit de adecvare a mijloacelor la scopuri – în jargon tehnic, operează cu raționalitatea de tip mijloace-scopuri (*means-ends rationality*). Cu alte cuvinte și acțiunile greșite sunt raționale, iraționalul opus raționalului referindu-se, în viziunea lui Mises, nu atât la greșeli, inconsistențe logice sau „imperfecțiuni” ale rațiunii cât la actele non-raționale de tip reflex, precum respirația sau circulația sângelui. Astfel, teoremele economiei misesiene nu depind, ca cele ale altor filoane de gândire economică (cum e o mare parte a *mainstream*-ului economic actual) de ipoteze tari, dar cu totul nerealiste, de tipul cunoașterii perfecte (*perfect knowledge*). Cu alte cu-

vinte, va fi inteligibil și un preț real dat de o persoană din perioada medievală pentru un produs pe bază de mătrăgună despre care astăzi știm poate mai bine că era ineficient, dacă nu chiar nociv, sau prețul – iarăși, cât se poate de real – plătit de pacientul unui doctor de secol XVIII pentru „a i se lăsa sânge” (practică despre care, iarăși, știm că era mai degrabă și cel mai adesea nocivă). Dar vom păstra, sau recupera în analiza situației raționalitatea înaintașilor, că parcă-ar fi cântărit prea greu a-i cataloga sec drept iraționali. Prelungind raționamentul, dacă operarea cu teorii greșite ține de irațional și dacă nu ne încumetăm să credem că au existat sau vor exista indivizi sau generații care să dețină exclusiv teorii corecte – o infailibilitate refuzată totuși în sfera omenescului – atunci nimeni niciodată n-a fost și nu va fi rațional. La ce mai folosește, oare, o astfel de raționalitate în analiza acțiunii umane?

Ca apendice mai tehnic al acestei discuții, putem înțelege mai bine încercări de tipul teoriei jocurilor⁵² care – tocmai încercând să ofere alternative la constructe teoretice economice cu totul artificiale și nerealiste dependente de ipoteze de tipul cunoașterii perfecte – iau drept punct arhimenic faptul că „omul se joacă”, sau „omul joacă jocuri”, încercând derivarea de legități ale comportamentului uman tocmai turnându-l în tipologia sau tiparele jocurilor („joc” fiind aici numai inițial și intuitiv legat de ceea ce fac copiii, sensul său deplin fiind de tipar comportamental algoritmizabil și, prin urmare, pretabil unui tratament matematic util; „rați-

⁵² Filon de cercetare inițiat de John von Neumann și Oskar Morgenstern prin lucrarea lor *Theory of Games and Economic Behavior*, Princeton University Press, 1953[1944]. Reamintim că Morgenstern a fost participant regulat al seminarului lui Mises din Viena.

onal” devine, în acest context echivalent cu adecvarea comportamentului la soluțiile derivate algoritmic ale „jocurilor”). Acțiunea umană este astfel redusă la conceptul de „joc” – chiar dacă într-un sens destul de larg; vezi nota 42 – fenomenele sociale și economice fiind decodificabile (cel puțin parțial) tocmai ca tipuri de astfel de jocuri. Problema care rămâne însă este că părțile algoritmizabile ale acțiunii umane în general sunt atât de puține și atât de puțin relevante în viața de zi cu zi încât tot ce-i important riscă să rămână, dintr-o astfel de perspectivă, neanalizat (dragostea, prietenia, munca, ba chiar și simpla achiziționare a unui iaurt cu aromă de căpșuni, apar dintr-o dată ca prea delicate pentru a fi surprinse de cămașa de forță a rețetarului algoritmic - oricât de sofisticat - al teoriei jocurilor; dar nu sunt deloc de neînțeles – chiar din contră – din perspectivă praxeologică). Asta chiar dacă, punctual, pentru situații foarte particulare, pot fi obținute rezultate spectaculoase. Oamenii, ar spune Mises, nu joacă jocuri, nu urmăresc algoritmi, ci acționează.

Delimitarea de teoria jocurilor cere după sine delimitarea de pandantul dezabuzat al acesteia, economia behavioristă (de fapt, perspectiva behavioristă în general). Cum realitatea nu facilitează întâlniri cu oameni deținând cunoaștere perfectă și nici cu calculatoare pe două picioare, care chiar dacă nu dețin cunoașterea perfectă, se mișcă strict algoritmic, discriminând cvasi-robotic între strategii de acțiune dominante, dominate sau mixte (cum sugerează teoria jocurilor), unii teoreticieni și economiști au sărit repede pârleazul – dacă ni se permite a zice așa – în altă barcă. Și anume cea conform căreia oamenii sunt mai degrabă iraționali. Mișcărilor lor nu mai trebuie numite nici „acți-

une rațională” (în sensul de infailibil corectă, aferent deținerii cunoașterii perfecte), nici „joc” (inteligibile, măcar parțial, ca algoritmice) ci, simplu, „comportamente”. Până la urmă omul real trebuie să devină un obiect de investigație științifică în același mod ca toate entitățile din realitate. Dacă atomii de oxigen, de pildă, sau bacteriile, gândacii, mânguștele, macacii, cometele sau planetele se „comportă” într-un anumit fel, și omul trebuie să prezintă sau manifestă „comportamente” și acestea ar trebui înregistrate ca atare, nu ce-ar fi bine, și-ar dori sau își imaginează cercetătorul că face el. Raționalitatea se estompează (în sensul că punctual sau în funcție de context se poate opera cu una sau alta din definițiile posibile ale raționalității), dacă nu dispăre cu totul. Iraționalitatea devine starea de normalitate ubicuă. Perspectiva este una empiristă, în sensul că prin raportarea la experiența istorică în același mod în care ne raportăm la experimentele (mai mult sau mai puțin) controlate – sau chiar prin așa-zise experimente controlate în sfera umană și socială (nu este o întâmplare, de altfel, că filioanele de „conomie experimentală” au o importantă sursă în filiera behavioristă) - se consideră că se vor decela („inductiv”) niște tipare (*pattern-uri*) comportamentale care prin coroborare repetată și sistematică pot căpăta caracterul de „legi economice” (sau ale altei științe sociale, după caz). Presupoziția implicită este cea conform căreia indivizii umani sunt ca niște cutii negre interșanjabile care diferă prin istoricul propriu fiecăreia și, eventual, prin bagajul genetic (reductibil și acesta la istoric via specie?). Ipotetic, doi indivizi cu bagaj genetic și istoric similare vor fi ca două clone sau ca trași la xerox. Perspectiva asupra politicilor economice, de pildă, capătă valențele unei ve-

ritabile inginerii sociale. Individul nu mai are specificitatea sa fundamentală, personalitatea, individualitatea sau „taina” sa – cum vrem să-i spunem. Or, la Mises, un veritabil refren recurent este constatarea (care în sistemul său devine aproape o premisă axiomatică) că „aceleași acțiuni pot fi rezultatul unor condiții diferite și condiții identice pot avea ca rezultat acțiuni diferite”. Ceea ce face ca în spatele „comportamentelor” umane să fim nevoiți a presupune – dacă nu vrem să devenim cei mai consecvenți adepți ai hazardului – că există ceva mai mult (și mai diferit) decât în spatele „comportamentelor” atomilor de oxigen, cometelor sau chiar maimuțelor, ceva intuit și prin prisma faptului că omul are întâi conștiința sinelui propriu pe care îl regăsește la ceilalți oameni, neregăsindu-l la celelalte entități cosmice. Cu alte cuvinte, behaviorismul riscă să piardă tocmai acel element intențional uman care dă natura specifică fenomenelor în care este implicat omul ca om (și nu ca simplu ansamblu fiziologic, sistem cibernetic sau altele de acest tip). Omul este, pentru Mises, de la bun început *homo agens* și ignorarea acestui aspect are consecințe de cea mai mare importanță, atât științific, cât și la nivelul practic al politicilor economice. Într-un anumit sens Mises se întâlnește aici cu lunga tradiție care-l precedă conform căreia înzestrarea cu rațiune este cea ce diferențiază (tot) omul de animal (și, *a fortiori rationae*, de obiectele neînsuflețite).

S-ar mai putea face câteva delimitări lămuritoare pentru natura economiei (de problema ecologică, de pildă) dar probabil că nu e locul aici a le urmări pe toate. Ce credem că merită reținut e faptul că viziunea misesiană asupra acțiunii umane și a societății – praxeologia, sau sistemul praxeologic, expus în forma sa

canonică, dacă putem spune astfel, în *Acțiunea umană* – poate constitui baza (sau cel puțin poate informa decisiv) tuturor științelor sociale. Economia, dreptul, antropologia, etnografia, istoria, sociologia, sau chiar teoria războiului și strategiei militare pot căpăta profil praxeologic – fiind înțelese, adică, în termeni de acțiune umană. Și asta, firește, cu profit substanțial în termeni de cunoaștere și inteligibilitate.

3.2 PREMISELE COOPERĂRII SOCIALE

Un exemplu prin care putem ilustra pledoaria de mai sus în favoarea ideii că sistemul misesian facilitează înțelegerea tuturor fenomenelor sociale, chiar dincolo de aspectele lor zise economice în sens mai strict, este rezultatul teoretic pe care Mises îl numește „legea ricardiană a asocierii”. În cele ce urmează vom expune pe scurt acest principiu, arătând apoi cum Mises îl generalizează, văzându-l responsabil de ansamblul cooperării sociale, la orice nivel și pe orice palier.

În capitolul VIII (*Societatea umană*), primul al părții a doua a tratatului (*Acțiunea în cadrul societății*) - plasament semnificativ, asupra căruia vom reveni în finalul acestei discuții, Mises discută, la punctul patru, o chestiune de aparent interes minor și care, dacă este de găsit în manualele standard de economie e plasată abia la capitolele dedicate comerțului internațional, iar dacă nu, este de găsit doar în manualele de specialitate dedicate comerțului internațional sau, ceva mai general, economiei internaționale. Și anume, principiul avantajului comparativ.

Scurtând o lungă discuție, o dată cu conceptualizarea de către Adam Smith a avantajului absolut – principiu în virtutea căruia, date fiind două națiuni A și B, și două produse, p și q, dacă A produce mai eficient p (în contextul smithian „mai eficient” însemna, dincolo de formula de tip etichetă generală „cu costuri mai mici” sau „cu productivitate mai mare”, cu cost în termeni de timp de muncă sau cu productivitate în termeni de bucăți pe unitatea de timp) și B produce mai eficient q, atunci e firesc (și eficient pentru toată lumea) ca A să se specializeze în producția de p și B în producția de q, fiecare obținând ulterior („indirect”) bunul pe care nu-l produce prin schimb („comerț internațional”) – rămânea în suspensie o problemă pe care o va ridica – „și rezolva imediat”, cum cu deferență prezintă lucrurile Mises – David Ricardo. Anume, ce se va întâmpla dacă una din părți – țara A, să spunem – deține avantajele absolute (este mai eficientă) la ambele produse? Răspunsul lui Ricardo constă în conceptualizarea avantajului comparativ. Conform acestuia, există în continuare premise pentru specializare și cooperare ulterioară sub formă comercială (în sensul că e în continuare mai eficient pentru toată lumea) dacă partea care deține ambele superiorități se specializează acolo unde are superioritatea mai pronunțată, iar partea inferioară la ambele produse se specializează acolo unde inferioritatea sa este mai puțin pronunțată⁵³. Cu aerul

⁵³ Pentru a lua un exemplu, să presupunem că țara A produce atât bunul p cât și bunul q mai eficient decât țara B. Să zicem că A produce 6 unități de p într-o oră, și 8 unități de q într-o oră în timp ce B produce numai 3 unități de p într-o oră și 2 unități de q într-o oră. Atunci observația ricardiană este că superioritatea țării A fiind relativ mai pronunțată la producția de q (de $8/2=4$ ori mai productivă/eficientă; la p A este de doar $6/3=2$ ori mai

că nu face decât să-l tâlcuiască pe Ricardo, Mises pune problema într-o nouă perspectivă. Mai întâi coboară discuția de la nivelul agregat al națiunii până la nivel de individ, reținând și posibilitatea aplicării principiului la orice nivel (grup, regiune, etc.). Apoi punând problema în termeni monetari – cu legătură cât se poate de transparentă cu problema calculului economic – salvează principiul din chingile nerealiste ale teoriei valorii muncă, sau dacă nu⁵⁴, cel puțin din relevanța limitată dată de presuposițiile, ele însele limitative, ale modelului ricardian⁵⁵.

productivă/eficientă) și, concomitent, inferioritatea țării B este relativ mai puțin pronunțată la producția de p (de dragul paralelismului: are pe jumătate ($= 3/6 = 1/2$) productivitatea A; în timp ce la q are numai pe sfert ($= 2/8 = 1/4$) productivitatea aceleiași), este oportună și eficientă specializarea țării A în producția de q și a țării B în producția de p. Sau, altfel spus, deși țara A are ambele („toate”) avantajele absolute, are avantaj comparativ la q (și *dezavantaj comparativ* la p), iar țara B, deși are dezavantaje absolute la ambele („toate”) produse, are *avantaj comparativ* la p și *dezavantaj comparativ* la q.

⁵⁴ Este în dezbatere în știința economică în ce măsură este principiul ricardian al avantajului comparativ dependent de teoria valorii muncă. Mises, de pildă, consideră că este independent, și că orice alt factor non-specific (utilizat în ambele țări și în ambele linii de producție) în afara muncii (prezentă implicit când se calculează productivitatea pe oră, sau, invers, costul în timp de muncă) ar garanta aceleași rezultate.

⁵⁵ A se vedea acel exemplu construit în treacă cu chirurgul și asistentul, în care deși chirurgul este mai priceput față de asistent atât la operații, cât și la curățarea ustensilelor, în condițiile unui tarif orar pentru operații de 50 unități monetare, iar pentru curățare ustensilele de 2 unități monetare, va fi în mod clar mai eficient – de data asta profitabil în termeni monetari pentru chirurg să lase asistentul să curețe ustensilele, chiar dacă acestuia îi va lua mai mult decât lui.

Pentru Mises, însă, principiul avantajului comparativ nu mai constituie doar baza cooperării între țări prin comerț internațional liber (ca la Ricardo), ci chiar baza cooperării între indivizi, firme, grupuri, regiuni etc. De aceea o consideră o *lege generală a asocierii, bază a cooperării sociale prin intermediul diviziunii muncii*. Și dacă până la avantajul comparativ – bine înțeles – superioritatea (economică, în termeni de eficiență) diviziunii muncii asupra muncii și producției izolate avea un oarecare aspect mai degrabă intuitiv și bazat pe bun-simț, după avantajul comparativ acest lucru capătă temeuri certe. Căci până la urmă nu atât principiul e spectaculos, cât implicațiile sale – odată ce sunt adecvat decelate. Să punctăm câteva: oricât de puțin eficient ar fi cineva în termeni absoluți în tot ceea ce știe să facă, tot are avantaje comparative, și anume acolo unde ineficiența lui e relativ mai puțin pronunțată; pe de altă parte, oricât de eficient în termeni absoluți ar fi cineva, tot merită din punctul *său* de vedere, să coopereze cu cei inferiori, deoarece de aici rezultă câștig – relațiile posibile cu cei economicește inferiori (în termeni absoluți) nu s-ar mai reduce numai la considerații legate de caritate. Cu alte cuvinte, cel nepriceput sau inferior nu mai e doar potențial dușman sau potențial cerșetor, ci și potențial partener. Ducând lista implicațiilor mai departe, înțelegerea conceptului de competiție sau concurență în economie (subînțelegând concurență liberă) capătă cu totul alte valențe, similaritatea cu lupta pentru supraviețuire sau selecția naturală de sorginte darwinistă estompându-se complet. Și asta pentru că, în lumina principiului avantajului comparativ lucrul cel mai teribil care i se poate întâmpla unui individ angrenat în „lupta” concurenți-

ală economică nu este dispariția, ci tocmai plasarea sa acolo unde are avantajul sau avantajele comparative. Or, în virtutea principiului, oricine are așa ceva. Concurența e mai degrabă – cum spune Hayek – un proces de descoperire decât de eliminare. De asemenea, în măsura în care principiul se întemeiază mai degrabă pe diferențe (de înzestrare a persoanelor cu abilități și talente sau a regiunilor cu resurse și factori de producție), cooperarea socială se vede a fi potențată mai degrabă de diversitate, lucru în măsură să ridice cel puțin suspiciuni *prima facie* dacă nu chiar mai temeinice cu privire la idealurile egalitariste. Acestea devin, în lumina principiului în discuție aici, mai degrabă antisociale. Omogenizându-se, oamenii ar ajunge să nu prea mai aibă nevoie unii de alții.

Revenind la plasamentul discuției în economia tratatului, de observat că – la fel ca și-n cazul acțiunii calculate în termeni monetari – legea asocierii apare foarte repede, înainte de discuțiile substanțiale despre activitatea economică din piața liberă, concurență, monedă, prețuri și toate celelalte. Asta înseamnă că pentru Mises prima le subîntinde pe toate celelalte, regăsindu-se detaliată, precizată, suplimentar explicitată și completată prin ele. Sau reformulând cumva negativ, cine n-a înțeles legea ricardiană a asocierii (sau problema calculului economic) nu va înțelege economia de piață cu toate fenomenele pendinte de ea (și implicit, nu va înțelege adecvat nici economiile intervenționiste sau socialiste).

Ca fapt divers, uneori conștientizarea legii asocierii la lucru îl face pe Mises să cadă într-un soi de imperialism economic, în sensul în care sugerează pe ici pe acolo că afecțiunea între oameni, prietenia, dragostea

și tot ce face casă bună cu asocierea sunt cumva derivate din superioritatea economică a diviziunii muncii în raport cu izolarea. Deși credem că merge prea departe, este totuși interesant și util de contemplat care ar fi soarta asocierilor de toate felurile între indivizi dacă asocierea ar fi fost mai degrabă (net) costisitoare.

Un ultim lucru pe care am dori să-l punctăm aici – și care vine în sprijinul ideii că *Acțiunea umană*, prin sistemul praxeologic, se vrea un soi de manual suport pentru întreaga sferă a științelor sociale – este ceea ce un misesian contemporan, Joseph T. Salerno, numește „raționalismul social” al lui Mises⁵⁶. Pe linia înțelegerii premiselor cooperării sociale (avantajul comparativ sau legea asocierii, avantajele utilizării monedei – inclusiv posibilitatea calculului economic și toate celelalte instituții economice care sunt tot atâtea unelte ale omului în lupta sa cu raritatea resurselor) pentru autorul austriac societatea nu mai este de loc un dat neînțeles, mistic (în sensul mai neguros al cuvântului), obscur de care omul este atașat ca de un atavism ancestral ce pare totuși indispensabil pe linia unui tradiționalism orb. Dimpotrivă, poate chiar exagerând în direcția opusă, îl vom regăsi afirmând fără să-i tremure vocea (sau scriind fără sa-i tremure mâna) că „societatea este rezultatul comportamentului conștient și deliberat”⁵⁷ sau că „nu trebuie să uităm niciodată că trăsătura caracteristică a societății umane este cooperarea deliberată; societatea este un rezultat al acțiunii

⁵⁶ Vezi Salerno, Joseph T., *Ludwig von Mises as Social Rationalist*, *The Review of Austrian Economics*, vol. 4, 1990, pp. 26-54, disponibil și în română la mises.ro/1118/.

⁵⁷ Vezi ediția în engleză „*Human Action, A treatise on Economics. The scholar's edition*”, Ludwig von Mises Institutue 2008, p. 143

umane, i.e., al urmării conștiente a atingerii unor scopuri”⁵⁸. Și asta pentru că „văzută din punctul de vedere al indivizului, societatea este marele mijloc pentru atingerea tuturor scopurilor sale”⁵⁹. Această viziune îl diferențiază pe Mises destul de net, credem, de un „coleg” de școală și, grosso modo, de generație precum Hayek, teoreticianul societății – inclusiv a economiei de piață – ca „ordine spontană”, sintagmă a cărei miză e tocmai să sugereze mai degrabă micimea și neputința omului (mai ales a raționalității sale) față cu sarcina de a înțelege și, eventual corecta și îmbunătăți, ansamblele sociale. Scurtând iarăși o lungă discuție, pentru Mises tocmai pentru că poate înțelege (măcar parțial) beneficiile cooperării sociale și ale angrenării alături de semenii săi în sistemul social al diviziunii extinse a muncii omul optează pentru această integrare. Bineînțeles – și aici Mises e poate prea optimist – această înțelegere a premiselor cooperării sociale cimentând suplimentar atașamentul individului pentru societatea pașnică mai degrabă decât pentru jaf, război, sclavagism sau revoluții violente.

⁵⁸ Idem, p. 145

⁵⁹ Idem, p. 164

4

ȘTIINȚĂ CU METODĂ

SAU DESPRE DISCERNĂMÂNTUL
METODOLOGIC

Ede așteptat ca un tratat ca acesta, produs al unei școli de gândire care s-a născut ca atare în focurile unei dispute cu privire la metodă în știința economică⁶⁰, să aibă ceva de spus cu privire la aceasta. Așa cum am avertizat și în debutul acestui studiu introductiv, primele circa două sute de pagini ale *Acțiunii umane* sunt dedicate de Mises problemelor metodologice. Deși e tentantă perspectiva prezentării pe larg a problemelor din această sferă⁶¹, ele conțin un pericol – și anume de a zădărnici, prin complexitatea lor și posibilele fundături, receptarea ideilor economice propriu-zise ale autorului. De aceea ne vom limita la

⁶⁰ Cunoscută în literatura de specialitate ca *Methodenstreit* între Carl Menger, în principal, din partea școlii austriece și școala istorică – un termen mai apt ar fi istoristă sau istoricistă – germană („tânăra generație”) al cărei lider era considerat Gustav Schmoller.

⁶¹ Căroră, de altfel, Mises le-a consacrat volume separate. A se vedea *Epistemological Problems of Economics*, ediția a 3-a, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2003[1933], *Theory and History. An Interpretation of Social and Economic Evolution*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2007[1957, Yale University Press] și *Ultimate Foundations of Economic Science. An Essay on Method*, D. Van Nostrand Company, Inc., Princeton, New Jersey, Toronto, London, New York, 1962.

a puncta mai succint decât am făcut-o la alte discuții, particularitățile mai importante ale metodologiei misesiene: realismul, apriorismul, individualismul metodologic, dualismul metodologic. Toate sub auspiciile a ceea ce traducătorul în limba română a acestui tratat, Cristian Comănescu, a numit discernământul metodologic al lui Mises.

Ca *realist*, Mises trebuie înțeles în opoziție cu excelese curentului neoclasic modern pentru care esența teoriei economice constă tocmai în modelele sale de căpătâi cum ar fi concurența pură și perfectă și echilibrul general. Pentru el, astfel de constructe imaginare (și chiar auto-contradictorii) au în cel mai bun caz utilitate limitată în sensul oferirii unui element de contrast pentru lumea reală, bogată tocmai în acele elemente care din aceste modele lipsesc (incertitudine, cunoaștere parțială, eroare, elementul temporal, diversitate și diferențe, schimbare etc.). Apoi, tot ca *realist*, trebuie plasat în opoziție cu viziunea metodologico-epistemologică a lui Milton Friedman⁶², popperian în spirit, pentru care ipotezele inițiale al teoriilor economice pot fi oricât de nerealiste odată ce facilitează predicții utile. Am punctat mai sus că via praxeologie – aici văzută și prin prisma epistemologiei – Mises se delimitează de modelul *homo oeconomicus* precum și de teoria jocurilor sau behaviorism – încercări care apar ca nerealiste, fiind abstracții sau reducții inoportune⁶³ ale omului real în carne și oase. Nu în ultimul

⁶² A se vedea eseul său de deschidere – *The Methodology of Positive Economics* – a volumului *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, Chicago, 1953.

⁶³ Sau abstracții „precisive” (*precisive*), dacă ar fi să urmărim terminologia de factură aristotelică propusă de un autor precum Roderick Long. A se vedea Long, Roderick, *Realism and*

rând, Mises ar putea fi citit și prin cheia a ceea ce unii filozofi din spațiul catolic numesc „seriozitate”⁶⁴. *Ipsa facto*, maniera lui de lucru se plasează în opoziție cu poziții „neserioase” – prin aceea că nu pot fi urmate sau ținute consecvent nici măcar în procesul susținerii sau expunerii lor – ca solipsismul, scepticismul sau ipoteza conform căreia nu există acțiune umană.

Ca *apriorist*, Mises trebuie văzut în opoziție cu pozitivismul empirist modern specific – mai mult la nivel de discurs, practica efectivă a cercetătorilor fiind mai complicat de analizat – *mainstream*-ului neoclasic. Înțelegând că experiența istorică are o complexitate ireductibilă la formule de tip experiment controlat, Mises punctează că însăși receptarea acesteia – experienței istorice cotidiene – nu se poate face decât (și) prin intermediul unor categorii – invarianți teoretici – care, prin urmare trebuie să fie independente de experiența istorică însăși. De asemenea, dată fiind natura *sui generis* a preferințelor umane – subînțelegând aici imposibilitatea reducerii acestora la circumstanțe exterioare – Mises nu obosește să puncteze că în științele sociale în general, și în economie în particular, nu există constante cantitative evidențiabile (și) prin experimente controlate (experimente care, *ipso facto*, ar deveni măsurători). Legile economice sunt mai degrabă de natură calitativă, sau de tendință (de tipul „dacă prețul scade, *caeteris paribus* cantitatea cerută crește”, dar nu vom putea spune niciodată – cu rațiuni sufi-

Abstraction in Economics: Aristotle and Mises versus Friedman, The Quarterly Journal of Austrian Economics, vol. 9, nr. 3 (Toamna 2006), pp. 3-23.

⁶⁴ A se vedea, de pildă, Casey, Gerard, *Libertarian Anarchy: Against the State*, Continuum Publishing Corporation, New York, 2012, p. 48.

ciente din punct de vedere științific/teoretic – cu cât; asta nu înseamnă că oamenii nu încearcă să estimeze și cantitativ această creștere, doar că această estimare devine proces antreprenorial). Mai mult, cum în fiecare moment în realitatea economică și socială acțiunea-ză concomitent o multitudine de factori, contemplarea evenimentelor istorice fără o teorie face ca eventualele efecte să fie combinabile cu oricare din posibili factori prezenți pe post de cauză. Prin urmare cercetătorului economic (și social) îi este refuzată (asta lăsând la o parte caracterul dubios din punct de vedere moral al încercării de a experimenta cu semenii) șansa experimentelor controlate din care să „inducă” ulterior legi aposteriori, empiric validate sau testate, eventual descriptibile și prin relații cantitative constante, având doar posibilitatea raționamentului apriori pornind de la enunțuri simple, doar în absurd sau „neserios” negabile, pe baza cărora, *caeteris paribus* să fie decelată analitic influența fiecărui factor în parte, aplicarea istorică sau antreprenorială a teoriei bazându-se, *volens nolens*, pe ceea ce Mises numește judecăți de relevanță.

Apriorismul misesian, fapt asumat de el mai degrabă din rațiuni practice de economist pomenit în mijlocul unei tradiții care, conștient sau nu, asumat sau nu, deja opera astfel (Mises punctează că economiștii clasici erau – unii chiar explicit – aprioriști) i-a făcut pe mulți să se grăbească a-l cataloga ca dogmatic, neștiințific, ideolog (a se vedea nerăbdarea unor Paul Samuelson sau Mark Blaug cu Mises) etc. Probabil că aplicarea unei grile de lectură pe linia lui Barry Smith, care opune apriorismul „infailibilist” apriorismului „failibilist”, facilitează înțelegerea poziției misesiene ca apriorism failibilist. Adică Mises nu credea că ce „de-

duce” el din axioma acțiunii rămâne bun dedus și stabilit ca adevărat o dată pentru totdeauna, ci doar că dacă e să fie modificat sau reconsiderat, nu va fi ca urmare a unei infirmări în cadru experimental controlat, ci tot ca urmare a unui raționament a priori.

Pe linia *individualismului metodologic* Mises consideră că agregatele sociale, sau grupurile nu au o realitate de sine stătătoare (cum consideră adeptii *holismului metodologic*), diferită de a indivizilor care le compun, realitate evidențiabilă prin posibilitatea de a calcula, de pildă, bunăstarea socială categorial diferită de bunăstarea indivizilor luați în parte. Și aici Mises a fost deseori neînțeles și acuzat că neagă – în spiritul unui nefast și nefericit „atomism” – realitatea asocierilor umane. Or, credem că și în lumina discuției de mai sus cu privire la legea ricardiană a asocierii, o astfel de lectură a lui Mises devine fantezistă. Firește că grupurile există, doar că se manifestă prin indivizi, realitatea lor rezidând în acele aspecte ale acțiunilor indivizilor care le dau semnificația societală sau de grup. Cum ar zice Mises, firește că statul există, doar că nu ne întâlnim cu el pe stradă ca atare, ca și cu o ființă uriașă de sine stătătoare. Ba chiar statul ne poate și spânzura, dar o va face prin intermediul călăului. Și oricine a stat vreodată de vorbă cu statul a făcut-o în cele din urmă vorbind cu un om sau cu niște oameni.

Cât privește *dualismul metodologic* acesta are la Mises două sensuri. Unul are în vedere prăpastia de netrecut între științele omului și cele ale naturii câtă vreme fenomenele mentale (ideile în general, și ca sub-specie a acestora preferințele) nu sunt strict reductibile la circumstanțe exterioare. Celălalt vizează distincția între teorie și istorie în interiorul științelor sociale,

teoria fiind efortul descoperirii de enunțuri generale, adevărate sau valide indiferent de loc, timp și persoane, iar istoria efortul necesar al înțelegerii evenimentelor în coordonatele lor particulare (unice, chiar) de loc, timp și persoane. Cele două sarcini din sfera științelor sociale nu se pot evacua una pe cealaltă din spațiul cunoașterii. Dacă teoreticianul ar dori evacuarea istoriei din sfera cunoașterii respectabile sub oprobiul mitului, fanteziei, discreționarismului interpretativ infinit elastic, s-ar pomeni că trebuie să-și contemple (și eventual să povestească altora oral sau în scris) revoluționarul pas ca pe un eveniment unic, „istoric”, neîncredibil sub legități teoretice, dar totuși fapt real și demn de recunoscut, demonstrând că acordă importanță crucială istoriei tocmai în efortul de a o demola ca efort meritoriu de cunoaștere. Dacă istoricul ia în derâdere teoria ca pe un joc cu mărgelile de sticlă în care se vorbește despre abstracții sau ficțiuni inutile dacă nu chiar periculoase, se va regăsi la rândul-i în poziția incomodă de a face apel la „concepte generale” tocmai pentru a-și face istoria inteligibilă și a nu o transforma printr-o consecvență vecină cu nebunia în înșiruire caleidoscopică de evenimente sau fapte (sau ce-or mai fi, deoarece ideea de „eveniment” sau „fapt” este deja o teoretizare) fără legătură unele cu altele și cu totul noi și neasemănătoare de la secundă la secundă⁶⁵.

⁶⁵ Se poate observa că dualismul, sau dualismele, misesiene nu se suprapun peste ceea ce propune Georg Henrik von Wright, de pildă, în lucrarea sa *Explicație și înțelegere*, Editura Humanitas, București, 1995 [1971]. Dacă la von Wright explicația (înțeleasă ca teoretizare nomologică) ține exclusiv de științele naturii („tari”) și înțelegerea exclusiv de cele ale omului (științele sociale ne mai având legi și teoreme în sensul tare al cuvântului), la Mises și științele sociale au parte teoretică (non-

Sub aparenta rigiditate metodologică misesiană, se ascunde de fapt, un foarte atent discernământ metodologic care recuperează pentru sfera științelor sociale – aproape aristotelic în spirit – toate tipurile de cunoaștere. Astfel, Mises înțelege că există enunțuri necesare (aici incluzându-se și teoremele lui de imposibilitate, cum ar fi aceea referitoare la calculul economic în socialism), plauzibile sau probabile, sau doar posibile. Că există teorie, dar și istorie, fiecare cu propriile exigențe. Că una e să investighezi lucruri, și alta subiecți umani cu calitatea de agenți („oameni care acționează”, *acting men*). Un lucru de căpătâi devine, în acest context, a nu încurca borcanele, epistemologic vorbind.

experimentală sau apriori), numai lucrurilor neîncadrabile sub legi rămânându-le a fi „înțelese”, ultimele fiind materia ultimă sau datele ultime ale istoriei.

5

CÂTEVA FUNDĂTURI

... DE FOLOS

Fie-i permis autorului acestui studiu – care este și președinte al unui institut privat denumit după Mises – să considere că până și atunci când ezită sau greșește, Mises este de folos. Prin urmare, în cele ce urmează vom schița câteva fundături în care ajunge, dar a căror corectă apreciere facilitează evitarea problemelor sau chiar lămurirea lor prin contribuții suplimentare în spirit misesian, restul edificiului autorului servind din plin în acest sens. Ne vom opri, pe scurt, asupra a patru dintre ele: teoria intervenționismului, cea a prețurilor de monopol, apologia utilitarismului și economia uniform repetitivă (*evenly rotating economy*).

5.1 ÎNTRE INTERVENȚIA GUVERNAMENTALĂ INTERVENȚIONISTĂ ȘI CEA ...NON- INTERVENȚIONISTĂ

În ceea ce privește *intervenționismul*, este de regăsit la Mises o tensiune între două tendințe. Prima dintre acestea vede intervenția guvernamentală ca pe un factor în mod fundamental destabilizator al pieței libe-

re. Deși motivul apare de mai multe ori pe parcursul operei misesiene în ansamblu (și în *Acțiunea umană*), cristalizarea argumentului – denumit ulterior în literatura austriacă „argumentul dinamicii intervenționismului” – e de regăsit în prelegerile argentiniene⁶⁶, mai precis în a treia dintre ele (intitulată, de altfel, „Intervenționismul”). Focalizând asupra intervenției ca fenomen voit a fi mai precis delimitat – în sensul unui dictat guvernamental menit să altereze termenii schimbului între agenți privați – Mises constată că fixarea prețurilor, de pildă, necesarmente la niveluri în răspăr cu prețul de piață liberă pentru a nu fi redundantă, are consecințe care pun autoritățile în dificultate. Mai concret, subînțeleasă fiind „conexitatea catalactică a tuturor prețurilor” (prețurile monetare nu sunt inteligibile izolat unele de altele, ci la fiecare moment relevant, așa cum activitatea economică are aspectul unei structuri de producție, și prețurile au aspectul unei astfel de structuri sau constelații omoloage a prețurilor, fiind legate între ele; în cel mai larg sens, toate bunurile se concurează între ele pentru banii consumatorilor; modificarea sau alterarea unui preț, prin urmare, implică un lanț întreg de alte ajustări și modificări până la stabilizarea unei noi constelații sau structuri a prețurilor), modificarea unuia are impact neprevăzut care se propagă ca o undă de șoc în sferile de activitate învecinate, la limită chiar la nivelul

⁶⁶ Publicate la noi prima dată la Nemira, sub titlul *Capitalismul și dușmanii săi*. Ultima publicare s-a făcut sub egida Institutului Ludwig von Mises – România, sub titlul *Economia în 7 lecții*, celor 6 prelegeri inițiale fiindu-le adăugat un material pe problema crizelor economice. A se vedea Mises, Ludwig von, *Economia în 7 lecții. Gânduri pentru cei de azi și cei de mâine*, Institutul Ludwig von Mises România, București, 2010.

întregii economii. Fixarea unui preț maxim la lapte, de pildă, sau a unui nivel maxim al chiriiilor – ambele cu intenția caritabilă de a înlesni accesul celor cu resurse mai puține la cele două resurse – este de natură să penalizeze (prin limitarea încasărilor și, caeteris paribus, a profiturilor) oferta care pe termen scurt va apela la piața neagră, la rabat-uri de la calitate sau chiar la tezaurizarea (nefolosirea) bunurilor în discuție, fapt de natură să facă mai dificil accesul la respectivele resurse (lapte sau apartamente ieftine), contrar intențiilor inițiale ale autorităților. Alegerea care se prezintă (iarăși, din perspectiva autorităților) este eliminarea intervenției anterioare sau viabilizarea ei prin intervenții adiționale – de pildă măsuri de aceeași natură în sprijinul purtătorilor ofertei (fixarea prețurilor furajelor pentru a-i ajuta pe producătorii de lapte; sau fixarea prețurilor la utilități pentru a-i ajuta pe deținătorii de spații locative de închiriat). Discuția însă se reia mutatis mutandis. Concluzia lui Mises e aceea că în esență, sistemul intervenționist – definit ca intervenția în tranzacții între privați – este eminentamente instabil, gravitând fie spre socialism (echivalentul intervenționismului exhaustiv), fie spre piața liberă (în măsura în care rezolvarea problemelor apărute se face mai degrabă pe linia eliminării intervențiilor anterioare).

O a doua tendință a lui Mises când vine vorba de intervenționism, este de a-i găsi loc natural – și cumva stabil – în sistemul economic al economiei de piață liberă. După opinia noastră sursa acesteia se află în încercarea autorului de a face loc statului – „aparaturii social de constrângere și coerciție”, cum îi spune cu o formulă specifică – în arena socială a diviziunii extin-

se a muncii. Firește, Mises fiind un liberal clasic⁶⁷ - și nu un anarhist politic precum unii dintre discipolii săi, cum ar fi Murray N. Rothbard⁶⁸ – consideră că statul, instituția etatică, trebuie să existe, chiar dacă în coordonate mai degrabă minimale. Dar simpla existență a statului implică, pe lângă taxele necesare finanțării activității (instituției poliției, de pildă), și alte operațiuni (achiziții, de pildă, de uniforme, articole de birotică, clădiri, mașini, salarii etc.) la „granița” pieței și care o influențează necesarmente pe aceasta, poate chiar deturnând alocările care ar fi avut loc în absența acestor operațiuni. Și, firește, există impact și asupra prețurilor din piață - dacă poliția achiziționează o flotă de automobile, e de așteptat ca acest lucru să pună presiune în sus pe prețul acestora. Totuși, Mises pare a nu considera acest tip de prezență a autorităților publice în piață intervenționism. Judecata lui e de tipul: așa cum o moștenire uriașă lăsată de un mare magnat fiului său ar semnifica doar o reorientare a pieței dinspre întâmpinarea nevoilor tatălui către cele ale odraslei, reorientarea structurii de producție a pieței către nevoile de funcționare ale sistemului public de poliție ar fi tot un tip de astfel de transfer via mecanismele politice (preferabil democratice) dinspre consum privat către consumul public, fiind compatibil cu piața,

⁶⁷ A se vedea cartea sa *Liberalism. In the Classical Tradition*, The Foundation for Economic Education, Inc., Irvington-on-Hudson, New York 10533 & Cobden Press, 1800 Market Stret, San Francisco, California 94102, 1985 [ediția originală germană în 1927].

⁶⁸ A se vedea, de pildă, Rothbard, Murray N., *The Ethics of Liberty*, New York Univesrity Press, New York, 1998 [ediția originală la Humanities Press, Atlantic Highlands, New Jersey, 1982].

și nesubminând-o. Mai mult, Mises pare să admită – lucru greu de încadrat până la capăt în viziunea lui cu privire la funcționarea sistemului de prețuri – că existența anumitor companii de stat este compatibilă cu funcționarea pieței libere (și, implicit sistemul care ar cuprinde, pe lângă aparatul de stat minimal propriu zis și sfera privată, numai astfel de companii n-ar trebui calificat ca intervenționist)⁶⁹. Prelungind până la limitele sale logice această judecată misesiană, am ajunge să calificăm ca non-intervenționist un sistem în care o zecime din resursele statului ar merge către poliție justiție și armată, opt zecimi ar fi angrenate în companii de stat „care se supun în funcționarea lor strict logicii pieței” și abia o zecime ar fi în mod non-ambiguu alocate de inițiativa privată. Or, deja e clar că frizăm ridicolul – reiese că România anilor optzeci ar fi fost o neaoșă economie de piață, și nici Coreea de Nord de azi nu ar fi prea departe de asta.

Pentru că aici ne propunem doar să punctăm „fundăturile” operei misesiene, ne oprim cu analiza problemei intervenționismului. Este interesant de observat că filonul care consideră intervenționismul numai solidar cu întreaga problemă a aparatului etatic și care sfârșește prin a-l mătura pe acesta din urmă complet

⁶⁹ Aici Mises e destul de neclar cu privire la ce-ar însemna, mai concret, o companie de stat dar care funcționează „după regulile pieței”. Este înzestrată de stat cu capital la înființare după care nu mai primește nimic (chiar cu riscul falimentului și închiderii? Au, responsabilii, libertatea reconversiei activelor firmei către orice obiect de activitate consideră de cuviință)? Este înzestrată inițial cu capital, dar ulterior mai primește subvenții, îlesniri, credite preferențiale etc., totuși limitate? Cât de limitate? Probabil că în însăși neprecizarea acestor aspecte rezidă problemele intervenționismului cu două capete așa cum l-ar fi vrut Mises.

cu instrumentarul misesian (al instabilității, insulelor de haos calculațional și motivațional) s-a materializat în opera lui Murray Rothbard, în timp ce filonul „statului care poate fi non-intervenționist”, sau al „intervențiilor non-intervenționiste” nu a cunoscut apărători expliți și conștienți (autori care să apere explicit acest punct, și nu care să fie misesieni pe alte considerente, având pur și simplu rezerve mai mult sau mai puțin prudentiale legate de implicațiile anarhiste ale considerării intervenționismului guvernamental ca problematic în sine).

5.2 PIAȚA – ARENA OPTIMALITĂȚII – CONȚINE TOTUȘI O SURSĂ SISTEMATICĂ INTERNĂ DE ... SUBOPTIMALITATE?

O altă ezitare a lui Mises a fost cea cu privire la prețurile de monopol. Dacă în prima ediție în limba germană a cărții (din 1940) și în prima ediție în limba engleză (cea din 1949) problema prețurilor de monopol este destul de net tratată ca o falsă problemă⁷⁰, în ediția din 1966 în limba engleză Mises dedică o bucată destul de substanțială ca întindere problemei, tratând-o de această dată de pe poziții mai apropiate de colegii săi din *mainstream*-ul neoclasic ca pe o posibilă, dar improbabilă, problemă.

⁷⁰ A se vedea Mises, Ludwig von, *Monopoly Prices*, The Quarterly Journal of Austrian Economics, vol. 1, nr. 2 (Vara 1998), pp. 1-28, publicare târzie a unui material de arhivă, nepublicat, notat de autor însuși ca „revizuit, iulie 1944”.

Pentru a înțelege mai bine în ce moment și la ce punct înfige și Mises propriile argumente în problema monopolului, trebuie reținute câteva lucruri. Mai întâi că istoric, primul sens al noțiunii de monopol (*monopoly*) era acela de privilegiu guvernamental acordat unui unic producător sau comerciant (sau unui cartel - sistemul de bresle, de pildă, mai ales cel al perioadei *grosso modo* încadrabilă la mercantilism (1500-1800) poate fi privit și ca un sistem de carteli care beneficiau de privilegiile guvernamentale), factorul restricționării liberei concurențe via monopol fiind tocmai autoritățile guvernamentale. De altfel, primul sens al noțiunii de *free trade*, care în română se traduce de regulă prin „comerț (internațional) liber”, era mai degrabă acela de „branșă liberă”, programul politic și doctrinar subiacent nefiind atât (sau doar) unul anti-protecționism la nivelul comerțului exterior, cât anti-monopoluri inclusiv în comerțul intern. Apoi, în al doilea rând, că monopolul s-a ridicat ca problemă tehnică în economie nu ca „problema unicului ofertant”, cum este cel mai adesea percepută de publicul larg, ci – și trecem la al treilea rând – ca acea situația mai particulară în care unicul ofertant reușește să facă următoarea mișcare: să reducă („să restricționeze” ar fi jargonul de specialitate uzitat), pe de o parte, cantitatea vândută, ridicând, pe de alta, prețul dar totul de o așa manieră încât la final profiturile încasate să fie mai mari decât înainte. Aceste profituri mai mari – rezultate în urma practicii specifice menționate – devin „profituri de monopol”, prețurile mai mari care le-au făcut posibile fiind, implicit, „prețuri de monopol”⁷¹.

⁷¹ Cu alte cuvinte, dacă un produs are un unic ofertant (monopolist), încă nu e problematic, deoarece e foarte posibil să nu

Aceste profituri de monopol, spre deosebire de celelalte profituri „normale” și care semnalizează un serviciu real adus consumatorilor, par să iasă ca din nimic din mișcarea aceea seacă de restrângere a cantității concomitent cu creșterea prețului. Serviciul adus consumatorilor nu se întrevide nicăieri, prin urmare profiturile de monopol, când apar, semnalizează mai degrabă o îndepărtare a structurii productive de nevoile consumatorilor, o pierdere generală de bunăstare, și deci un exemplu de sub-optimalitate. Mises însuși tinde să vadă problema monopolului tocmai pe linia aceasta a știrbirii „suveranității consumatorului” care nu e la el decât o altă modalitate de a spune că întreaga structură de producție este calată, în ultimă instanță, pe satisfacerea nevoilor consumatorilor. Aceasta îi dă sensul și-i testează coerența, altminteri producția de dragul producției este risipă, non-sens (economic) sau aflare în treabă. Or, mișcarea prin care se pot obține profituri de monopol pare că „trădează” consumatorul, nesubsumându-se logicii obișnuite a pieței. A nu se înțelege de aici că Mises ar fi considerat că profiturile de monopol sunt fenomen des întâlnit și că ar fi fost favorabil instituționalizării politicii antitrust (sau „în domeniul concurenței” în jargonul european preluat și la noi). Mai degrabă, înțelegând posibilitatea teoretică

poată crește prețul (poate există substitute suficient de bune pentru consumatori); dar chiar dacă respectivul monopolist poate crește prețurile, tot nu e o problemă, câtă vreme este posibil ca încasările să scadă (scăzând cantitatea vândută) oferind fie un doar un profit mai mic decât la nivelul anterior al prețului (mai mic), fie cauzând chiar pierderi. Abia când din postura de monopolist, un agent reușește să diminueze cantitatea vândută și să crească prețul, crescându-și prin asta și profiturile, apare – din perspectiva teoriei standard a monopolului ca eșec al pieței – problema („profiturile de monopol”).

a situației, ar fi pledat pentru *laissez-faire* în problema aceasta din rațiuni prudentiale.

În sprijinul ideii că, chiar și atunci când se împotmolește, Mises tot este folositor, să menționăm în finalul acestui punct că pe baza contribuțiilor sale, discipolul său Murray Rothbard a continuat – în spirit misesian – discuția pe monopol, dându-i, credem, o rezolvare satisfăcătoare⁷². Dincolo de faptul că s-ar fi putut face uz de distincția misesiană între persoane reale și funcții catalactice⁷³ pentru a puncta că deși monopolistul care reușește să „extragă” din piață profituri de monopol nu-i servește pe *ceilalți* în calitatea lor de consumatori, poate fi considerat foarte bine ca servindu-se pe *sine* în postura de consumator – observație de natură să recupereze coerența și eleganța analitică a ideii că piața liberă vizează întotdeauna interesele consumatorilor – Rothbard vine cu o observa-

⁷² A se vedea capitolul 10 al tratatului lui Rothbard, Rothbard, Murray N., *Man, Economy, and State with Power and Market (Scholar's Edition)*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2009[1962, Van Nostrand]. Pe problema monopolului avem și o contribuție românească remarcabilă, a regretatei Diana Costea, „A Critique of Mises's Theory of Monopoly Prices”, în *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, Fall 2003, 6(3), pp. 47-62, disponibil on-line la http://mises.org/journals/qjae/pdf/qjae6_3_3.pdf.

⁷³ Sau „funcții economice”. Mises face distincția între „funcții catalactice” (sau „roluri” pe care le poate juca o persoană în economia de piață: întreprinzător – atunci când avem în vedere încercarea de surmontare a incertitudinii constelației viitoare a datelor pieței, capitalist – atunci când vizăm disponibilitatea de a aștepta o remunerație viitoare amânând utilizarea prezentă a resurselor și punându-le via credit la dispoziția altora, muncitor – atunci când se are în vedere asumarea dizutilității muncii etc.) și persoane reale (care, de regulă, cumulează mai multe funcții catalactice). A se vedea capitolul X al „Acțiunii Umane”

ție (care e o critică și o completare a edificiului teoretic misesian în același timp) fundamentală. Și anume că „mișcările monopolistului” realizate în alt context sunt interpretate altfel. De exemplu, dacă există mai mulți ofertanți și unul dintre ei restrânge cantitatea vândută ridicând prețurile și obținând profit mai mare, numim această practică „optimizare”, sau „eficientizare” a activității. Cu atât mai mult dacă mișcarea este făcută nu pornind de la o situație în care agentul în cauză e pe profit, ci de la una cu pierderi. Atunci exact mișcările monopolistului duc la eficientizarea activității (dacă se trece de pe pierderi pe profit) sau – altă subcategorie a aceleiași – minimizarea pierderilor (dacă se trece de la pierderi mai mari la pierderi mai mici). De asemenea, dacă un unic ofertant ar face aceleași „mișcări ale monopolistului” trecând de la pierdere mare la pierdere mai mică, sau de la pierdere la profit mic, l-am mai numi pe acesta din urmă „profit de monopol”? Dacă toate aceste situații ar fi încadrate la monopol problematic care trebuie contracarat, am ajunge să înghețăm piața cu totul deoarece orice eficientizare a activității devine monopolistă. Dacă, însă, această mișcare este perfect legitimă într-o serie de situații, de ce-și schimbă brusc relevanța în cazul monopolistului care trece de la profit mare la profit și mai mare? Adică de ce e aici o sincopă a mecanismului de alocare al pieței mai degrabă decât o super-eficientizare? Și argumente ar fi pentru ultima, în măsura în care diminuarea activității monopolistului eliberează resurse (care devin relativ mai ieftine) pentru alte branșe de activitate, ducând la eficientizarea acestora. Cu alte cuvinte, ar zice Rothbard, de ce n-ar avea dreptate monopolistul dacă la observația că speculează obținând profituri de

monopol în dauna societății, ar răspunde precizând că, dimpotrivă, contribuie la eficientizarea structurii de producție? Cu atât mai mult cu cât toate aceste discuții presupun implicit că acțiunea monopolistului se păstrează în limitele pașnice ale non-agresiuni față de non-agresori. Adică „mișcările monopolistului” sunt totuși de neincriminat din perspectivă juridică.

5.3 O APĂRARE APROAPE DEONTOLOGICĂ A UTILITARISMULUI?

Un aspect oarecum surprinzător la Mises este utilitarismul său asumat. Mai întâi trebuie să precizăm că nu este vorba de un utilitarism sec care să chiar acorde plauzibilitate posibilității de a calcula bunăstare socială totală (la modul holist agregat) scăzând din beneficii individuale, diferite dar însumabile, costuri sociale, iarăși diferite dar însumabile, cu atât mai mult cu cât autorul este un exigent exponent al teoriei subiective a valorii cu corolarul său (dacă e ținută consecvent) al imposibilității comparațiilor interpersonale de utilitate. Așadar, mai degrabă îl vom găsi pe Mises utilitarist în sensul că dincolo de orice alte considerente, este mai avantajos, mai util, mai de folos, mai profitabil pentru orice individ să apeleze la mijloacele (pașnice) pe care i le pune la dispoziție societatea prin prisma diviziunii sociale extinse a muncii cu toate roadele acesteia decât să aleagă căile alternative (autarhia, sau chiar acțiunea agresivă, mai punctuală sau mai sistematică, pe scară mai mică sau mai mare, de natură să submineze societatea și diviziunea muncii). Firește, prin societa-

te Mises are aici în vedere societatea liberă, bazată pe proprietatea privată și care are profilul economiei de piață liberă⁷⁴.

Așadar, dacă ne raportăm la legea ricardiană a asocierii discutată mai sus – în virtutea căreia, reamintim, oricât de ineficient ar fi cineva în mod absolut și-n toate sferele de activitate, tot va avea avantaje comparative și va avea deci, ceva de oferit ca partener economic viabil, altor membri ai societății – sau la posibilitatea calculului economic, singura care poate viabiliza o economie complexă și, deci, permite dezvoltarea societăților peste nivele rudimentare posibile în barter, precum și la alte avantaje la care până la urmă întreaga operă misesiană face trimitere într-un fel sau altul, este de neînțeles – pentru cineva care gândește ca Mises – de ce ar mai vrea cineva să fie autarhic, sau să fure, sau să fure mai sistematic via instituții sociale degenerate (sclavie), sau să poarte războaie. Aproape că ni-l putem imagina pe Mises oferind unor întrebări dificile o serie de răspunsuri de tipul: vrea cineva război? Să-i explicăm că războiul înseamnă distrugere de resurse umane și materiale. Sistem sclavagist? Să-i explicăm că munca liberă este mai productivă decât munca aserivită. Socialism? Calculul economic e imposibil. Intervenționism? Sistemul este instabil. Redistribuție forțată? Să-l liniștim explicându-i principiul avantajului comparativ. Și așa mai departe. Nu vrem să sugerăm că aceste răspunsuri sunt greșite sau lipsite de importanță. Dimpotrivă, și accentuăm acest lucru. Doar că în virtutea lor, poate puțin furat de forța propriilor

⁷⁴ Cu alte cuvinte Mises este mai degrabă încadrabil la un utilitarism al regulilor ("rule utilitarianism") decât la un utilitarism al acțiunilor punctuale ("act utilitarianism").

argumente, Mises vede lupta concretă istorică pentru bine, adevăr și frumos (și toate cele bune în general) în principal ca pe-o luptă împotriva erorii intelectuale, acordând acestui palier un rol cel mai probabil disproporționat. Din punctul lui de vedere, în afară de asceții cei mai consecvenți – care fac, în opinia lui, din fuga de lume un obiectiv în sine și de care se delimitează uneri puțin zeflemitor, alții recunoscând pur și simplu divergența ireductibilă de obiective între aceștia și oamenii obișnuiți care constituie totuși majoritatea covârșitoare – numai cazurile patologice ar mai putea adera în cunoștință de cauză la programe anti-sociale odată ce li s-a ridicat de pe ochi vălul erorii sau necunoașterii cu privire la beneficiile diviziunii sociale extinse a muncii bazate pe proprietatea privată, cooperare voluntară, liberă asociere și schimb, monedă și posibilitatea calculului economic și toate celelalte. Pe linia aceasta descoperim și resorturile viziunii misesiene asupra statului. Dacă, pe de o parte, asceții nu amenință diviziunea muncii prin natura demersului lor fiind cumva atipici – ca să nu zicem ciudați – dar totuși inofensivi, pe de alta, împotriva celorlalți (nerezonabili și agresivi) societatea trebuie să lupte. Ca atare, consideră Mises, printr-un *non-sequitur* care nu-i este caracteristic, e necesar un sistem social de constrângere și coerciție care trebuie (de ce?) să fie un monopol. Acest monopol social asupra coerciției și constrângerii este pentru Mises statul.

Așadar Mises este un utilitarist raționalist de factură mai specială deoarece nu pledează pentru un program social (societatea liberală în sensul clasic, așa cum o vede el) și pentru schimbări în direcția lui în virtutea unui ideal al dreptății sau al unui program al

virtuții (dar nici în virtutea calculelor indubitabile de bunăstare socială agregată). Dimpotrivă, consideră că discuțiile de acest tip sunt mult prea complicate și obscure, dacă nu chiar fundături clare, astfel încât e mai economicos (e rezonabil, e rațional în termeni de mijloace și scopuri) să reformulezi toate disensiunile între programele societale concurente ca probleme economice și pariul lui Mises, dacă putem spune așa, e că cele mai multe dintre disensiuni (dacă nu chiar toate cele relevante) sunt de fapt de această natură - după o logică de tipul: și socialiștii, și partidele cu *background* creștin (el îi avea în vedere în special pe catolici), și liberalii clasici vor salarii mai mari (în termeni reali) pentru muncitori. Așa încât întrebarea importantă cu adevărat nu e ce să alegem – socialismul, creștin-democrația sau liberalismul – ci care dintre cele trei crește cu adevărat (cel mai mult și cel mai durabil) salariile muncitorilor? Or, ar spune Mises, problema s-a reformulat în termeni raționali (nu emotivist-doctrinari) ca o problemă de tip mijloace – scopuri (care-i cel mai adecvat mijloc pentru scopul salariilor reale mari ale muncitorilor), prin urmare în termeni utilitariști. Cine acceptă reformularea, este utilitarist, orice etichetă doctrinară și-ar pune; cine nu, trebuie să apere deschis și explicit obiective de tipul „salarii reale mai mici pentru muncitori”.

În aceeași logică îl găsim pe Mises sceptic absolut cu privire la judecățile normative propriu-zise, sau de valoare (*value judgments*). Acestea i se par de neapărat cu argumente raționale tocmai în virtutea faptului că nu propun mijloace care să poată fi judecate în raport cu adecvarea la scopuri, ci propun scopuri. Or, pentru autorul nostru scopurile intră cumva la ceea ce se dă

ca dată ultimă în analiza economică și socială. Intră la preferințele indivizilor care sunt eminentemente subiective, fapt care face ca punerea problemei proprietate privată versus proprietate de stat, de pildă, în termeni absoluți, normativi, ca scop în sine („ce să ne dorim?”) să aibă același statut ca opțiunea pentru o aromă sau alta de iaurt. Cum Mises nu vede posibilitatea unei etici raționale în care enunțuri normative să se poată înlănțui argumentativ constrângător, și cum problema nu e pusă în termeni de mijloace – scopuri, pentru Mises discuția rațională s-a încheiat, persistența nefiind decât o nesfârșită și nerezolvabilă disensiune care lui îi amintește de ceea ce, laolaltă cu alții, numește „războaiele religioase”.

Inevitabilitatea problemelor normative sau, în termeni misesieni, a alegerii scopurilor este ironic sugerată de faptul că Mises însuși, în penumbra apologiei utilitarismului său mai elegant, face implicit judecăți de valoare. Prima dintre ele, pe care cumva o recunoaște și el explicit este cea conform căreia aspirațiile „oamenilor obișnuiți” majoritari – pace și prosperitate materială – sunt obiective dezirabile. Cum el însuși observă lipsa de legătură necesară între faptul că o opinie, teorie, doctrină, practică etc. aparține unei majorități și validitatea acesteia, ar avea de dat seama și numai de această judecată care altminteri, în termenii lui ar trebui considerată la fel de arbitrară ca oricare alta.

Mai mult decât atât, Mises e nevoit să facă apel direct la judecăți de valoare atunci când prezintă societatea bazată pe proprietatea privată și diviziunea socială extinsă muncii ca marele mijloc prin care se pot atinge toate interesele „corect” înțelese (*rightly understood interests*) ale indivizilor, formulare care

revine iar și iar în expunerea lui⁷⁵. Dintr-o dată obiectivele – care pasămite erau imposibil de scrutat rațional – pot fi rațional împărțite (normativ) în „corect înțelese” versus „incorect înțelese”. Tensiunea internă a perspectivei sale este cât se poate de manifestă. Și nu poate evita problema discriminării între obiective, altminteri n-ar mai putea pleda pentru nimic. Căci dacă haosul în alocarea resurselor nu e ceva rău, indezirabil, nu mai e de înțeles de ce ar fi de preferat piața liberă socialismului. Dacă stabilitatea n-ar fi preferabilă instabilității, n-ar mai avea un important motiv de a respinge intervenționismul, ș.a.m.d. Îl regăsim astfel pe Mises depozitar „acoperit” al unor valori burgheze, precipitat mai scăzut în bună măsură al bagajului moral cu care creștinismul a îmbibat civilizația occidentală, încercând din toate puterile să facă abstracție de ele și să apere indirect, într-o manieră ne-normativă (*value free* sau *wertfrei*), ceea ce nu-și dorește să apere direct pe seama lor de frica arbitrariului – societatea liberală clasică. Credem că – deși nu lipsit de valoare și forță – demersul misesian eșuează totuși. Discipolul său, Murray Rothbard a lovit cât se poate de adânc și decisiv în inima acestui efort atunci când a punctat⁷⁶ că până și noțiunea de eficiență – miza conceptuală a întregului edificiu al științei economice – presupune întrebarea „eficiență pentru cine?”, deci presupune o

⁷⁵ Human Action, p. 146, 147, 157, 168, 175, 183, 240 (n), 669 și urm.

⁷⁶ A se vedea articolul acestuia *The Myth of Efficiency*, în Rizzo, Mario (ed.), *Time, Uncertainty, and Disequilibrium*, DC Heath, Lexington, Massachusetts, 1979, pp. 90-95. Articolul a fost prins ulterior și în colecția Rothbard, Murray N., *The Logic of Action One: Method, Money, and the Austrian School*, Edward Elgar, Cheltenham, UK, 1997, pp. 266-273.

anumită distribuție naturală a resurselor astfel încât optimalitatea alocării lor se face din perspectiva proprietarului. Mai mult – și de fapt aici e cheia – e insuficientă proprietatea în sens pur descriptiv de „control efectiv” căci asta ar legitima implicit orice deținere privată, indiferent de căile de dobândire utilizate (furt, cucerire, înrobire, înșelătorie etc.). Și nici n-ar permite o tranșare cât de cât a problemei ce resursă cui să aparțină, deoarece în virtutea imposibilității comparațiilor interpersonale de utilitate n-am putea spune la modul absolut cine a utilizat mai eficient o resursă (pentru un exemplu sec: cine utilizează mai bine un computer? X care se uită la filme sau Y care citește texte format pdf?). Așa încât, de fapt, ideea de eficiență e dependentă în ultimă analiză de o teorie a drepturilor de proprietate privată *legitime* (non-arbitrare), deci de o teorie în esența sa normativă. Eficiența de care se ține cont în teoria (misesiană, cel puțin) pieței libere este eficiența din punctul de vedere al proprietarului legitim (am putea adăuga că și modele aparent cu totul îndepărtate de problemă, precum cel al concurenței pure și perfecte sau al echilibrului general, depind în ultimă instanță de distribuția drepturilor de proprietate, deși nicăieri acest lucru nu este, de regulă, făcut explicit).

5.4 FICȚIUNILE INDISPENSABILE ALE REALISMULUI?

O altă arie a operei misesiene care face într-un anumit sens notă discordantă cu întregul edificiu este teoria așa-numitelor „constructe imaginare”, cum le spune

autorul însuși. Introduse repede în discuție – înainte de a intra în substanța teoriei economice propriu-zise, la subcapitolul 2 (*Metoda constructelor imaginare*) al capitolului XIV (*Domeniul și metoda catalacticii*) din partea a patra (*Catalactica sau economia societății de piață*), mărturie a importanței pe care autorul le-o acordă – ele sunt cu atât mai surprinzătoare cu cât Mises se vrea un realist și se și delimitează prin sistemul praxeologic (cum am încercat să arătăm mai sus) de alte sisteme de gândire economică incriminate ca nerealiste, reduționiste, bazate pe ficțiuni. Perspectiva e aproape deconcertantă când Mises punctează explicit că aceste construcții imaginare (și chiar acelea dintre ele care sunt cele mai problematice prin premisele lor de-a dreptul auto-contradictorii, cum ar fi „economia uniform repetitivă” – *the evenly rotating economy (ERE)*) sunt nici mai mult nici mai puțin decât *indispensabile* pentru elaborarea teoriilor economice. Cu gândul deja mărturisit că în opinia noastră și aici Mises a deschis un șantier analitic care-i era necesar dar pe care nu l-a putut finisa până la capăt și urmări în toate implicațiile sale, vom puncta câteva lucruri.

Urmărind lista largă a constructelor imaginare misesiene – individul izolat sau autarhic, economia de piață pură, socialismul pur, barterul extins, funcțiile economice sau catalactice pure (întreprinzător, capitalist, muncitor, etc.), economia uniform repetitivă (*the evenly rotating economy*, sau ERE), etc. – nu se poate să nu fim deranjați de gruparea mai degrabă neglijentă a două mari tipuri de astfel de constructe. Le-am putea împărți în constructe imaginare dar realiste (posibile), versus imaginare și nerealiste (imposibile).

În prima categorie le-am putea introduce pe acelea care deși nu sunt exemplificate concret aici și acum de cutare sau cutare persoană reală sau grup de oameni, sunt potențial realizabile: individul izolat sau autarhic sau economia de piață pură. De asemenea, putem introduce aici și funcțiile economice sau catalactice pure fictive numai în sensul în care sunt niște abstracții ale persoanei umane reale integrale care izolează un anumit aspect – de pildă funcția antreprenorială (la Mises) vede omul prin prisma necesității de a înfrunța și surmonta, după puteri, incertitudinea cu privire la viitor. Aceste abstracții izolează analitic un anumit aspect al acțiunii umane fără a presupune că celelalte funcții sau chiar celelalte dimensiuni (altele decât funcțiile economice) lipsesc, fiind prin aceasta realiste⁷⁷. Prin urmare am putea spune că cel puțin o parte din „construcțiile” misesiene trimit, prin caracterul lor zis imaginar, mai degrabă la ideea de experiment mental decât la ideea de ne-realist sau imposibil. Cu alte cuvinte n-ar fi de regăsit aici sub eticheta „imaginar” decât o reafirmare a apriorismului misesian opus pozitivismului empirist dominant în știința economică mai ales după cel de-al doilea război mondial.

Ne rămâne, așadar, să mai dăm seama cumva de „construcțiile imaginare” care sunt și manifest nerealiste în sensul imposibilității. Unele dintre acestea îi ridică lui Mises importante mingi la fileu, cum ar fi de pildă constructul imaginar al unei economii socialiste sau cel al unei economii complexe bazate pe bar-

⁷⁷ Deși nimeni n-a văzut și nu va putea vedea vreodată (sau izola în realitatea istorică concertă) „întreprinzătorul pur”. Trimitem din nou la articolul lui Roderick Long, citat mai sus, care face diferența între abstracții „precisive” (reducționiste și nerealiste) și „imprecisive” (non-reducționiste și realiste).

ter. Este crucial pentru el că a reușit să plaseze aceste două tipuri de aranjamente economico-sociale în sfera imaginarului imposibil de actualizat întrucât a evidențiat astfel importanța problemei calculului economic (imposibil în ambele constructe, lucru decisiv pentru imposibilitatea acestora) și pentru a plasa proiectele socialiștilor și ale adepților anumitor variante de teorie monetară în sfera utopiilor (în sensul cel mai tare al termenului, acela de imposibilități naturale).

Rămâne însă, cel puțin un astfel de „construct imaginar” care este pentru Mises explicit contradictoriu și nerealist, dar în același timp indispensabil analizei economice praxeologice realiste. Este vorba despre economia uniform repetitivă („*the evenly rotating economy (ERE)*”). Poate cel mai bine putem înțelege acest concept dacă reținem din capul locului definiția pe care i-o dă Mises și scopul principal căruia îi servește. Astfel, economia uniform repetitivă ar fi, sec spus, economia fără schimbare (probabil mai corect ar fi „fără schimbare relevantă din punct de vedere economic”, adică cu impact în structura prețurilor). Sau, acel stadiu în care economia ar sfârși dacă la un moment dat am „îngheța” situația, lăsând toate tendințele prezente să se consume (dar fără a mai adăuga altele). Motivul principal – uneori sugerat a fi și singurul – pentru care Mises a considerat necesar să conceptualizeze economia uniform repetitivă este evidențierea profitului pur prin opoziție cu (sau separație față de) dobânda pură, cote părți ale câștigului brut al întreprinzătorului capitalist care erau tratate de economiștii clasici, de pildă, nediferențiat, amalgamat. Cu alte cuvinte, până la contribuțiile școlii austriece moderne (și în special a lui Mises) câștigul unui om de afaceri era grosso modo

numit profit, deși conține cel puțin două surse diferite de câștig, ambele importante: dobânda pură ca remunerație pentru așteptare (sau disponibilitatea de a se bucura de roadele proiectelor antreprenoriale abia în viitor în timp ce alții din cei implicați – muncitorii, de pildă – se bucură de roade mai devreme, fiind plătiți din capitalul întreprinzătorului capitalist) și profitul pur ca remunerație pentru surmontarea incertitudinii (cu corelativul său, pierderea pură, atunci când surmontarea incertitudinii rămâne simplă suportare a incertitudinii).

Cu alte cuvinte, și pentru a traduce din jargonul tehnic în vorbe mai omenești cele zise mai sus, Mises punctează că dacă un patron de covrigărie, de pildă, investește 10000 de Euro în mica sa afacere, trebuie să fie atent atunci când își calculează veniturile ca să nu aprecieze greșit rentabilitatea. Modalitatea clasică de a face acest lucru este compararea rezultatelor investiției în discuție cu cele ale unei alternative cu minim de bătaie de cap, cum ar fi depunerea aceleiași sume de bani la bancă pentru „simpla” așteptare ulterioară a acumulării dobânzii. Astfel, dacă depunând banii la bancă omul nostru ar fi câștigat 1000 Euro dobândă pe an, atunci un câștig brut anual aferent covrigăriei de 1200 de Euro trebuie judecat după cum urmează: 1000 Euro sunt dobânda – pe care acum întreprinzătorul o încasează întrucât este capitalist, dar sub o altă formă decât cea a contractului de credit – și abia restul de 200 de Euro sunt profitul economic în sensul cel mai strict. Adică abia cei 200 Euro marchează plusul *particular* sau *special* pe care proiectul investițional gândit și întreprins de individul în discuție îl aduce. Un câștig brut de 1000 Euro sau mai mic sugerează că

toată bătaia de cap cu covrigăria – prin care el credea că face realmente ceva – n-a fost decât aflare în treabă sau pierdere de vreme și de resurse.

Or, ar spune Mises, oricine face astfel de judecăți (toți fiind cumva condamnați să le facem, mai ales din postura de întreprinzători), se raportează vrând-nevrând la scenariul acela mai „fără bătaii de cap” în logica construcției sale a economiei uniform repetitive. Altfel spus, judecata ar fi de tipul: „cât aș câștiga doar stând și așteptând” versus „cât aș câștiga implicându-mă într-un anumit proiect antreprenorial unde trebuie să fac mai mult decât atât”? Fără a pierde din vedere faptul că și depunerea banilor a bancă poate implica hazarduri mai mari decât simpla „așteptare”, credem că Mises consideră cumva că în astfel de judecăți chiar întreprinzătorii reali se raportează, fără să-și dea seama la economia uniform repetitivă, și cu atât mai mult economiștii teoreticieni chemați să descifreze analitic situația. Certitudinea alternativei de venit posibilă este obținută de Mises în ERE prin abstragerea de la schimbare sau noutate. Iar Mises s-ar scuza pentru utilizarea acestui construct observând că – nici mai mult nici mai puțin – tot omul în acțiune îl utilizează ca atare, chiar dacă nu poate fi gândit până la capăt fără a intra în contradicții insurmontabile (de pildă, absența schimbării sau noutății ar coincide cu absența incertitudinii, iar aceasta ar face ca oamenii să poată planifica cheltuielile viitoare fără a mai ține un rest de resurse pentru nevoi curente și neprevăzut sun forma deținerilor monetare, fapt de natură să ducă la dispariția banilor; iar noi am compara – conform lui Mises – venituri în bani reale și prezente cu sume de bani

deduse prin experiment mintal într-un cadru din care banii lipsesc).

Bineînțeles că și aici – ca în atâtea alte locuri – e rost de dezvoltare în continuare a aparatului analitic. Mai mult ca sigur că Mises merge prea departe cu ERE, dar teoretizări alternative care să rezolve ceea ce rezolvă Mises cu mai puține probleme nu prea există. Iar tipul de comparații cum e cea sugerată a patronului de covrigărie sunt la ordinea zilei în calculele concrete ale oamenilor de afaceri sub denumirea mai sofisticată de „cost de oportunitate al capitalului”. O încercare în direcția construirii – pe linia lui Mises – a unui concept mai realist are Jörg Guido Hülsmann, membru contemporan marcant al școlii austriece, propunând „economia fără eroare” (*errorless economy*)⁷⁸. Posibile roade ale acestei recontextualizări sunt încă de cules.

Oricum am privi utilizarea de către Mises din barba realismului și a consecvenței logice a constructelor imaginare, chiar inconsistente și auto-contradictorii, este cert un lucru care deja îl pune în avantaj, credem, față de colegii săi economiști din *mainstream*-ul neoclasic. Și anume că pentru el elaborarea acestor scenarii imaginare – și mai ales elaborarea ERE – nu joacă rolul pozitiv de esență a demersului analitic în elaborarea, precizarea și detalierea căreia stă toată forța științei economice, ci cel de material de contrast, de scenariu limită în raport cu care analizăm lumea reală tocmai pentru a-i surprinde cât mai bine acesteia din urmă coordonatele esențiale.

⁷⁸ A se vedea articolul său *A Realist Approach to Equilibrium Analysis*, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, vol. 3, nr. 4 (Iarna 2000), pp. 3-51.

6

CE FEL DE OM A FOST MISES?

DE LA REFORMATOR LA ISTORIC AL
DECLINULUI

Contemplând pleiada de contribuții aduse atât în sfera economică cât și-n domenii conexe, la un moment dat se ridică firesc întrebarea cu privire la ce fel de om a fost autorul. Din cele câteva resurse bibliografice pertinente pentru biografia⁷⁹ sa reiese imaginea unui personaj suficient de îndrăgit de providență încât să fi apucat să spună ceea ce avea de spus, și suficient de vitregit încât să nu se poată bucura de recunoașterea largă a contribuțiilor sale remarcabile.

Un incident care poate arunca lumină asupra spiritului misesian este relatat în biografia lui Hülsmann⁸⁰ și se referă la o situație în care, în urma unui articol aparent inofensiv publicat într-un jurnal german în care sugera trecerea de la convertibilitatea *de facto* în

⁷⁹ A se vedea Mises, Ludwig von, *Notes and Recollections with The Historical Setting of the Austrian School of Economics* (ed. Bettina Bien Greaves), Liberty Fund, Indianapolis, 2013; biografia cuprinzătoare a lui Hülsmann menționată încă din prima notă a acestui studiu introductiv; amintirile soției autorului, Mises, Margit von, *My Years with Ludwig von Mises*, Arlington House•Publishers, New Rochelle, New York, 1976; sau lucrări precum cea autorilor Eugen Maria Schulak și Herbert Unterköfler citată mai sus.

⁸⁰ A se vedea Hülsmann, *The Last Knight...*, pp 185-187.

aur a bancnotelor băncii centrale la cea *de jure*, Mises are parte de replici disproporționat de ostile din partea lui Otto Neurath și a lui Walter Federn. Ajunge să înțeleagă tonul vituperând cu care erau întâmpinate de către respectivii analizele și propunerile sale abia ulterior când Böhm-Bawerk îi dezvăluie că măsurile propuse de el ar fi scos la lumină un fond secret al băncii din care se plăteau diverse șpăgi și salarii ilicite. În loc să-i demaște sec și să-i plaseze în irelevanța partenerului de dialog interesat direct și pecuniar de o anumită opinie mai degrabă decât de adevăr, Mises hotărăște că maniera potrivită de a aborda problema este evidențierea erorilor din raționamentele contestatarilor săi, indiferent de – și trecând sub tăcere – motivele lor reale⁸¹. Pentru Mises, sarcina intelectualului este de a evidenția eroarea intelectuală chiar și atunci când ea este emisă de cineva care e beat, drogat, nebun sau pur și simplu interesat în a expune o anumită teorie, și de a nu se simți scutit să răspundă chiar și atunci când provocările vin pe aceste căi (la el acest lucru e solidar cu a-i cere unui marxist să punteze concret și specific erorile din raționamentele economiștilor nemarxiști și să nu se limiteze la a observa că ideile vin de la membri unei clase considerată în sine suspectă și care nu poate produce decât „sicofanți a capitalului”). Din acest punct de vedere, putem spune că Mises este un fiu atipic al iluminismului. Fiu al iluminismului, totuși, deoarece acordă rațiunii umane un rol central, crucial, în rezolvarea problemelor importante pentru om; atipic, deoarece este conștient de limitele rațiunii omenești nu doar la modul retoric.

⁸¹ Mises însuși relatează episodul în memoriile sale. A se vedea Mises, *Memoirs*, p. 40-41.

A trăit mai bine de nouăzeci de ani (1881-1973), vrând parcă să cimenteze o minimă receptare a ideilor sale și prin îndărătnicia unei vieți îndelungate - deși revirimentul postbelic al ideilor austriece avea să fie mai vizibil abia după ce Hayek a primit Premiul Nobel pentru economie în 1974, la un an după moartea sa. Așa încât peisajul intelectual din ultimii ani ai vieții sale nu era de natură să-l bucure sau să-l facă prea optimist cu privire la soarta ideilor sale. Născut într-o familie de evrei la Lemberg/Lvov în Galiția (actualmente Ucraina) sub Imperiul Austro-Ungar, a făcut studii gimnaziale și liceale la Viena, la prestigiosul *Akademisches Gymnasium*, urmând ulterior dreptul la universitatea din același oraș, finalizat cu doctorat. Perioada elaborării tezei de doctorat i-a prilejuit contactul cu ideile recent consacratei școli austriece de economie prin intermediul tratatului fondatorului Carl Menger, *Principii de economie*. A rămas decisiv câștigat pentru cercetarea în domeniul economic, participând la seminarele conduse de Eugen von Böhm-Bawerk (cca. 1904-1914; alături de alți tineri promițători ai momentului precum Joseph A. Schumpeter, dar și alții: Richard von Strigl, Rudolf Hilferding, Nikolai Buharin sau Otto Bauer) în cadrul cărora s-a și discutat pe parcursul a câteva runde prima sa scriere importantă în domeniul economic, *Teoria banilor și a creditului* (1912). Nu va ajunge să ocupe niciodată o funcție de profesor plin la Universitatea din Viena, rămânând un permanent *Privatdozent*, un soi de poziție neplătită în virtutea căreia le era totuși permis anumitor personalități din afara mediului universitar propriu-zis să țină prelegeri. A lucrat o bună perioadă la camera de comerț și industrie din Viena, fiind permanent în contact cu problemele me-

diului de afaceri, lucru de natură să completeze fericit cercetările sale de natură teoretică⁸². În acest cadru va organiza și faimosul său *Privatseminar*, enumerarea participanților în acest proiect misesian fiind, după cum observă Hülsmann, un veritabil *who's who* în sfera științelor economice și sociale dintr-o anumită perioadă (F.A. Hayek, Fritz Machlup, Lionel Robbins, Oskar Morgenstern, Gottfried Haberler, Alfred Schütz, Erich Voegelin, Richard von Strigl, Felix Kaufmann, etc.). A contribuit la înființarea unui institut pentru studierea ciclurilor de afaceri în fruntea căruia l-a propus pe Hayek. Anii treizeci au reprezentat probabil cea mai fertilă perioadă a carierei sale, beneficiind de singura poziție de profesor în sensul deplin al cuvântului de care a avut parte de-a lungul vieții, grație Institutului de Studii în Relații Economice Internaționale de la Geneva. În această perioadă lucrează intens la ceea ce va deveni ulterior *Acțiunea umană*. Ascensiunea nazismului și războiul îl pun pe fugă în 1940 (avea cel puțin două „păcate impardonabile”: era evreu și clasic liberal), mai întâi din Viena, apoi și din Geneva și – în urma unei evadări cu accente de film de aventuri – ajunge via Franța și Portugalia în Statele Unite. La aproape șaiszeci de ani ia viața de la capăt în New York. Din nou, aproape nu-i va fi mediul universitar american – în care nu se va integra cu adevărat niciodată – ci mai degrabă va fi sprijinit de personalități private precum jurnalistul Henry Hazlitt sau asociații ale oamenilor de afaceri care via Volker Fund i-au plătit salariul aferent

⁸² A participat activ, ca locotenent într-un regiment de artilerie, la primul război mondial. A se vedea Hülsmann, *The Last Knight of Liberalism...*, capitolul 7 (*The Great War*), pp. 257-298, în care biograful lui Mises povestește pe îndelete experiențele eroului său, inclusiv pe frontul românesc.

unui post de *visiting professor* la New York University în cadrul căruia ținea un seminar cu statut opțional. A fost nevoit să schimbe limba de lucru trecând de la germană la engleză. Dat fiind acest lucru – și coroborat cu vârsta – este surprinzător șirul de lucrări pe care a reușit să le elaboreze ulterior⁸³, inclusiv prima ediție în engleză a tratatului său a cărui receptare după prima ediție în germană din 1940 a fost compromisă de război. Din nou, scrierile sale nu sunt receptate favorabil de mediul academic unde de bon ton era acum să fii cel puțin keynesist, dacă nu social-democrat sau socialist, ci de publicul larg care va dovedi o apetență surprinzătoare pentru scrierile într-o engleză învățată târziu ale unui om din altă lume și cuprinzând o combinație destul de densă de teorie economică, filozofie, epistemologie, considerații asupra politicilor economice, sociologie, istorie sau pur și simplu elemente de cultură în general – lucru care relevă forța ideilor acestui om și relevanța lor pentru înțelegerea realității economice, sociale, politice și culturale.

La o vârstă venerabilă, deși învățat în anii tinereții și maturității vieneze cu cercuri de discuție avansate (seminarul lui Böhm-Bawerk și ulterior al său) frecventate ca regulă de cercetători deja suficient de maturi și formați (de regulă doctori în domeniile lor), o va lua răbdător de la capăt cu seminarul de la NYU, opțional, deschis studenților (în câteva cazuri excepționale chiar elevi de liceu), în cadrul căruia se vor forma vii-

⁸³ *Bureaucracy* (1944) , *Omnipotent Government: The Rise of Total State and Total War* (1944), *Human Action. A Treatise on Economics* (1949), *Profit and Loss* (1951), *The Anticapitalistic Mentality* (1956), *Theory and History. An Interpretation of Social and Economic Evolution* (1957), *Ultimate Foundations of Economic Science. An Essay on Method* (1962).

tori cercetători importanți pentru tradiția școlii austriece (Murray Rothbard, Israel Kirzner, Hans Sennholz, George Reisman etc.). Mises își încuraja studenții să pună întrebări fără frica de a fi ridicoli spunându-le că orice prostie ar spune și oricât de năstrușnică, există deja un economist eminent care a spus-o deja.

A murit în 1973, la 92 de ani. Cum el însuși spunea, a pornit cu gândul de a fi un reformator și a sfârșit prin a fi un istoric al declinului. Se spune despre el că dacă ar fi fost mai puțin intransigent (e bine cunoscută apostrofarea – relatată, între alții, și de Milton Friedman – pe care le-a administrat-o la una dintre întâlniri celor din Mont Pelerin Society - fiec al liberalilor clasici, păstorit de Hayek, spunându-le la un moment dat, în timp ce părăsea, în mijlocul discuțiilor, sala de conferințe: „Sunteți toți niște socialiști!” *You’re all a bunch of socialists!*) în păreri, mai maleabil măcar puțin pe ici pe acolo, ar fi avut șanse maxime – cu bagajul său de cunoștințe – pentru o carieră strălucită în mediul universitar american și ar fi fost lipsit de griji materiale. Dar dacă Mises a regretat ceva, a fost mai degrabă faptul ca n-a fost suficient de intransigent, așa cum afirmă în memorii. Se pare că și-a luat cu îndărătnicie în serios moto-ul din Virgiliu ales în perioada liceului: *tu ne cede malis sed contra audentior ito* – nu te pleca în fața răului ci cu și mai mult curaj înfruntă-l.

7

ÎNCHEIERE

SAU SCURT CUVÂNT DESPRE TRADUCEREA
ÎN LIMBA ROMÂNĂ ȘI TRADUCĂTOR

Nu putem încheia acest studiu fără a spune câteva lucruri despre traducerea și traducătorul *Acțiunii umane* în limba română. Dacă ar fi fost lăsată la mila mediului academic de profil economic, varianta în limba română a *Acțiunii umane* nu prea ar fi avut – cu tristețe, dar trebuie s-o spunem – șanse să se realizeze. În acest mediu traducerile nu sunt punctate deloc și nu contează nicio iotă pentru promovare sau evaluare academică – scuzele de tipul „nu e mare lucru; oricine poate s-o facă, chiar și studenții”, trădează tocmai faptul că mediul academic economic românesc are numai idei cât se poate de vagi despre ce înseamnă să faci școală de economie prin traducerea tradiției internaționale clasice și moderne din gândirea economică pentru a o face accesibilă studenților și cercetătorilor români care, internalizând-o pe fond, să se poată așeza apoi pe propriile picioare, venind eventual chiar cu contribuții „la masa culturii economice universale” (cum, după Constantin Noica, am putea zice). Pe de altă parte, articole zise economice, cu doze mai mici sau mai mari de plagiat, publicate prin ricoșeu în reviste de metalurgie, matematică sau reciclarea deșeurilor, în căutare formală de statut „isi”, garantează poziții căldicele, chiar dacă lectura siste-

matică a încetat cu desăvârșire în jurul vârstei de 25 (hai 30) de ani. Prin urmare a trebuit să apară cineva din afara mediului academic și, în speță, din afara mediului academic economic. Dan Cristian Comănescu, la fel ca Mises am putea spune, a fost toată viața lui de până acum un soi de *Privatdozent*. De douăzeci de ani organizează seminare în tradiția austriacă și misesiană – abordând teme economice, de filozofie politică și etică, teologie, istorie și cultură în general – fără a fi încadrat oficial în vreo structură educațională formală. Găzduit mai mult sau mai puțin informal de prieteni – între care o mențiune aparte îi revine regretatului profesor Mihail Radu Solcan – la Filozofie, Facultatea de Științe Politice (FSP), ASE sau Universitatea Româno-Americană, a devenit de-a lungul anilor un veritabil „profesor de profesori”, cum inspirat îl numea un participant la seminar. Fără doctorat, catedră sau cursuri, a făcut și face carte cu doctori, profesori și titulari de curs (în exercițiu sau în devenire) de multe ori sub aparența acelei „școli în care nu se știe cine dă și cine primește”. A creat, alături de câțiva prieteni întotdeauna indispensabili, Institutul *Ludwig von Mises* România, care pe lângă continuarea tradiției seminarelor a venit și cu website-ul indispensabil erei internetului, populat cu numeroase traduceri din tradiția școlii austriece laolaltă cu încercări originale ale „austriecilor români”⁸⁴.

Autorul prezentului studiu introductiv își amintește că în inconștiența studentului care terminase anul doi

⁸⁴ A se vedea, pentru mai multe detalii, capitolul 17 (*My Path Toward Libertarianism*) al colecției de scurte autobiografii editate de Walter Block, *I Chose Liberty. Autobiographies of Contemporary Libertarians*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2010.

la ASE și descoperise pe internet (pe site-ul Ludwig von Mises Institute, din Auburn, Alabama, SUA) ediția în engleză a *Acțiunii umane*, și-a propus s-o traducă. Trădat după o pagină atât de cunoștințele de economie, cât și de cele de limbă engleză, a hotărât să amâne proiectul o vreme. Ca să descopere în mai puțin de un an că traducerea exista, aproape completă: lucrase la ea Dan Cristian Comănescu pe parcursul a mai bine de un deceniu.

*

Dacă în cele de mai sus autorul acestui studiu a reușit să-l facă pe Mises să vorbească cât de cât, atunci lectura „Acțiunii umane” e ca binevenita aducere a mâncărurilor la masă după îndelunga contemplare a imaginilor mai mult sau mai puțin colorate din meniu. Dacă a vorbit prea mult comentatorul și prea puțin Mises, atunci aceeași lectură devine o binevenită și sanitară corecție. Și nu putem decât să-i fericim pe cei care deschid pentru prima dată această carte pe care Murray N. Rothbard a numit-o „biblia economică a omului civilizată”.

Institutul *Ludwig von Mises* - România (<http://mises.ro>) a fost fondat în anul 2001 pentru cercetarea comparativă a aranjamentelor instituționale din perspectiva filosofiei politice și economice a proprietății private și a valorilor și tradițiilor libertății.

Institutul urmărește dezvoltarea conceptelor de cooperare și armonie socială, libertate, prosperitate, dreptate, la nivelul evoluției actuale a acestor concepte în Școala austriacă de drept și economie.

Prin studierea și promovarea paradigmei praxeologice, care se împletește în mod firesc cu etica proprietății private, Institutul sugerează un aranjament social care s-ar putea numi „liberalismul coerent”. În această „ordine a proprietății private” maniera etatistă de a face lucrurile este înlăturată din sfera sănătății, educației, monedei, transporturilor, comerțului și activităților economice în general, dar și din domeniul protecției sau al justiției.

În cadrul institutului se țin cursuri educative (*Cărți mici, idei mari*) și seminare de cercetare avansată (*Seminarul Mises*), se fac traduceri după texte fundamentale (*Acțiunea umană*) sau articole și se răspândesc rezultatele prin mijloace online (Publicația *Ordinea proprietății private*) și tipărite (Colecția *Praxeologie și societate*).

TITLURI PUBLICATE DE
INSTITUTUL LUDWIG VON MISES ROMÂNIA

Murray N. Rothbard

Ce le-a făcut Statul banilor noștri?

(2005)

Ce le-a făcut Statul banilor noștri? este fără îndoială cea mai bună carte de introducere în problematica monedei scrisă vreodată. Ce sunt banii? Cum apar ei și la ce sunt utili? Ce sunt și cum funcționează băncile? Care-i rolul Băncii Centrale? Și mai ales care-i rolul Statului în toată această afacere? sunt doar câteva dintre întrebările la care Murray Rothbard răspunde magistral – atât pe gustul celui mai exigent specialist, cât și pe înțelesul oricărui om inteligent, dispus să-și pună mintea la contribuție pentru a înțelege realitățile care îl înconjoară. Și răspunsurile nu sunt – garantat – parte a locurilor comune, îmbâcsite, neclare și fals sofisticate ale discuțiilor monetare (și economice, în general) cu care cititorul român este obișnuit. Că moneda este o marfă ca toate celelalte și nu „simbol”, „convenție socială” sau „atribut al suveranității naționale”; că, prin urmare, ea ar putea fi furnizată la fel de bine în același regim cu roșiile, ciocolata și guma de mestecat – la piață; că băncile operează cu „rezerve fracționare” – nu fac distincția între depozite și credite, dând cu împrumut inclusiv resursele pe care ar trebui să le țină „la vedere” – fiind prin aceasta inerent falimentare; că Banca Centrală nu este altceva decât temelie acestui deloc onorabil aranjament etatist-bancar; că în plus, ea nu facilitează decât exproprierea unei mari părți a populației prin taxa ascunsă a inflației, în beneficiul statului și al clientelei acestuia; că, atât istoric cât și teoretic, cel mai viabil sistem monetar a fost, și rămâne, etalonul aur clasic – toate acestea, și multe altele, devin clare după lectura micului tratat rothbardian.

Postfața lui Jörg Guido Hülsmann completează fericit analiza, satisfăcând și curiozitatea doritorilor de analiză aplicată la realitățile recente. Sistemul Monetar European și Euro sunt evaluate, prelungind perspectiva rothbardiană, și sunt descoperite a fi deficitare.

Ludwig von Mises

Birocrația și imposibilitatea planificării raționale în regim socialist

(2007)

Imposibilitatea calculelor de rentabilitate în cadrul monopolurilor coercitive condamnă la haos economic atât socialismul global, cât și presupusele întreprinderi legitime ale statului minimal sau limitat, începând cu “protecția” etatistă a proprietății. În ciuda eforturilor lui Mises de a salva ceva din onorabilitatea și perspectivele unor insule de birocrăție statală de taifunul propriului său argument, îndreptat inițial doar împotriva socialismului de tip sovietic, cititorul atent al acestei cărți va desprinde singur concluzia ineluctabilă la care aveau să ajungă cercetătorii critici ai logicii acțiunii politice, începând de la Murray N. Rothbard și Antony de Jasay: orice stat presupune ordinea proprietății private, pe care tinde să o paraziteze până la pulverizarea ei în cel mai abject război legalizat al tuturor împotriva tuturor.

DAN CRISTIAN COMĂNESCU

Deși Birocrația (1944) a fost pentru Mises prilejul unei completări a discuției inițiate în articolul din 1920 despre calculul economic în societatea socialistă și expandate ulterior în Socialismul. O analiză sociologică (1922), ea poate la fel de bine sluji ca punct de pornire în această discuție. Mai ales că, în prezent, realitatea istorică pune înaintea observatorului nu atât cazuri de socialism sau capitalism cât mai apropiate de forma pură, cât, cu precădere, sisteme intervenționiste, îmbâcsite tocmai de spiritul birocratic, magistral evocat de Mises în rândurile acestei lucrări.

MIHAI VLADIMIR TOPAN

Jesús Huerta de Soto
Moneda, creditul bancar și ciclurile economice
(2010)

Apariția în limba română a tratatului de economie „Moneda, creditul bancar și ciclurile economice” scris de Jesús Huerta de Soto este un eveniment științific de excepție pentru publicul academic și pentru publicul larg din România. Lucrarea se poziționează în tradiția Școlii austriece de drept și economie și abordează magistral problemele fundamentale ale teoriei economice și monetare. Putem găsi în cele aproape nouă sute de pagini ale lucrării analiza juridică a confuziei dintre instituția depozitului la vedere și a împrumutului la termen, istoria activității bancare încă din antichitate, operațiunile complexe implicate de activitățile bancare de depozitare și de intermediere financiară, expunerea teoriei capitalului și a dobânzii și bineînțeles, expunerea teoriei austriece a ciclului economic. De asemenea, lucrarea cuprinde critica teoriilor monetariste și keynesiste, iar la final avansează o propunere de reformă a sistemului monetar-bancar.

Tratatul lui Jesús Huerta de Soto este necesar oricui dorește să își clădească o cultură economică sănătoasă. Iar acum, mai mult decât oricând, efortul remarcabil al profesorului Jesús Huerta de Soto dă roade: cartea se dovedește un ghid foarte util al crizei actuale.

Ludwig von Mises
Economia în șapte lecții
(2010)

Cartea conține în primul rând cele șase prelegeri susținute de Mises la Buenos Aires în 1958 și publicate postum în limba engleză, în anul 1979, sub titlul *Economic Policy. Thoughts for today and Tomorrow*. Prelegerile erau adresate unui public începător și, de aceea, sunt ideale pentru un prim contact cu modul de gândire al lui Mises și al Școlii austriece. Aceste lecții argentinienne sunt însoțite de memoriul despre ciclul economic pe care Mises l-a pregătit în 1946 în calitate de consultant pentru un grup de oameni de afaceri.

Cele șapte lecții misesiene sunt completate de o concentrată biografie intelectuală a autorului, publicată inițial de Rothbard în 1973. Prin căldură, strălucire și luciditate, această scurtă lucrare clasică e depășită doar de exhaustiva biografie misesiană a lui J.G. Hülsmann. Profunzimea istorică și accentul pus pe praxeologie și pe metoda marginalistă, aplicate îndeosebi la teoria monetară, recomandă eseul ca pe o necesară lectură timpurie pentru toți începătorii de orientare misesiană.

Astfel rotunjit, acest volum este important și pentru că tratează simplu chestiuni esențiale pentru conviețuirea oamenilor în societate. Înțelegerea lor sau schimbarea punctului de vedere asupra lor în direcția sugerată de Mises și Rothbard, se aseamănă unei schimbări bruște de mediu, unei treceri subite de la întuneric la lumină.

Hans-Hermann Hoppe
Teoria socialismului și a capitalismului
(2010)

„Alături de *Manifestul liberal* al lui Murray Rothbard, această carte încapsulează ce ar trebui să știe orice bacalaureat despre teoria comparată a sistemelor politico-economice moderne. Printre științele omului căzut din har, economia și etica proprietății private tot mai contrafactice și ale agresiunii instituționalizate tot mai actuale își dovedesc la superlativ aptitudinea de a explica dinamica devolutivă a competiției pentru materie și putere. Sesi-zând ordinea proprietății private exclusiv în ipostaza ei progresiv capitalistă, profesorul Hoppe demonstrează fără dificultate superioritatea economică și etică relativă a acestui tip ideal, față de sistemele alternative, ideale sau existente, compatibile cu orientarea programatic pământescă și (deci) consumeristă a omului recent. Paradoxul creșterii sufocante a statului, în ciuda iraționalității sale sociale, ține însă de o cvasi-implacabilă logică a stimulente-lor și efectelor socio-psihologice perverse asociate dinamicii sale interne, care probabil nu pot fi depășite de sugestii strategice care nu „sparg” și cutia presupuzițiilor teo-antropologice scolastico-nihiliste ale autorului.”

DAN CRISTIAN COMĂNESCU

„Volumul de față conține una dintre cele mai importante lucrări ale lui Hans-Hermann Hoppe – *Teoria socialismului și a capitalismului* – o analiză comparativă a sistemelor sociale nu doar din punct de vedere economic, ci și filosofic, etic și sociologic.”

IONELA BĂLȚĂTESCU

„O carte extrem de reușită din multe puncte de vedere. În afara faptului că sintetizează foarte bine și explică într-o manieră facilă perspectiva economică austriacă, Hoppe reușește să îmbine plăcut teoria mai mult sau mai puțin aridă cu exemple empirice bine alese și ușor de înțeles.”

ALEXANDRU PĂTRUȚI

Block, Hoppe, Huerta de Soto, Hülsmann
Cinci eseuri monetare în tradiția Școlii austriece
Glăvan, Smirna, ed.
(2011)

Chiar dacă discuția cauzelor problemelor economice pe care le traversăm implică și alți factori, comportamentul băncilor și al autorităților monetare este considerat crucial, atât în propagarea exceselor cât și a declinului. Din nefericire, dezbateră – care urmărește să clarifice rolul statului în acest domeniu, respectiv meritele pieței libere *versus* avantajele intervenției guvernului – este purtată oarecum haotic și nici un rezultat satisfăcător nu se întrevăde.

Cartea de față cuprinde cinci eseuri despre teoria monetară scrise de careul de ași al Școlii Austriece de economie contemporane: Walter Block, Hans-Hermann Hoppe, Jesús Huerta de Soto și Jörg Guido Hülsmann.

Cele cinci articole cuprinse în acest volum se concentrează pe două probleme fundamentale ale teoriei monetare, în absența elucidării cărora economiștii nu pot emite pretenția că stăpânesc sau înțeleg toate celelalte subiecte de discuție asociate în mod uzual domeniului financiar-monetar. Prima dintre ele vizează rolul monedei discreționare, de hârtie (*fiat money*): originea banilor de hârtie, avantajele/dezavantajele banilor de hârtie în comparație cu banii-marfă, efectele politizării producției monetare. A doua problemă este cea a activității bancare cu rezerve fracționare și se referă concret la (in)compatibilitatea dintre practicarea rezervelor fracționare și principiile economiei de piață, efectele dezechilibrante ale emisiunii de mediu fiduciar, dinamica intervenționismului în activitatea bancară.

BOGDAN GLĂVAN

TITLURI ÎN CURS DE APARIȚIE LA
INSTITUTUL LUDWIG VON MISES ROMÂNIA

Ludwig von Mises
Acțiunea umană

Murray N. Rothbard
Etica libertății

Hans-Hermann Hoppe
Democrația: idolul cu picioare de lut

